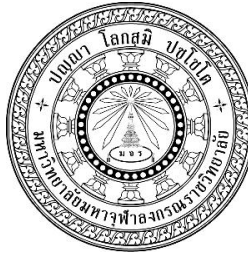

วิเคราะห์เบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทเชิงสุนทรียะ
AN AESTHETICAL ANALYSIS OF THE FIVE DHAMMAS IN
THERAVĀDA BUDDHIST PHILOSOPHY

พระประภาส ปณฺญาโคโม (ดอกไม้)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

วิเคราะห์เบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทเชิงสุนทรียะ

พระประภาส ปณฺณาคโม (ดอกไม้)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An aesthetical analysis of the five dhammas
in theravāda buddhist philosophy

Phra Praphas Paññāgamo (Dokmai)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2014

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : วิเคราะห์เบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทเชิงสุนทรียะ
 ผู้วิจัย : พระประภาส ปณฺญาโคโม (ดอกไม้)
 ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขา ปรัชญา
 คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
 : พระครูภาวนาโพธิคุณ, ดร.พธ.บ. (ศาสนา)
 M.A. (Phil.), M.Phil, Ph.D. (Phil.).
 : รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์, ป.ธ.๗, พธ.บ. (ปรัชญา),
 M.A.(Bud.), พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)
 : ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น พธ.บ.(ปรัชญา), พธ.ม.(ปรัชญา), M.A.(Phil.),
 Ph.D. (Phil.)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย เรื่องวิเคราะห์เบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทเชิงสุนทรียะ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษาความงามในเชิงสุนทรียะ (๒) เพื่อศึกษาเบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์เบญจธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทในเชิงสุนทรียะ

ผลการวิจัยพบว่า สุนทรียะแบบตะวันตก มีความเชื่อพื้นฐานที่ขัดแย้งกันตามแต่ละทฤษฎี ซึ่งศีลธรรมนิยม และศิลปะนิยมล้วนให้เหตุผลแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง และหลักทฤษฎีความงามเป็นหลักที่แสดงให้เห็นถึงกลุ่มต่างๆ ที่มองคุณค่าความงาม และตัดสินว่างามหรือไม่งาม ประสพการณ์สุนทรียะก็เป็นการตัดสินอีกอย่างหนึ่งในการมองความงามเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นปรัชญาฝั่งตะวันตกหรือตะวันออก คุณค่าทางสุนทรียะ คือ คุณสมบัติของวัตถุที่ถูกสร้างสรรค์ และตกแต่งให้เกิดความงามไม่ได้เป็นสุนทรียะเพราะใครๆ ให้ การยอมรับว่าเป็นสุนทรียะ ความเป็นสุนทรียะ ไม่ได้มีเพราะการยอมรับว่าเป็นสุนทรียะ โดยมนุษย์เป็นผู้กำหนดหรือตัดสินให้เป็นหรือไม่เป็น แต่เป็นสุนทรียะเพราะวัตถุนั้นๆ มีคุณสมบัติแห่งความเป็นสุนทรียะแล้วอย่างแท้จริง

ความงามและคุณค่าที่เกิดขึ้นในเบญจธรรมนั้นเป็นสิ่งที่เริ่มต้นของการมีธรรม ทำให้เกิดมีคุณค่าต่อตนเองและผู้อื่น เมื่อผู้ใดทำให้มาก มีมาก ก็เกิดคุณค่ามากและเป็นธรรมที่ค่อนข้างยั่งยืน ดี มีประโยชน์ และประโยชน์ที่เกิดขึ้นเป็นคุณค่าแท้หรือคุณค่าเทียม ก็ล้วนแล้วแต่เป็นประโยชน์ทั้งสิ้น ทำให้คนและสังคมมองว่าเป็นคนดี มีคุณค่าทั้งในการมองทางโลกและทางธรรม และกลายเป็นบุคคลสำคัญไปในที่สุด

จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นได้ว่าผู้ที่ก้าวขึ้นสู่จริยะบุคคลในขั้นต้นนั้นต้องมีบันไดในการไต่ขึ้นไปและเบญจธรรมก็เป็นอีกข้อหนึ่งที่ขาดเสียไม่ได้ในการปฏิบัติเพื่อขึ้นสู่จุดสูงสุด (นิพพาน) เพื่อการทำให้เต็มของความเป็นมนุษย์ ต่อจากนั้นก็นำข้อธรรมที่ละเอียดยิ่งกว่ามาปฏิบัติเพื่อให้บรรลุ

จุดสูงสุดได้ ความงามและคุณค่าที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติกล่าวได้ว่างามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และ
ที่สุดได้ คุณค่าที่เกิดขึ้นจึงเป็นคุณค่าแท้ที่มีแต่ประโยชน์ฝ่ายเดียวนั่นเอง

Thesis title : An aesthetical analysis of the five dhamma in theravāda Buddhist philosophy

Researcher : Phra Praphat Paññāgamo (Dokmai)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis supervisor committee : Phrakrubhavanabodhikun B.A., M.A. (Phil.), M.A. (Pol. Sc.), M.Phil., Ph.D. (Phil.)

: Assoc. Prof. SowitBamrungphak, Pali VII, B.A. (Phil.), M.A. (Bud.), Ph.D. (Bud.)

: Asst. Prof. Dr. SuwinThongpanB.A. (Phil.), M.A. (Phil.), Ph.D. (Phil.)

Date of success : December 20, 2014

Abstract

This thesis an analysis the five dhamma in aesthetical of theravadā Buddhist philosophy was a documentary with three main purposes: (1) to study the beauty in aesthetics, (2) to study Bencadhamma in Theravāda philosophy, and (3) to analyze the beauty and value of Bencadhamma in Theravāda philosophy.

A result of this study was found that the western aesthetics had opposite beliefs. Both morality and art appreciation gave absolutely different reasons. The theory of Beauty was the center to mention all groups referring to the beauty and to examine whether it was the beauty or not. The aesthetical experience was one way of examination about the beauty. In the western or eastern philosophy, the value of aesthetics was the quality of material created and decorated for beauty. It was not aesthetic because all people accepted it as the aesthetic. In fact, the aesthetic did not arise because it was accepted as the aesthetic by the human consideration or examination whether it was aesthetic or not. On the contrary, it was aesthetic because that material had a quality of the real aesthetic.

The beauty and value in Bencadhamma was starting the observance of Dhamma. This caused the value in the individual life and the other people. When one had done it greatly, one got the great value, sustainable Dhamma, and great benefits. The Benefits were possibly true value or untrue value. All of them were very useful to make people and societies believe that it was a moral man with the value of looking at the worldly value and the religious value. Thus, he became the most important person at the end.

The analytical study was found that a person would be in the first level of AriyaPuggala with self-development step by step. Similarly, he would not leave

Bencadhamma in his practice to reach the highest level (Nibbana) in order to make the humankind complete. Then, he brought the other Buddhist principles into the practice for such achievement. The beauty and value from such practice covered the beauty in the beginning, the beauty in the middle level and the beauty in the last level. Thus, the apparent value was value to bring only benefits to human societies.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จขึ้นได้ก็ด้วยได้รับความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ผู้ศึกษาวิจัยจึงขอประกาศจารึกเกียรติคุณไว้ด้วยความสำนึกในพระคุณที่ท่านได้ให้ความเมตตากรุณาเป็นอย่างสูงแก่ผู้ศึกษาวิจัยดังนี้ ก่อนอื่นขอขอบพระคุณคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ,ดร., รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ และผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาและให้ข้อเสนอแนะตลอดจนตรวจสอบรูปแบบ เนื้อหาสาระของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ตั้งแต่แรกเริ่มจนสำเร็จสมบูรณ์เป็นรูปเล่มอย่างเรียบร้อยด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณพระธรรมโมลี, ดร. ที่ได้เมตตาเป็นประธานในการสอบวิทยานิพนธ์ และให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์เพิ่มเติมในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์ และเจริญพรขอขอบคุณ ผศ.ดร.อภิวัฒน์ โพธิ์สาน ที่ได้กรุณามาเป็นกรรมการร่วมในการสอบวิทยานิพนธ์รวมทั้งได้ชี้แนะในการจัดหาเอกสารข้อมูลเพิ่มเติมสำหรับใช้ประกอบในการจัดทำวิทยานิพนธ์นี้จนสำเร็จได้ด้วยดี เช่นเดียวกันและขอขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านและกัลยาณมิตรทุกคนในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้ให้ความอุปการะและให้กำลังใจตลอดเวลาที่ศึกษาอยู่ในสถาบันแห่งนี้

หากเนื้อหาสาระในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเกิดประโยชน์ใดๆ แก่ผู้ที่สนใจแล้วไซ้ ผู้วิจัยขอยกขึ้นเป็นเครื่องสักการบูชาแด่พระรัตนตรัย พระคุณของบิดามารดาผู้ให้ชีวิตและครูบาอาจารย์ผู้ถ่ายทอดให้มีวิชาความรู้ ตลอดทั้งผู้มีพระคุณทั้งหลาย ด้วยความเคารพและเทิดทูนเป็นอย่างสูง

นอกจากนั้น ขอกราบพระคุณและขออนุโมทนาขอบคุณเจ้าของผลงานด้านหนังสือและงานวิจัยทุกชิ้น ที่ผู้ศึกษาได้นำมาเป็นเอกสารอ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผลแห่งคุณงามความดี อันเกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยใคร่ขอน้อมถวายเป็นสักการบูชาแด่พระรัตนตรัย พระคุณบิดามารดา โยมพ่อ โยมแม่ คณะครูอุปัชฌาย์อาจารย์ เพื่อนพี่น้องพ้องกัลยาณมิตร ตลอดถึงญาติโยมผู้มีอุปการคุณทุกท่าน พร้อมทั้งขออุทิศผลบุญแด่บรรพชนโบราณบัณฑิตผู้ประพันธ์หนังสือตำราต่างๆท่าน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ขอให้ท่านทั้งหลายเหล่านั้น จงประสบแต่ความสุขความเจริญด้วยกันทุกท่าน ทุกคน เทอญฯ.

พระประภาส ปณฺญาโคโม (ดอกไม้)

๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ
 บทที่ ๑ บทนำ	 ๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
 บทที่ ๒ ความงามตามหลักสุนทรียศาสตร์	 ๑๑
๒.๑ ความหมายและขอบเขตของสุนทรียศาสตร์	๑๑
๒.๑.๑ ความหมายของสุนทรียศาสตร์	๑๑
๒.๑.๒ ขอบเขตของสุนทรียศาสตร์	๑๒
๒.๑.๓ สุนทรียศาสตร์ตามแนวคิดปรัชญาตะวันตก	๑๓
๒.๑.๔ สุนทรียศาสตร์ตามแนวคิดปรัชญาตะวันออก	๑๗
๒.๑.๔.๑ สุนทรียศาสตร์ตามแนวคิดปรัชญาของพราหมณ์	๑๘
๒.๑.๔.๒ สุนทรียศาสตร์ตามแนวพุทธปรัชญา	๒๐
๒.๒ หลักทฤษฎีความงาม	๒๒
๒.๒.๑ ทฤษฎีอัตนัยนิยม (Subjective Theory)	๒๒
๒.๒.๒ ทฤษฎีปรนัยนิยม (Objective Theory)	๒๔
๒.๒.๓ ทฤษฎีสัมพัทธนิยม (Relative Theory)	๒๖
๒.๓.๓ ทฤษฎีอุบัติการณ์ใหม่ (Emergent Theory of Value)	๒๗
๒.๓ ประสบการณ์สุนทรียะ (Aesthetic Experience)	๒๘
๒.๔ สรุป	๓๐

บทที่ ๓ เบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท	๓๒
๓.๑ ความหมายของเบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท	๓๒
๓.๒ เบญจธรรมกับเบญจศีล	๓๓
๓.๓ องค์ประกอบของเบญจธรรม	๓๔
๓.๔ ความสำคัญและคุณค่าของเบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท	๔๐
๓.๔.๑ ความสำคัญที่มีต่อตัวเอง	๔๐
๓.๔.๒ ความสำคัญที่มีต่อสังคม	๔๓
๓.๔.๓ คุณค่าของเบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท	๔๖
๓.๕ สรุป	๔๘
 บทที่ ๔ วิเคราะห์เบญจธรรมในพุทธปรัชญาเชิงสุนทรียะ	๔๙
๔.๑ ความงามกับพุทธปรัชญาเถรวาท	๔๙
๔.๒ เบญจธรรมกับความเป็นสุนทรียะ	๕๖
๔.๒.๑ เมตตากรุณากับความเป็นสุนทรียะ	๕๖
๔.๒.๒ สัมมาอาชีวะกับความเป็นสุนทรียะ	๕๗
๔.๒.๓ กามสังวรกับความเป็นสุนทรียะ	๕๘
๔.๒.๔ สัจจะกับความเป็นสุนทรียะ	๕๙
๔.๒.๑ สติสัมปชัญญะกับความเป็นสุนทรียะ	๖๕
๔.๓ คุณค่าทางปฏิบัติเบญจธรรมกับความงามเชิงสุนทรียะ	๖๖
๔.๔ องค์ประกอบของเบญจธรรมกับ	
เกณฑ์การตัดสินความงามตามแนวพุทธปรัชญา	๗๑
๔.๕ สรุป	๗๓
 บทที่ ๕ สรุป และข้อเสนอแนะ	๗๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๖
บรรณานุกรม	๗๗
ประวัติผู้วิจัย	๘๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ฉบับของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยได้กล่าวถึง แหล่งที่มา เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๘๘/๓๖๔. หมายถึง มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ ๑๔ ข้อที่ ๒๘๘ หน้า ๓๖๔ เป็นต้น

๑. พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์		
๑๐	ที.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิภวรรค (ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก์ (ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก์ (ภาษาไทย)
๑๔	ม.อุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปปิณณาสก์ (ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)
๑๗	ส.ข.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ชั้นธวาวรรค (ภาษาไทย)
๒๐	อง.ทุก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๐	อง.เอกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๓	อง.อฏฐก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๓	อง.สตตก.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตตกนิบาตปาลี (ภาษาบาลี)
๒๕	ขุ.สุ.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาตปาลี (ภาษาบาลี)
๒๖	ขุ.เถร.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา (ภาษาไทย)
๒๗	ขุ.ชา.เอกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เอกกนิบาตชาดก (ภาษาไทย)
๒๘	ขุ.ชา.ปญญาส.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปัญญาสนิบาตชาดก (ภาษาไทย)
๓๑	ขุ.ป.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฐีสัมภิตามวรรค (ภาษาไทย)

๒. พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
๓๓	อภิ.สง.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี (ภาษาไทย)
๓๗	อภิ.ก.	(บาลี) = อภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุปาลี (ภาษาบาลี)

๓. อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์		
ขุ.สุ.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชติกา	สุตตนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.สี.อ.	(ไทย) = ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย	สัทธัมมปัชโชติกา	มหานิเทศอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.อ.	(ไทย) = อังคุตตรนิกาย	มโนรธปุรณี	จตุกกนิบาตอรรถ	(ภาษาไทย)
ส.ส.อ.	(ไทย) = สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	สคาถวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.อ.	(ไทย) = ขุททกนิกาย	สัทธัมมปัชโชติกา	จูฬนิเทศอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.มหา.อ.	(ไทย) = วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ติก.อ.	(ไทย) = อังคุตตรนิกาย	มโนรธปุรณี	ติกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ.	(บาลี) = มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	มูลปณณาสกอรรถกถา	(ภาษาบาลี)

๔. ปกรณวิเสส

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
๑. วิสุทฺธิ.	(บาลี) = วิสุทฺธิมคฺคปกรณ	(ภาษาบาลี)
๑๓. สงฺคห	(บาลี) = อภิธมฺมตถสงฺคห	(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อมีการกล่าวถึง “สุนทรียศาสตร์” หรือ “ความงาม” ไม่ว่ามนุษย์เราจะอยู่ในชนชั้นวรรณะใดร่ำรวยหรือยากดามีจนอย่างไรก็ตาม ทุกคนต่างต้องการที่จะเสพหรือสัมผัสกับสิ่งสวยงาม อย่างไรก็ตามมนุษย์เลยแม้สัตว์บางชนิดก็ยังรักสวยรักงาม ความสวยงามจากสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความงามจากธรรมชาติหรือความงามที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ย่อมสามารถโน้มน้าวใจเราให้เกิดความรู้สึก และความปรารถนาลึกซึ้งยิ่งด้วยคุณสมบัติของรูป สี เสียง กลิ่นสัมผัส ถ้อยคำ และความคิด ความงามเป็นความกลมกลืนระหว่างเนื้อหากับรูปแบบ สำหรับความงามในแง่ของปรัชญาเป็นเรื่องราวของการพิจารณาถึงความเหมาะสม ประโยชน์ และมีคุณค่าต่อสังคมในทุกระดับ เราอาจกล่าวได้ว่า สุนทรียะนั้นมีส่วนประกอบเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพต่างๆ ของแต่ละบุคคลให้เหมาะสมกลมกลืน^๑ เช่น ความสามารถด้านสติปัญญาที่เหมาะสมกับงาน หน้าตาและท่าทางที่เหมาะสมกับการแสดง เป็นต้น แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องของความงามในวรรณคดีพุทธปรัชญาเถรวาทก็ถือว่าเป็นคุณค่าของร่างกายอย่างหนึ่งเหมือนดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายการที่สุขหรือโสมนัสเกิดขึ้นเพราะอาศัยความงามความเปล่งปลั่งนี้ชื่อว่า เป็นคุณค่าแห่งรูปทั้งหลาย”^๒ และความงามที่เราต้องการสัมผัสนั้นเราสามารถที่จะสัมผัสได้ทั้งภายนอกและภายใน คือความงามที่เป็นภายนอกที่เราสัมผัสนั้นจะอยู่ในรูปแบบ (Form) ของรูปทรง สัดส่วน สี สัน เป็นต้น เรียกตามศัพท์ทางพุทธปรัชญาว่า รูปธรรมเพราะโดยปกติแล้วสภาวะจิตของมนุษย์ก็จะสัมผัสความงามในรูปแบบ (Form) ของรูปธรรมได้อย่างชัดเจนจนกลายเป็นเรื่องปกติ ส่วนความงามที่เป็น นามธรรม เราจะสัมผัสได้จากความรู้สึกภายใน ซึ่งขึ้นอยู่กับอารมณ์ที่จะเติมเต็มไปด้วยความรู้สึกจากจิตที่จะตัดสินว่าสิ่งนั้นดีสิ่งนั้นงามหรือสิ่งนี้มีคุณค่าต่อความรู้สึกของตนและสังคม แล้วสามารถอธิบายหรือชี้ให้ผู้อื่นสามารถรับรู้ไปกับเราได้ เพราะสิ่งที่เป็นามธรรมนั้นเราไม่อาจที่จะสัมผัสได้ด้วยอวัยวะภายนอกมี ตา ขา แขน และมือ เป็นต้น และความรู้สึกภายในนั้นจัดเป็นความรู้สึกของจิตใจจะมีมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับธรรมชาตินิสัยส่วนบุคคลและการอบรม^๓ เหล่านี้เป็นต้น

ความงามเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของสุนทรียธาตุ (Aesthetical elements) ซึ่งสุนทรียธาตุมี ๓ อย่าง คือ (๑) ความงาม (Beauty) (๒) ความแปลกหูแปลกตา (Pictures sequences) และ (๓) ความน่าทึ่ง (Sublimity)^๔ การถกปัญหาเรื่องสุนทรียธาตุในปรัชญา กินความรวมถึงสุนทรียธาตุในทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ถือว่ามึสุนทรียธาตุได้ ไม่ว่าจะเป็นความงามตามธรรมชาติ

^๑ ฌณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปรัชญาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: นวสารสินการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๙.

^๒ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๑/๑๗๒.

^๓ ฌณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปรัชญาเบื้องต้น, หน้า ๑๒๘.

^๔ กิรติ บุญเจือ, ปรัชญาศิลปะ, กรุงเทพมหานคร (สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, พิมพ์ครั้งที่๒), ๒๕๒๒, หน้า ๒๖๓.

(Natural beauty) หรือความงามในศิลปกรรม (Article beauty) ความน่าเกลียดน่ากลัวในจินตนาการ ความน่าทึ่งในศรัทธาต่อคำสอนของศาสนา ล้วนเป็นสุนทรียาต์ทั้งสิ้น^๕ แต่ความเป็นสุนทรียาต์ของสิ่งต่างๆ ก็ขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละบุคคล ที่มีความรู้สึกกับสิ่งเหล่านั้นที่แตกต่างกันออกไป

พุทธปรัชญาเถรวาท ก็พยายามให้เหตุผลและแสดงทัศนะเกี่ยวกับความงาม ความดี และความไพเราะที่มีปรากฏอยู่ในหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นหลักธรรมที่ทำให้งามในหมวดของขันติและโสรัจจะอันเป็นความงามจากความเสถียรอดทนอภัยภัยรักความประณีตหมดจดเรียบร้อยงดงาม ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกในหลายหมวดธรรม เช่น ธรรมมีความงามในเบื้องต้นหมายถึงศีลธรรม มีความงามในท่ามกลางหมายถึงอริยมรรคและธรรม มีความงามในที่สุดหมายถึงพระนิพพาน^๖ ซึ่งเป็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ทรงเป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์ทรงรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลกด้วยพระองค์เอง แล้วทรงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้นมีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด ทั้งนี้ก็เพื่อพุทธศาสนิกชนที่ได้ศึกษาหรือฟังแล้วสามารถนำไปเป็นเครื่องมือชั้นเยี่ยม ในการพัฒนาชีวิตตนและสังคมได้ คือสามารถทำให้ชีวิตของบุคคลผู้ปฏิบัติตาม ประสบความเจริญรุ่งเรืองทั้งด้านชีวิต การเป็นอยู่ การศึกษา การงาน และการติดต่อสมาคมกับผู้อื่น เพื่อที่จะหยิбыื่นผลประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับตนเอง

ในสภาพสังคมปัจจุบัน เป็นสังคมของยุคโลกาภิวัตน์ที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะค่านิยมทางด้านวัตถุ จึงมีการแข่งขันกันในทุก ๆ ด้านไม่ว่าจะต้องรับแรงแข่งกับเวลา แข่งขันกับสังคม แข่งขันกับตัวเองหรือแข่งขันในการเล่าเรียนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับมหาวิทยาลัยเพื่อให้ได้เรียนในสถาบันที่มีชื่อเสียง พอจบการศึกษาก็ต้องมาแข่งขันเรื่องการทำงาน เพื่อให้สามารถเข้าทำงานในบริษัทหรือสถาบันที่มีความมั่นคงมีชื่อเสียง และทำให้ตนเองมีเงินเดือนสูง มีความก้าวหน้าในอาชีพการงาน มีฐานะความร่ำรวย รวมไปถึงการมีบุคลิกภาพดีและหน้าตาสวยงามถูกใจเพศตรงกันข้าม จึงพยายามเสริมแต่งหน้าตารูปร่าง ให้เป็นที่ต้องตาต้องใจทั้งนี้เพื่อให้ตนเองเป็นที่ยอมรับของสังคม เป็นการสร้างรูปแบบของสังคม จนกลายเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญด้านวัตถุมากกว่าจิตใจ นับว่าเป็นเรื่องที่ไกลจากคุณธรรมทางด้านจิตใจมากขึ้น

เมื่อพิจารณาแล้วเราจะพบว่าเป็นการกระทำแต่เพียงเปลือกนอกเกิดผลได้เฉพาะทางกายที่เป็นความงามเฉพาะขณะเท่านั้น หาใช่ความงามถาวรที่ก่อให้เกิดความสุขแก่ตนเองหรือผู้อื่นอย่างแท้จริงไม่ ความงามที่แท้จริงควรเป็นความงามที่เกิดจากภายใน เป็นความงามที่เกิดจากจิตใจที่ดีงาม

^๕ ศกณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปรัชญาเบื้องต้น, หน้า ๑๓๒.

^๖ ที.สี. (ไทย) ๑๑/๑๙๐/๑๕๙.

ของเราส่งผลต่อกายของเรา ทำให้กายของเรามีความสดใสมีบุคลิกภาพที่ดี อัมเอิบมีความสุข^๗ ดังคำกล่าวที่ว่าเมื่อใจงามส่งผลให้กายงามตามมา ซึ่งคนทั่วไปสามารถสัมผัสหรือรับรู้ผ่านทางสายตาได้ ในพุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวถึงหลักธรรมอันเป็นบันไดขั้นแรกที่จะเป็นมรรคาให้มนุษย์ดำเนินไปสู่ความงามที่แท้จริง ซึ่งเป็นความงามที่สามารถสัมผัสได้ทั้งภายนอกและภายในหลักธรรมดังกล่าวก็คือ เบญจธรรม เพราะความเป็นมนุษย์ย่อมมีธรรมชาติในการให้ ไม่ว่าจะเป็นการรักษาในเรื่องวัตถุสิ่งของ ให้หลักการหรือแนวคิดที่จะเกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ตลอดจนการให้อภัยในความผิดพลาดหรือความพลั้งเผลอของเพื่อนมนุษย์ซึ่งจัดเป็นความงามในเบื้องต้น

ผู้ที่มีความประพฤติทางกาย วาจา เป็นปกติอยู่ในกรอบของศีลหรือกฎระเบียบของสังคม จะทำ พูด คิดสิ่งใดก็ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อตัวเองและสังคมก็จัดเป็นความงามในท่ามกลาง ส่วนผู้ที่หมั่นฝึกฝนอบรมจิตใจให้เกิดความงอกงามทางสติปัญญา รู้หลักการในการทำ พูด คิดอย่างมีระบบแบบเป็นเหตุเป็นผล พัฒนาตนและสังคมให้บรรลุถึงความเจริญรุ่งเรือง เรียกว่ามีความงามในที่สุด^๘

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความงามทั้งฝ่าย ตะวันออกและตะวันตก โดยมุ่งศึกษาเฉพาะหลักธรรมเรื่องเบญจธรรม ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และเอกสารวิชาการต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นการศึกษาเกี่ยวกับความงามตามทฤษฎะพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้ จะทำให้หลักธรรมดังกล่าวเป็นสาระที่กระจำจรัส และเพิ่มความหลากหลายในองค์ความรู้ ที่สำคัญสามารถนำไปประยุกต์ใช้ เพื่อให้เกิดความงามที่ทรงคุณค่าอย่างสูงสุด และพร้อมกันนั้นในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการพัฒนาจิตใจด้วยเบญจธรรมนั้นที่เป็นการพัฒนาตามไตรสิกขาเป็นสิ่งที่สำคัญมาก คือศีลที่บริสุทธิ์ย่อมเป็นพื้นฐานส่งเสริมสมาธิให้แน่วแน่ สมาธิที่แน่วแน่ย่อมเป็นพื้นฐานส่งเสริมปัญญาที่แก่กล้า ปัญญาที่แก่กล้าย่อมทำให้จิตสามารถละกิเลสทั้งปวงได้^๙

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความงามในเชิงสุนทรียะ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์เบญจธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทในเชิงสุนทรียะ

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ต้องการทราบความงามในเชิงสุนทรียะว่าเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ต้องการทราบเบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทว่าเป็นอย่างไร

^๗จี ศรีนิवासัน, สุนทรียศาสตร์ปัญหาและทฤษฎีว่าด้วยความงามและศิลปะ, แปลและเรียบเรียงโดยสุเชาว์ นพอม, พิมพ์ครั้งที่๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕.

^๘พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์), เบญจศีลเบญจธรรม อุดมชีวิตของมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๑), หน้า ๓๘.

^๙วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๙๐.

๑.๓.๓ ต้องการทราบการวิเคราะห์เบญจธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทในเชิง
สุนทรียะว่าเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔.๑ ด้านเอกสาร

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีเอกสาร
ประกอบในการวิจัย ๒ ชั้นคือ

๑) เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา หนังสือตำรางานค้นคว้าวิจัย และ
วารสาร พร้อมทั้งเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับความงามในเชิงสุนทรียะ

๑.๔.๒ ด้านเนื้อหา

การวิจัยด้านเนื้อหาเป็นการศึกษาวิจัยด้านทฤษฎีความงามในเชิงสุนทรียะ และศึกษา
ความงามของผู้ปฏิบัติตามหลักเบญจธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาท โดยเน้นเรื่องเบญจธรรมคือ
เมตตาและกรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ ธรรมเหล่านี้ประพฤติตามแล้วมีความ
งามในเชิงสุนทรียะและเกี่ยวเนื่องกันในเบญจธรรมและเกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีศัพท์ที่ใช้ในการวิจัยและคำจำกัดความดังนี้

เบญจธรรม หมายถึง ธรรม ๕ ธรรมอันดีงามห้าอย่าง คุณธรรมห้าประการ คู่กับเบญจศีล
เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลควรมีไว้ประจำใจ

ความงามในพุทธปรัชญา หมายถึง สิ่งที่ทำให้ความ เพลิดเพลินเมื่อเรารับรู้ หรือเห็นสิ่งที่
งาม และเชื่อว่าความงามกับความดีเป็นสิ่งเดียวกัน

ความงามในเชิงสุนทรียะ หมายถึง ความนิยมความงามหรือความนิยมในความงาม
เป็นอารมณ์ ความซาบซึ้งในคุณค่าของสิ่งงดงามไพเราะรื่นรมย์

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “ก้าวไปโนบุญ” ว่า ใน
ด้านจิตใจจะด้วยบรรยากาศทำบุญก็ตามหรือด้วยจิตใจที่เรามีความเลื่อมใสตั้งใจไปด้วยศรัทธาก็ตาม
จิตใจเราก็ดีงามด้วย เช่น มีความสงบ มีความสดชื่น เบิกบานผ่องใส มีความอímเอิบใจ และในตอนนี
เราก็ได้ภาวนาไปด้วย^{๑๑}

^{๑๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), ก้าวไปโนบุญ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓๑ กันยายน ๒๕๕๓, หน้า ๘.

พระครูภาวนาโพธิคุณ,ดร. ได้กล่าวในหนังสือ “การเมืองใหม่วิถีพุทธ” ความตอนหนึ่งว่า อานิสส์การรักษาศิลข้อปาณาติบาต ทำให้เป็นคนมีอวัยวะน้อยใหญ่บริบูรณ์ มีรูปร่างสมส่วน มีกำลัง ภายที่แข็งแรงว่องไว มีเท้าสมบูรณ์สม่ำเสมอ มีผิวพรรณสดใสรุ่งเรือง มีร่างกายสะอาด เป็นที่เจริญใจ ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มีความอ่อนโยนมีผิวพรรณเนียนดังปุยนุ่น ความเป็นอยู่เป็นสุข มีความ แก่ล้า มีพลังกำลังมี ภาษาและถ้อยคำสละสลวยเพราะพริ้ง ไม่พลัดพรากจากหมู่คณะ ไม่มีความ สะดุ้งกลัวต่อเวรภัย เข้าศึกศัตรูทำลายไม่ได้ ไม่ตายด้วยความเพียรด้วยการฆ่าของบุคคลอื่น มี เพื่อนฝูงบริวารมาก มีรูปร่างสวยงาม สมส่วน มีโรคเบียดเบียนน้อย ไม่มีเรื่องเศร้าเสียใจ เป็นที่รักของ คนทั้งหลาย เป็นต้น^{๑๑}

พระครูฐิติ เมธงกุโร ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ผู้หญิงกับการปฏิบัติธรรม” สรุปความตอนหนึ่ง ว่า สตรีคือผู้มีสติอันเป็นความหมายที่ท่านพุทธทาสอธิบายว่า มีสติในการนุ่งห่ม ในการลุกนั่ง การยืน การนอน การเดิน การกิน การพูด มีสติตลอดเวลา จึงเป็นผู้หญิงที่งาม ซึ่งเป็นความงามแท้จริงอยู่ที่ใจ และกริยา ถ้าเป็นคนที่ทำความดีมีจิตใจงาม เป็นเด็กก็เป็นเด็กที่มีกริยามารยาทงาม เป็นคนแก่ก็เป็น คนแก่ที่สงบสง่างาม มีความรู้อย่างนี้ก็เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา ทุกคนก็อยากจะเข้าใจ เพราะได้รับ ประโยชน์และสบายใจที่ต้องสร้างให้มีขึ้นในจิตใจของเรา^{๑๒}

บุญย์ นิลเกษ ได้ทำการรวบรวมและแปลเรื่องสุนทรียศาสตร์โดยมีประเด็นสำคัญเกี่ยวกับ ที่มาและเป้าหมายของสุนทรียศาสตร์ ซึ่งกล่าวว่า “คุณสมบัติของความงามและลักษณะของ สุนทรียภาพตามแนวคิดของนักปรัชญาต่างๆ นับตั้งแต่เพลโตมาจนถึงค่านิยมและเฮเกลด้วยทฤษฎีที่ ต่างกันว่า ความงามเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับจิตวิสัยหรือวัตถุวิสัย ผู้ที่สามารถสร้างวิญญาณและความงามให้ ปรากฏอยู่ในงานศิลปกรรมได้ ถือว่าเป็นอัจฉริยะบุคคล เนื่องจากผลงานศิลปะเป็นสิ่งที่ให้คุณค่าทาง จิตใจ ส่วนตอลสตอยเห็นว่า ศิลปะเป็นสื่อระหว่างศิลปินกับผู้ดู ชานตายนากล่าวว่า ความงามคือ ความเพลิดเพลินที่มีตัวตนและการสัมผัสกับรูปแบบของความงามขึ้นอยู่กับอารมณ์แห่งกำเนิด ความ งามจึงอยู่ที่ใจรับรู้และรสนิยมของแต่ละคนที่มีความแตกต่างกัน ความงามมีสถานะเป็นตัวตนที่มาจาก สถานะของรูปแบบวัตถุและความเด่นชัดของศิลปะมากกว่าเป็นตัวตนของตัวเอง ดิวอีกกล่าวว่า ศิลปะ เป็นทั้งสากลภาพ และปัจเจกภาพปรากฏการณ์ทางศิลปะไม่ใช่ลักษณะทางจิตวิสัยและวัตถุวิสัยหรือ ลักษณะเฉพาะอย่างที่เป็นสากลอย่างใดอย่างหนึ่ง ศิลปะเป็นสิ่งเสริมสร้างสติปัญญา ประสบการณ์ที่ ลึกซึ้งของเราจะเป็นสื่อให้เข้าถึงศิลปะ เพราะทั้งศิลปะและปรัชญามาจากพลังของจิต ดังนั้น การ เข้าถึงสถานะทางศิลปะจึงต้องมีทั้งประสบการณ์ ภูมิหลังทางสติปัญญา และสิ่งแวดล้อม ศิลปะทำให้ ทราบถึงสถานะของชีวิตและอารยธรรม เป็นสิ่งที่ประสานความกลมเกลียวของสังคม ศิลปะทำให้รู้ถึง หัวใจของจิตใจหรือสถานะที่แท้จริงที่สื่อไปถึงสภาพสูงสุดของชีวิต”^{๑๓}

สุเมธ เมธาวิตยกุล ได้กล่าวไว้ในหนังสือแปล “ปรัชญาเบื้องต้น” ความตอนหนึ่งเห็นว่า โพลติณัส (Plotinus) มองความงามของจิต ถือว่า ความงามเป็นการแสดงออกของสิ่งสมบูรณ์ เป็นเหตุ ของพระเจ้าที่ได้แสดงออกมาให้ปรากฏ ศิลปินที่ยังเห็นความงามแล้ว ได้พยายามถ่ายทอดแสดง

^{๑๑}พระครูภาวนาโพธิคุณ,ดร., การเมืองใหม่วิถีพุทธ, (ขอนแก่น : คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๓), หน้า ๗๑.

^{๑๒}พระครูฐิติ เมธงกุโร, ผู้หญิงกับการปฏิบัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐.

^{๑๓}บุญย์ นิลเกษ. สุนทรียศาสตร์เบื้องต้น, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , ๒๕๒๓), หน้า ๑๑๓.

ผลงาน ให้ประจักษ์ทางประสาทสัมผัสของมนุษย์ ส่วนศิลปะไม่สมบูรณ์ เนื่องจากศิลปะบกพร่อง ไม่สามารถแสดงความงามสมบูรณ์ได้อย่างเต็มที่ และโพลตินุสนั้น มีทรรศนะเห็นด้วยกับแนวคิดของเพลโตที่ว่า ความงาม คือ ความแจ่มแจ้งแห่งเหตุผลอันเป็นทิพย์ที่บริสุทธิ์ และเป็นการแสดงออกของสิ่งสมบูรณ์เต็มที่^{๑๔}

มานพ นักการเรียน ได้แสดงความเห็นเรื่องความงามไว้ในหนังสือ “มนุษย์กับการใช้เหตุผลจริยธรรมและสุนทรียศาสตร์” ความตอนหนึ่งว่า มนุษย์ก็ดี สัตว์ก็ดี ย่อมมีสัญชาตญาณรู้จักนิยามยินดีกับความงาม สัตว์เมื่อถึงฤดูสืบพันธุ์ ขนของนกตัวผู้จะมีสีสดงดงามเห็นเด่นกว่าเวลาปกติที่ไม่ใช่ฤดูของมัน ทั้งนี้ก็เพราะนกตัวเมียย่อมหลงใหลต่อความงามของชนที่มีสีสันสวยงามสดงดงาม หรืออีกตัวอย่างหนึ่งนกที่อยู่ตามสวนบางชนิดเอาปากจิกเก็บก้อนกรวดก้อนหินก้อนเล็กๆ ซึ่งมีสีสันงามเด่นไปรวมเรียงไว้ในรัง แล้วกระโดดเดินไปมาและส่งเสียงร้องด้วยความเบิกบานยินดีของมัน^{๑๕}

วศิน อินทสระ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล” สรุปความรู้ได้ว่า นางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล มีจริยาวัตรอันงาม และมีปัญญารู้เหตุรู้ผลอย่างถ่องแท้ เธอเพียบพร้อมด้วยคุณธรรมให้มีความสุขความอบอุ่นความสบายใจแก่บุคคลผู้เข้าใกล้คบหาสมาคมให้ความรู้สึที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน^{๑๖}

วิชัย วงษ์ใหญ่ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ศิลปะเบื้องต้น” และได้พูดถึงเกี่ยวกับความงามของสุนทรียศาสตร์ศาสตร์ ความตอนหนึ่งว่า สุนทรียศาสตร์เป็นศาสตร์เกี่ยวกับความงาม เป็นศาสตร์อันลึกซึ้งเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ โดยเฉพาะการที่จะบอกว่า สิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นสุนทรียะหรือไม่เป็นนั้นมีคำตอบ คือถ้าสิ่งหนึ่งสิ่งใดงามจริงๆ แล้ว ความงามต้องอยู่ในสิ่งนั้น^{๑๗}

ศิลป์ พีระศรี กล่าวไว้ในหนังสือ “ปรัชญาเบื้องต้น” และกล่าวถึงความงามของศิลปะ ความตอนหนึ่งว่า ความงามอันเป็นความเพียรของมนุษย์ ซึ่งนอกจากจะใช้ความพยายามด้วยมือและความคิดแล้ว ยังต้องมีการพวยพุ่งแห่งพุทธิปัญญาออกมาด้วย ศิลปะเป็นสะพานที่เชื่อมความคิด ความเชื่อทางวัตถุกับทางจิตใจ ผู้ใดรู้คุณค่าและเข้าใจศิลปะแล้ว ผู้นั้นอาจถึงความสงบสุขที่แท้จริงได้^{๑๘}

สุเชาว์ พลอยชุม ได้แปลเรื่องสุนทรียศาสตร์ซึ่งมีประเด็นสำคัญเรื่องปัญหาและทฤษฎีเกี่ยวกับความงามและศิลปะ โดยได้อธิบายว่า ถึงการค้นหาคำหมายของความงามด้วยวิธีการวิเคราะห์คุณสมบัติของวัตถุและประสบการณ์สุนทรียะ อันหมายถึงวิธีการแบบวัตถุวิสัยและจิตวิสัย ความหมายของสุนทรียศาสตร์อันเป็นปรัชญาในสาขาคณวิทยา ซึ่งมีปัญหาหลัก คือ อะไรคือสิ่งงามและเกณฑ์ในการตัดสินคุณค่าทางความงาม รวมถึงขอบข่ายของสุนทรียศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวิชาอื่น

^{๑๔} สุเมธ เมธาวิทยกุล, **ปรัชญาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๘๒.

^{๑๕} มานพ นักการเรียน, **มนุษย์กับการใช้เหตุผลจริยธรรมและสุนทรียศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕.

^{๑๖} วศิน อินทสระ, **ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล**, (กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖-๑๗.

^{๑๗} วิชัย วงษ์ใหญ่, **ศิลปะเบื้องต้น**, เอกสารประกอบการเรียนศิลปศึกษาฉบับที่ ๑๐ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๑๕), หน้า ๑๕-๑๗.

^{๑๘} ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี, **คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปรัชญาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: นวสารการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๗.

เช่น จิตวิทยาที่ทำให้เกิดประสบการณ์สุนทรีย์ ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่แตกต่างจากประสบการณ์ทั่วไป และสามารถเกิดพร้อมกันได้จากงานศิลปะ ประสบการณ์สุนทรีย์ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ผ่อนคลายอารมณ์โดยดึงใจให้ห่างจากความจริง ตำแหน่งของความงามมีทฤษฎีอยู่ ๔ แบบคือ ความงามเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ในวัตถุ ความงามขึ้นอยู่กับตัวบุคคล ความงามเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับวัตถุและความงามเป็นปฏิบัติการใหม่ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการหาคุณค่า ประเพณีของงานศิลปะและทฤษฎีศิลปะในทฤษฎีของนักปรัชญาต่างๆ เช่น ศิลปะคือการเลียนแบบจากธรรมชาติ ศิลปะคือรูปทรงที่สามารถสร้างความประทับใจหรือทำให้เกิดประสบการณ์สุนทรีย์แก่ผู้ชมได้ ศิลปะคือการแสดงออกของอารมณ์ที่อยู่ภายในใจของศิลปินและอธิบายถึงเรื่องของความซับซ้อน ความเศร้าโศก และความน่าเกลียดที่ปรากฏอยู่ในงานศิลปะว่าเป็นการแสดงออกของศิลปินในเรื่องเหนือจินตนาการหรือต้องการสะท้อนสังคมในชีวิตออกมาในเชิงสัญลักษณ์ ส่วนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะ ศิลธรรมความจริง และศาสนาก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งนักปรัชญาและนักสุนทรียศาสตร์มีความเห็นที่ต่างกัน กลุ่มหนึ่งเห็นว่าศิลปะต้องส่งเสริมศีลธรรม แต่อีกกลุ่มเห็นว่าศิลปะเป็นสิ่งสิ้นสุดในตัวเองและมีคุณค่าไม่ด้อยกว่าศีลธรรม การคาดหวังว่าศิลปะต้องส่งเสริมศีลธรรมนั้นเป็นการลดคุณค่าทางสุนทรีย์ของงานศิลปะ ซึ่งเป็นคุณค่าทางใจที่จำเป็นต่อชีวิต อีกทั้งศีลธรรมของประชาชนก็ได้ขึ้นอยู่กับศิลปะเท่านั้น แต่มาจากศาสนา รัฐบาล การศึกษา เป็นต้น โดยศิลปะและศาสนาต่างก็เกิดมาจากจิตวิทยาเหมือนกันและมีความสัมพันธ์กันในการถ่ายทอดและสื่อความหมาย^{๑๙}

โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ ได้กล่าวในหนังสือ “รวมบทความวิชาการชุดไม้เรียวสร้างชีวิต” สรุปความตอนหนึ่งว่า ธรรมดาของผู้หญิงทุกคนในโลกนี้ ก่อนออกจากบ้านจะมีจิตดวงแรกเกิดขึ้นว่า รูปร่างหน้าตาของเราเรียบร้อยดูสะอาดแก่ผู้พบเห็นหรือไม่ จึงก้มลงมองเสื้อผ้า ลูบไล้เนื้อกายของตน จนมั่นใจว่าอยู่ในสภาพเรียบร้อย เท่านั้นยังไม่พอ ต้องส่องกระจกดูเรือนร่างอีกครั้ง สยายผม ม้วนผม หวีผม มวยผม จบผมกวัดแกว่งไปมา ดูข้างซ้าย-ขวา ลูบไล้ใบหน้าด้วยแป้งหอม และของประทีนผิวทั้งหลาย เขียนคิ้ว ตา ทาปาก เน้มปาก ฉีกปาก เลิกคิ้วหล่นตา หันซ้ายแลขวา จนทุกอย่างสมบูรณ์ (Self-Confidence) จึงจะก้าวเดินออกจากห้อง นั้นเพราะมองถึงความงามแห่งตนนั่นเอง^{๒๐}

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาประพันธ์ ศุภษร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธรูปต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พุทธศาสนา” พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมบุคลิกภาพอันงามของพระพุทธรูป คือ ๑. ปัจจัยภายนอกซึ่งประกอบด้วยสถานะทางครอบครัว การศึกษา และสภาพแวดล้อมทางสังคม รวมไปถึงการแสดงออกทางพระวรกาย พระวาจา และพุทธวิธีในการเผยแผ่ ๒. ปัจจัยภายในได้แก่ สติปัญญา โยนิโสมนสิการ คือความคิดที่แยบยลถูกต้องตามความเป็นจริง

^{๑๙} จี ศรีนิวาสนัน, **สุนทรียศาสตร์ปัญหาและทฤษฎีว่าด้วยความงามและศิลปะ**, แปลและเรียบเรียงโดย สุเชาว์ พลอยชุม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๙๐.

^{๒๐} โสวิทย์ บำรุงภักดิ์, **รวมบทความวิชาการ ชุดไม้เรียวสร้างชีวิต**, (ขอนแก่น: เพ็ญพรินต์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๙๓.

ความมีกัลยาณมิตร ความเมตตากรุณา ความเป็นผู้ต้นอยู่เสมอความมีขันติธรรม วิริยะอุตสาหะ และ
ความสันโดษ^{๒๑}

พระอานาจ เขมปญโญ (ยอดทอง) กล่าวไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบ
ปรัชญาความรักในพุทธปรัชญาเถรวาทและงานเขียนเรื่องซิมโฟเซียม” ความว่า ผู้ที่มีความรักจะต้อง
พัฒนาตนเองตามวิธีดังกล่าวข้างต้น ตั้งแต่มีความรักในความสวยงามในระดับต่ำ จากนั้นก็ไต่ไปสู่
ความรักในระดับสูงขึ้นไปเรื่อยๆ ตามลำดับที่มีเหตุผลหรือความรู้สึกเป็นพื้นฐาน ดำเนินไปตาม
แนวทางแห่งปัญญาและคุณธรรม จนได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่คิดคำนึงถึงแบบหรือรักในความรู้ เรียกบุคคล
เช่นนั้นว่า “นักปรัชญา” สามารถละทิ้งความงามในระดับต่ำ รักษาจิตวิญญาณของตนให้บริสุทธิ์ เมื่อ
ละสังขารร่างกายไปแล้ว ก็จะได้เข้าไปเป็นหนึ่งในเดียวกับแบบหรือมโนคตินั้น^{๒๒}

พระมหาอุดม ปญญาโก (อรรถศาสตร์ศรี) ได้สรุปไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษา
วิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์: ศึกษากรณีเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา” ความว่าพุทธ
ปรัชญาเถรวาทให้พิจารณาคุณค่าของความเป็น ๒ ลักษณะคือ คุณค่าเทียม หมายถึงคุณค่าของความ
งามอันเกี่ยวข้องกับต้นเหตุหรือสนองต้นเหตุซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพิจารณาความงามในแง่ของการ
ตอบสนองความอยาก เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินยินดี ส่วนคุณค่าแท้ หมายถึงคุณค่าของความ
งามที่เกี่ยวข้องกับปัญญาหรือสนองปัญญา เป็นการพิจารณาคุณค่าของความงามในแง่ที่น่าแฝงอยู่ใน
พระพุทธรูป เช่น คุณธรรมต่างๆ ของพระพุทธรูปเจ้ามาเป็นแบบอย่างในการฝึกฝนปฏิบัติตนเองให้มี
ชีวิตที่ดีงาม เป็นต้น^{๒๓}

เจนรบ รักวิจิตร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กิริยาความงามและความสำเร็จในอาชีพของสาวเซียร์
เปียร์” สรุปได้ว่า ร่างกายทางสังคม หมายถึง การใช้ร่างกายเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ในการอธิบาย
ธรรมชาติหรือลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมและเมื่อมองเปรียบเทียบกับทำให้คุณค่าของพื้นที่ทาง
ร่างกายระหว่างตะวันตกกับตะวันออกแล้ว จะพบว่า การแพทย์ตะวันออกไม่ได้มองถึงกายจิตและ
ตัวตนแยกออกจากกัน แต่มองว่าองค์ประกอบทั้งสามมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนใน
ลักษณะองค์รวมที่เป็นหนึ่งเดียว ดังนั้น สุขภาพหรือความเจ็บป่วยจึงไม่ได้เกิดขึ้นจากปัจจัยใดปัจจัย
หนึ่งเพียงอย่างเดียว ดังนั้น ร่างกายของคนเรา เปรียบได้กับจักรวาลที่ได้รับการย่อส่วนลงมาแต่
ชาวตะวันตกจะมองกายและจิตแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด ทำให้สมมติฐานของการเกิดโรคทาง
กายและทางจิตมีลักษณะที่แยกกันอย่างชัดเจนและแทบจะไม่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ทาง
สังคมในฐานะปัจจัยร่วมของสุขภาพและความเจ็บป่วยเลย กระบวนการดังกล่าวได้ส่งผลอย่างลึกซึ้ง
ต่อการลดคุณค่าของมนุษย์ ร่างกายของมนุษย์ถูกทำให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตสินค้าสังคม

^{๒๑}พระมหาประพันธ์ ศุภษร, “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธรูปเจ้าต่อความสำเร็จในการเผยแผ่
พุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า
บทคัดย่อ.

^{๒๒}พระอานาจ เขมปญโญ (ยอดทอง), “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาความรักในพุทธปรัชญาเถรวาท
และงานเขียนเรื่องซิมโฟเซียม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๘.

^{๒๓}พระมหาอุดม ปญญาโก (อรรถศาสตร์ศรี) “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์: ศึกษา
กรณีเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหา-
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๓.

ทุนนิยมซึ่งอุดมการณ์ดังกล่าวได้รับความชอบธรรม เพราะได้กลายเป็นวาทกรรมกระแสหลักของสังคม ปัจเจกในสังคมปัจจุบันได้ทุ่มเทในการปรุ่แต่งร่างกายเพื่อให้เข้ากับอุดมการณ์หลักของสังคม^{๒๔}

สมเกียรติ ตั้งมโน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดสุนทรียศาสตร์ในพุทธศาสนากับปรัชญาของเพลโต” ซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัยได้ว่า การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดสุนทรียศาสตร์ในพุทธศาสนากับปรัชญาของเพลโตนั้น ส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของศิลปะที่พุทธศาสนาว่า ศิลปะจะต้องให้คุณค่าความงามที่เสริมปัญญา และจะต้องมีปัญญาในการสร้างสรรค์ ในส่วนของเพลโตมองว่า ศิลปะที่ดีต้องเลียนแบบโลกของแบบโดยตรง จะต้องเสริมสร้างคุณธรรมหรือนำไปสู่ปรัชญาหรือศีลธรรม และต้องอาศัยปัญญาในการสร้างสรรค์เช่นกัน เพลโตได้มองไปที่ ความจริง ความดี และความงามที่ประสานสอดคล้องกัน ส่วนที่แตกต่างกันก็คือ เพลโตเห็นว่า ศิลปะแสดงออกซึ่งความงามและต้นตอของความงามอยู่ในโลกของแบบ ส่วนพุทธศาสนามีได้พูดถึงต้นตอของความงามเช่นนั้น^{๒๕}

ศุภลักษณ์ สุวรรณเครือ ศึกษาวิจัยเรื่อง “มรรควิถีแห่งรักและเมตตา เพื่อรับใช้สังคมในทศวรรษวิทยากรชาวพุทธ” สรุปผลการวิจัยได้ว่า ความรักความเมตตาเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในปัจจุบันบุคคล และจะพัฒนาให้ถึงที่สุดได้ด้วยมรรควิถีแห่ง “การเจริญสติภาวนา” บนรากฐานความรู้สึกรู้ตัวด้วยจิตบริสุทธิ์และสงบเงียบภายใน จนเกิดปัญญา อิสระภาพ และความต้องการพ้นทุกข์ สภาวะการณดังกล่าวนี้ได้เอื้อให้บุคคลน้อมจิตและปัญญาค้นหาความจริง (โยนิโสมนสิการ) ซึ่งส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ภายในตนเองและชีวิต (Insight Development) อย่างถูกต้อง สามารถค้นพบรู้จักตัวเองและเข้าใจปัจเจกบุคคลอย่างลึกซึ้งกลายเป็นความรักความเมตตาซึ่งเคารพคุณค่าชีวิตและความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน รวมทั้งมีความปรารถนาให้ตนและผู้อื่นพ้นทุกข์ร่วมกัน สภาวะการณดังกล่าวจึงทำให้บุคคลเข้าสู่อิสรภาพ และการพึ่งตนเองทั้งกาย จิต และปัญญาได้อย่างแท้จริง^{๒๖}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถประมวลความรู้ได้ว่า ความงามในแนวคิดของโลกจะมีทั้งความงามภายในและภายนอก ซึ่งความงามภายนอกเป็นความงามที่มองเห็นด้วยประสาทสัมผัส เป็นการประเมินค่าความงามตามทศณะของคนในสังคมแต่ละสังคม การประเมินค่าความงามก็แตกต่าง ขณะเดียวกันหากพิจารณาตามกฎไตรลักษณ์จะเห็นถึงความไม่จริงไม่ยั่งยืน เป็นการตีค่าตามยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไปตามกาล ครั้นมาถึงยุคนี้ค่านิยมด้านความงามก็ได้เปลี่ยนไป ใครที่มีลักษณะต้องตรงกับค่านิยมความงามของยุคสมัยนั้นจะได้รับการยกย่องเป็นที่ยอมรับของสังคมนั้นๆ ในขณะที่ความงามภายในเป็นความงามที่เป็นไปตามธรรม เป็นความงามที่มีลักษณะจากการประพฤติตนให้อยู่ในทางศีลทางธรรมตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธ

^{๒๔}เจนรบ รักวิจิตร, “ความงามและความสำเร็จทางอาชีพของสาวเชียร์เบียร์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์, (สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๘.

^{๒๕}สมเกียรติ ตั้งมโน, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดสุนทรียศาสตร์ในพุทธศาสนากับปรัชญาของเพลโต”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔), หน้า ๒๒.

^{๒๖}ศุภลักษณ์ สุวรรณเครือ, “มรรควิถีแห่งรักและเมตตา เพื่อรับใช้สังคมในทศวรรษวิทยากรชาวพุทธ”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๘๒.

เจ้า เป็นความงามที่ยั่งยืนเป็นความงามที่ทุกคนสามารถสร้างได้ทำให้มีได้แก่ตน ทำให้เกิดความสงบสุข ไม่มีการเบียดเบียนทั้งต่อตนเองและสังคม

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยโดยเน้นการศึกษาทางเอกสาร และมีลำดับขั้นตอนดังนี้

๑.๗.๑ สํารวจเอกสารและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้

๑) เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทยของมหา วิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง และมีความสัมพันธ์กับเบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทในเชิง สุนทรียศาสตร์

๑.๗.๒ วิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย ดังนี้

๑) วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒) นำข้อมูลที่ได้มาทำการสรุปผลเป็นผลงานวิจัย

๑.๗.๓ เรียบเรียงและนำเสนอข้อมูล

๑) เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์

๒) จัดระเบียบข้อมูลและเขียนวิทยานิพนธ์

๓) ตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ข้อมูลวิจัย

๔) สรุปและนำเสนอ

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ได้ทราบถึงความงามในเชิงสุนทรียะ

๑.๘.๒ ได้ความรู้และเข้าใจถึงเบญจธรรมในทัศนะทางพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๘.๓ ได้องค์ความรู้ที่เกิดจากการวิเคราะห์เบญจธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทในเชิง สุนทรียะ

บทที่ ๒

ความงามในเชิงสุนทรียะ

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาความงามในเชิงสุนทรียะ ประกอบไปด้วย ความหมาย ขอบเขตของสุนทรียศาสตร์ สุนทรียะตามแนวคิดของตะวันตกในยุคต่างๆ ซึ่งแบ่งไว้หลายยุคและมีนักปรัชญาหลายท่านที่แสดงทัศนะในเรื่องสุนทรียะนี้ และสุนทรียะตามแนวคิดของตะวันออก โดยจะเน้นปรัชญาอินเดียเป็นหลัก มีทั้งพุทธ พราหมณ์ เป็นต้น หลักทฤษฎีความงาม ๔ ทฤษฎี คือ ทฤษฎีอัตนัยนิยม (Subjective theory) ทฤษฎีปรนัยนิยม (Objective theory) ทฤษฎีสัมพัทธนิยม (Relative theory) และทฤษฎีอุบัติการณ์ใหม่ (Emergent theory of value) ประสบการณ์สุนทรียศาสตร์ และเกณฑ์การตัดสินความงาม พร้อมทั้งบทสรุปในท้ายบท โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ ความหมายและขอบเขตของสุนทรียศาสตร์

๒.๑.๑ ความหมายของสุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์ เป็นวิชาว่าด้วยสิ่งที่สวยงามหรือไพเราะ คำว่า Aesthetics มาจากภาษากรีกว่า Aisthetikos = รู้ได้ด้วยสัมผัสสุนทรียธาตุ (Aesthetical elements) ซึ่งมีอยู่ ๓ อย่าง คือ ความงาม (Beauty) ความแปลกหูแปลกตา (Picturesqueness) และความน่าทึ่ง (Sublimity) คำว่า “สุนทรียศาสตร์” มาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า “สุนทรียะ” แปลว่า ดี งาม สุนทรียศาสตร์จึงมีความหมายตามรากศัพท์ว่าวิชาที่ว่าด้วยความงาม สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) บัญญัติโดยนักปราชญ์ชาวเยอรมันชื่อ อเล็กซานเดอร์ โบมการ์เต้น (Alexander baumgarten ,๑๗๑๘-๑๗๖๒) โดยนำรากศัพท์มาจาก ภาษากรีกว่า Aisthetikos แปลว่า ความรู้สึกทางการรับรู้ (Sense preception) โดยมีที่มาจากปราชญ์สมัยกรีกทั้งหลาย เช่น อริสโตเติล เพลโต ได้ถกเถียงปัญหาเกี่ยวกับความงามในด้านต่าง ๆ เช่น ความงามคืออะไร ค่าของความงามนั้น เป็นจริงที่อยู่โดยตัวมันเองหรือไม่ หรือว่าค่าของความงามเป็นเพียงข้อความที่เราใช้กับสิ่งที่เราชอบ ความงามกับสิ่งที่งามสัมพันธ์กันอย่างไร มีมาตรการตายตัวอะไรหรือไม่ ที่ทำให้เราตัดสินได้ว่า สิ่งนี้งามหรือไม่งามอย่างไร ปัญหาเกี่ยวกับความงามดังกล่าว ได้มีการถกเถียงกันมาตลอด ซึ่งโบมการ์เต้น ได้มีความสนใจในปัญหาความงามนี้มาก จึงได้ทำการค้นคว้ารวบรวมความรู้เกี่ยวกับความงามนี้ มาไว้ที่เดียวกัน อีกทั้งได้พัฒนาความรู้นี้ เพิ่มเติมให้มีเนื้อหาสาระเข้มข้น แล้วตั้งชื่อวิชาที่เกี่ยวกับความงามหรือวิชาเกี่ยวกับความรู้สึกทางการรับรู้ความงามของมนุษย์ว่า Aesthetics

ส่วนในภาษาไทยใช้คำว่า " สุนทรียศาสตร์" เป็นคำแปลจากคำ Aesthetics โดยมาจากคำสมาส สองคำ คือ สุนทรีย+ศาสตร์ สุนทรีย แปลว่า ดี งาม ศาสตร์ แปลว่า วิชา ความรู้ ถ้าแปลตรงตัวตามรากศัพท์ สุนทรียศาสตร์ ก็คือ วิชาความรู้ว่าด้วยความดีงาม

นอกจากนี้ ยังมีผู้ให้คำนิยามและความหมายของสุนทรียศาสตร์ไว้โดยเฉพาะอีกมากมาย ดังจะยกตัวอย่างที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑. พจนานุกรมศัพท์ศิลปะไทย-อังกฤษ พ.ศ.๒๕๓๐ นิยามว่า สุนทรียศาสตร์ คือ วิชาที่ว่าด้วยความซาบซึ้งในคุณค่าของสิ่งที่งาม ไพเราะ หรือรื่นรมย์ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติหรืองานศิลปะ^๒

๒. หนังสือศิลปสงเคราะห์ โดยศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี นิยามว่า สุนทรียศาสตร์ หมายถึง การศึกษาความรู้สึกโดยธรรมชาติของคนเราทุกคน ซึ่งรู้จักค่าของวัตถุที่งาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเสียง และถ้อยคำที่ไพเราะ^๓

๒.๑.๒ ขอบเขตของสุนทรียศาสตร์ (Scope of aesthetics)

เพื่อให้การศึกษามีความชัดเจนและไม่กว้างเกินไป จึงกำหนดขอบเขตในการศึกษาสุนทรียศาสตร์ในการวิจัยนี้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเบื้องต้น

ในการกำหนดขอบเขตของรายวิชาที่ง่ายที่สุด คือการกำหนดจากการนิยามศัพท์และเนื้อหาเพื่อใช้เป็นช่องทางให้มองเห็นเรื่องราวต่างๆได้ง่ายขึ้น วิธีการนี้อาจพิจารณาใช้ได้กับสุนทรียศาสตร์เช่นเดียวกัน มีข้อพิจารณาจากบทนิยามต่อไปนี้

สุนทรียศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญาที่สัมพันธ์กับธรรมชาติของความงาม ศิลปะ รสนิยม และเกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ ความเต็มใจในสิ่งพิลาสจูงใจ การนิยามในความหมายทางวิทยาศาสตร์ก็คือการศึกษารับรู้ทางประสาทสัมผัสหรือการศึกษาคุณค่าของอารมณ์ความรู้สึกที่บางครั้งเรียกว่าเกณฑ์การตัดสินอารมณ์และรสนิยม นักปราชญ์ในสาขานี้ยามไว้อย่างกว้างๆว่า สุนทรียศาสตร์คือการสะท้อนเรื่องราวของศิลปวัฒนธรรมและธรรมชาติโดยใช้แนวทางวิพากษ์วิจารณ์^๔

สุนทรียศาสตร์คือการศึกษามิติหนึ่งซึ่งมาจากความรู้สึกทางการรับรู้หรือความรู้สึกทางการคิดสู่คุณค่าของความงาม

สุนทรียศาสตร์คือการศึกษาศิลปะในเชิงปรัชญา : " The philosophical study of art" บทนิยามนั้นนอกจากจะนิยมใช้กันอย่างแพร่หลายแล้ว บางครั้งในการศึกษาทั่วไปนำมาถวบรวมความเอาว่าเป็นปรัชญาศิลปะ (The philosophy of art) ที่ใช้สื่อความหมายกันได้โดยทั่วไปเป็นปกติในสุนทรียศาสตร์นั้นอย่างหนึ่งและปรัชญาศิลปะนั้นอย่างหนึ่ง เพราะศิลปะเป็นภาวะที่เกี่ยวข้องกับความรู้เกี่ยวกับความรู้สึก (Pertaining to the sense perception) มีความหมายว่าความรู้สึกก็เป็นความรู้อย่างหนึ่ง อย่างเช่นความรู้สึกต่อความงาม ความไพเราะ นั่นคือเรารู้ความงาม ความไพเราะ โดยอาศัยความรู้สึกที่ถึงแม้ว่าจะเป็นความรู้ที่เป็นอัตนัย (subjective) ก็ตาม แต่มนุษย์เราก็มองว่าเป็นมาตรฐานหนึ่งของชีวิตทุกรูปนาม

อีกทัศนะหนึ่งเกี่ยวกับขอบเขตของสุนทรียศาสตร์ที่จัดตามเนื้อหาวิชาปรัชญา คือ

^๒พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ ไทย-อังกฤษ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ, พ.ศ. ๒๕๓๐, หน้า ๑๔๐.

^๓ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี, คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปรัชญาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: นวสารการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๗.

^๔ฟวง มินอก, สุนทรียศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๖), หน้า ๑๙-๒๔.

๑. เนื้อหาวิชาที่เชื่อในสำคัญของธรรมชาติถือว่า ธรรมชาติเป็นบ่อเกิดของทุกสิ่งรวมทั้งความงามและศิลปะต่างๆ

๒. เนื้อหาวิชาที่เชื่อในความหลากหลายของสังคมมนุษย์ชาติ คุณค่า ความงาม และศิลปะทั้งหลาย เป็นสื่อกลางให้มนุษย์สื่อสารกันได้ด้วยภาษากลาง

๓. เนื้อหาวิชาที่เชื่อในสำคัญของมนุษย์มีความเด่นชัดตรงที่การให้ความสำคัญแก่เสรีภาพของมนุษย์แต่ละคน^๕

สรุปขอบเขตของสุนทรียศาสตร์ คือความรู้สึกที่รับรู้จากอารมณ์ หรือวัตถุในเรื่อนั้นๆ ในช่วงเวลานั้นๆ ที่เรารู้สึได้ ไม่ว่าจะเป็นด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้าและรับรู้สัมผัสได้ทางอารมณ์หรือที่เรียกว่าการเสพอารมณ์ความรู้สึกนั่นเอง

๒.๑.๓ สุนทรียศาสตร์ตามแนวความคิดของนักปรัชญาตะวันตก

เรื่องราวของสุนทรียศาสตร์ จะเป็นไปตามแกนของความคิดทางปรัชญาของแต่ละสมัย เช่น ในสมัยกรีกโบราณ แก่นความคิดทางปรัชญาจะอยู่ที่อภิปรัชญาซึ่งถกกันเรื่องสภาวะที่แท้จริงของโลกและชีวิต สุนทรียศาสตร์ก็จะพูดถึงปัญหาสุนทรียภาพที่มีอยู่ในเรื่องโลกและชีวิตตามนั้น หรือต่อมาในสมัยกลางปรัชญาศาสนาของศาสนาคริสต์มีอิทธิพลต่อปัญหาทางสุนทรียภาพก็จะพูดถึงทิพภาพของพระเจ้า เป็นต้น ประวัติและการพัฒนาการของสุนทรียศาสตร์ แบ่งเป็นยุค ๆ ดังนี้^๖

ยุคกรีกโบราณ สุนทรียศาสตร์เป็นการผสมระหว่างอภิปรัชญากับปรัชญาศิลปะ โดยเฉพาะ ตามทฤษฎีทางอภิปรัชญาของไพทาโกรัส ที่มีความเชื่อว่าเนื้อแท้ของโลกและจักรวาลมีความเป็นระเบียบ ลงตัวเป็นระบบจำนวน ศิลปะต่าง ๆ ก็มีความเป็นระเบียบลงตัวเช่นเดียวกัน

เอมเปโดเคลส (Empedocles : ๔๙๐-๔๓๐ BC) ได้แสดงปรัชญาพหุนิยมของธาตุต่าง ๆ โดยถือว่า สรรพสิ่งมารวมกันด้วยความรัก ธาตุต่าง ๆ เป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่งที่กำลังเป็นอยู่ หรือได้เป็นมาแล้ว หรือว่าจะเป็นอยู่ต่อไป สิ่งที่เราได้รู้ได้ ก็คือ วัตถุที่เกิดจากการประสมรวมกันของธาตุทั้งหลาย ด้วยอำนาจของความรัก หรือที่แตกแยกออกไปก็ด้วยอำนาจความขัดแย้ง^๗ ไพ ธา ก อ ร ส (Pythagoras : ๕๗๐ - ๔๙๕ BC) ถือว่า จักรวาลได้ผลิตเสียงเพลงที่ไพเราะ และรวมตัวกันได้ ที่สำคัญของความงาม คือระเบียบสัดส่วนและความจำกัดที่ศาสตร์ทั้งหลาย^๘

เฮราคลิตุส (Heraclitus : ๕๓๕ - ๔๗๕ BCE) เป็นเจ้าของทฤษฎีว่า ปฐมธาตุของสรรพสิ่งคือไฟ และแนวคิดเกี่ยวกับสุนทรียภาพว่า จุดรวมในปรัชญาว่าโดยความเปลี่ยนแปลง และภาวะความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะต่างๆ ของไฟมากกว่าสิ่งที่ถูกสัมพันธ์ ความงามเป็นความประสานกลมกลืนกันของโลกนี้ ซึ่งไปประกอบด้วยการยึดเกาะกันอย่างเหนียวแน่น ที่มีอุปมาเหมือนกับการเกาะยึดกันของคันศรกับสายศร^๙

^๕ อารี สุทธิพันธ์, **ประสบการณ์สุนทรียะ**, (กรุงเทพมหานคร: ต้นอ้อ ๑๙๙๙, ๒๕๕๓), หน้า ๒๔๐-๒๔๑.

^๖ Harell, J.(edit.), **History of Aesthetics**.London: (Continuum International Publishing Group), ๒๐๐๕.

^๗ พวง มีนอก, **สุนทรียศาสตร์**, หน้า ๑๙-๒๔.

^๘ อ้างแล้ว.

^๙ อ้างแล้ว.

กลุ่มโซฟิสต์ (Sophist) เช่น โปรตาโกรัส (Protagoras : ๔๙๐ – ๔๒๐ BC) มีทรรศนะว่า เหตุผลเป็นธาตุสากล ผัสสะเป็นธาตุเฉพาะในตัวมนุษย์ เหตุผลติดต่อกันได้ ผัสสะไม่ได้ เป็นความรู้สึทางอารมณ์ของใคร ก็เป็นสิ่งที่มียอยู่ในตัวของบุคคลนั้น ท่านได้ปฏิเสธความแตกต่างที่ว่า มนุษย์เป็นเครื่องวัดทุกสิ่ง ซึ่งมนุษย์ในที่นี้ หมายถึงเฉพาะมนุษย์ ที่เป็นปัจเจกบุคคลเท่านั้น การเป็นเครื่องวัด หมายถึง การเป็นมาตรฐานของความจริงในทุกสิ่ง โดยแต่ละคน ซึ่งจะเป็นมาตรฐานวัดสิ่งที่เป็นจริงต่อตัวของเขาเอง สิ่งที่ได้รับรู้ว่าเป็นจริง ก็เป็นจริงสำหรับคนอื่น

ยุคกรีกรุ่งเรือง สุนทรียศาสตร์เป็นการผสมผสานระหว่าง จริยศาสตร์กับปรัชญาศิลปะมีนักปรัชญาที่สำคัญ เช่น

โสกราตีส (Socrates : ๓๙๙. BC) ได้มีทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ ในงานเขียนของเพลโต โดยเฉพาะเรื่อง Symposium มีสาระสำคัญว่า ความงามนั้นเป็นผลมาจากความรัก ความรัก คือความหิวกระหายของวิญญาณมนุษย์ ที่จะเข้าถึงความงามอันเป็นทิพย์ ผู้ที่ตกอยู่ในความรักนั้น ไม่ได้แสวงหาความงามอย่างเดียว แต่จะสร้างสรรค์ความงามดงาม ด้วยความงามนั้น สามารถรักษาไว้ได้ด้วยความรัก อันก่อปรด้วยคามมีปัญญา คุณธรรม ความบริสุทธิ์ ยุติธรรม และความเชื่อมั่น ในสิ่งที่ดีงามของตน ถือว่าเป็นความงามแห่งจิตวิญญาณ ที่จะเข้าถึงความเป็นอมตะของความรัก คือ การมีปัญญาที่แท้จริง^{๑๐}

เพลโต (Plato : ๔๒๗/๔๒๘ BC – ๓๔๗/๓๔๘ BC), เป็นผู้จุดประกายปัญหาที่ต้องโต้เถียงกัน ได้แก่ ความงามคืออะไร ค่าของความงามนั้นเป็นจริงมีอยู่โดยตัวของมันเองหรือไม่ หรือว่าค่าของความงาม เป็นสิ่งที่เราใช้กับสิ่งที่เราชอบ ความงามกับสิ่งที่งาม มีความสัมพันธ์กันอย่างไร เพลโต เชื่อว่าความเป็นจริง (reality) มีอยู่ในโลกของแบบ (archetypes or forms) ที่อยู่เหนือไปจากประสาทสัมผัสของมนุษย์ ซึ่งเป็นต้นแบบต่างๆ ของสรรพสิ่งซึ่งมีอยู่ในโลกแห่งประสบการณ์ของมนุษย์ วัตถุสิ่งของเป็นเพียงตัวอย่าง นักปรัชญาท่านนี้พยายามให้เหตุผลสำหรับวัตถุตามประสบการณ์ (ในโลกมนุษย์) กับความเป็นจริง (โลกของแบบ) ที่มันเลียนแบบมา บรรดาศิลปินทั้งหลายลอกแบบวัตถุตามประสบการณ์อีกทอดหนึ่ง หรือใช้มันในฐานะเป็นต้นแบบอันหนึ่งสำหรับงานของพวกเขา ด้วยเหตุนี้ ผลงานของบรรดาศิลปินทั้งหลายจึงเป็นการเลียนแบบของการเลียนแบบอีกทอดหนึ่ง เช่น โลกของแบบ (form/idea) "บ้าน" (บ้านที่มีอยู่ในแบบหรือสมอง/ความคิดของมนุษย์) โลกของประสบการณ์ - "บ้าน" (บ้านที่เราอยู่อาศัย สัมผัสได้ด้วยผัสสะ ๕ เลียนมาจากโลกของแบบ) โลกของศิลปะ - "บ้าน" (ภาพวาดบ้านที่เลียนแบบโลกของประสบการณ์)^{๑๑} ความคิดของเพลโต นี้ปรากฏเด่นชัดในหนังสือเรื่อง The Republic แนวคิดนี้ไปไกลมากถึงขนาดให้ขับไล่หรือนรเทศศิลปินออกไปจากอุดมรัฐ ซึ่งเป็นสังคมในอุดมคติของเขา ทั้งนี้เพราะเขาคิดว่า ผลงานของศิลปินเหล่านั้นกระตุ้นและสนับสนุนความรู้ศีลธรรม และผลงานประพันธ์ทางด้านดนตรีบางอย่างเป็นมูลเหตุให้เกิดความขี้เกียจ หรือด้วยการเสพงานศิลปะ ผู้คนอาจถูกยุยงให้เกิดการกระทำเลวเถิดเกินกว่าจะยอมรับได้ไปและดังนั้น เขาจึงเห็นว่าศิลปะต้องเป็นสิ่งทีกล่อมเกลา และสร้างเสริมให้มนุษย์มีจริยธรรมเท่านั้น โดยสรุปแล้ว แนวคิดด้านสุนทรียภาพในสมัยกรีกนั้น มีเนื้อหาที่สัมพันธ์กับแนวคิดทางอภิปรัชญา และจริยศาสตร์ แต่กรีกยึดมั่นในเหตุผล และความสมบูรณ์ของมนุษย์ นั่นก็คือ

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

ชาวกรีกเริ่มให้ความสำคัญแก่สุนทรียภาพในวิถีชีวิตของมนุษย์ มากกว่าเป็นเรื่องของจินตนาการเกี่ยวกับเทพเจ้าด้านเดียว ยุคกลาง สุนทรียศาสตร์ เป็นการผสมผสานระหว่างเทววิทยา กับศิลปะ ความเป็นสุนทรียภาพ คือทิวภาพของพระเป็นเจ้า และศิลปะมีหน้าที่รับใช้ศาสนา ในยุคกลางขอยกตัวอย่างประกอบดังนี้

เซนต์ โทมัส ออัสติน (St. Augustine : ๓๕๔-๔๓๐) นักปรัชญาและบาทหลวงในศาสนาคริสต์ กล่าวว่า ความงามเป็นสิ่งที่พระเจ้าสร้างขึ้น อยู่นอกเหนือเหตุผล พระองค์เป็นผู้สร้างโลกขึ้นจากความว่างเปล่าด้วยเจตจำนง (will) ของพระองค์ และพระเจ้ายกสร้างมนุษย์ขึ้นจากจินตภาพ (image) ของพระองค์ โดยให้มนุษย์นั้นมีเสรีภาพในการเลือก (free will) พระเจ้าคือความงาม พระเจ้าเป็นองค์แห่งความงามที่ทำให้เกิดความงามและสรรพสิ่งที่งาม แต่ด้วยเหตุที่พระเจ้านั้นเป็นอูตรระภาวะ (transcendent) ประสาทสัมผัสและเหตุผลไม่สามารถเข้าถึงความงามได้ ในการจะเข้าถึงความงามนั้น เราจะต้องใช้วิถีทางภายใน (inward path) คือการรู้ได้สัมผัสได้ด้วยใจ (sensed through the mind) ซึ่งเป็นประสบการณ์ภายในที่เรียกว่าแสงแห่งปัญญา (the intelligible light) ในลักษณะเดียวกันกับที่เราใช้เข้าถึงพระเจ้า^{๑๒}

เซนต์ โทมัส อะไควนัส (St. Thomas Aquinas : ๑๒๒๔-๑๒๗๔) สิ่งใดจะงามหรือไม่ต้องพิจารณาที่ผลของมัน สิ่งใดก็ตาม ถ้ามีผลก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน (Pleasure) สิ่งนั้นคือความงาม ดนตรี ชื่อว่าเป็นความงาม เพราะเสียงมันไพเราะก่อให้เกิดความเพลิดเพลินทางโสตประสาท วรรณคดี งามเพราะให้ความเพลิดเพลินด้านอารมณ์ ภาพเขียน ภาพแกะสลักงาม เพราะให้ความเพลิดเพลินตา การเข้าถึงความงามต้องเข้าถึงด้วยสติปัญญา เพราะความงามเป็นความรู้ด้านในต้องรู้ด้วยใจเท่านั้น ความเพลิดเพลินจะเกิดหลังจากรู้แล้วเท่านั้น สิ่งใดที่เรากล่าวว่างาม จะต้องมีความสมบัติ ๓ อย่างคือ ๑. มีบูรณภาพ ความสมบูรณ์ไม่ขาดและไม่เกิน ๒. ได้สัดส่วน คือประกอบกันพอเหมาะเจาะไม่ขาดและไม่เกินและจะต้องมีส่วน ๓. แจ่มใส คือชัดเจน ไม่คลุมเครือ น่าเกลียด

ดนตรีจะไพเราะก็ต้องประกอบด้วยสมบัติทั้ง ๓ อย่างนี้ เราว่าผู้หญิงนั้นงามก็เพราะรูปร่างของเขามีสมบัติอย่างครบถ้วน ถ้าอย่างใดอย่างหนึ่งขาดไป ความงามก็บกพร่อง เช่น รูปร่างไม่ได้สัดส่วน หรือบกพร่องที่อวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง ความงามก็ไม่มี^{๑๓}

ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา สุนทรียศาสตร์เป็นการผสมผสานระหว่างปรัชญาศิลปะกับวิทยาศาสตร์ นักปรัชญาสามารถแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ได้มากขึ้น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้พัฒนาและแตกออกไปเป็นเรื่องหนึ่งต่างหากจากปรัชญา ทฤษฎีกลศาสตร์ได้รับการนำเข้ามาศึกษาในทางศิลปะ เป็นการนำเอากรีกโรมันมาปรับปรุงดัดแปลงใหม่ สมัยฟื้นฟู แปลว่า การเกิดใหม่ของศิลปะเดิม นักวิจารณ์บางท่านถือว่าเป็นการเริ่มต้นศิลปะสมัยใหม่ ในทางศิลปกรรมเป็นการรวมเอากรีก โรมันมาฟื้นฟูใหม่ที่โดดเด่น มีการออกแบบให้สมดุลจากแกนกลาง คือ มีโดมอยู่ตรงกลางแล้วมีโดมย่อยๆ อยู่ทิศต่างๆ ในทางทัศนศิลป์ได้รับการฟื้นฟูให้มีลักษณะของตนเองและเจริญก้าวหน้ามากที่สุดยุคใหม่หรือยุคสว่างระยะแรก สุนทรียศาสตร์เป็นการผสมผสานระหว่างญาณวิทยากับปรัชญาศิลปะ

^{๑๒} ลักษณะวัด ปาละรัตน์, สุนทรียศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาปรัชญา, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๑), หน้า ๔๓-๔๔.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

โบมการ์เตน (Alexander Gottlieb Baumgarten : ๑๗๑๔-๑๗๖๒) ได้บัญญัติศัพท์ “aesthetics” เพื่อที่จะอธิบายความรู้ที่ได้จากการรับรู้ด้วยสัญชาตญาณ (perceptual) ซึ่งจะมีลักษณะเป็นความรู้สึก มีลักษณะแตกต่างจากความรู้ที่เกิดจากมโนทัศน์ (conceptual) ยุคปัจจุบันหรือยุคสว่างระยะหลังศิลปะต่าง ๆ เข้าสู่ยุคแบบแผน (classic) สุนทรียศาสตร์ได้รับการศึกษาอย่างจริงจัง นักปรัชญาได้ศึกษาสุนทรียศาสตร์ในลักษณะที่เป็นศาสตร์เฉพาะที่มีปัญหาต้องค้นคว้าแตกต่างจากศาสตร์อื่น ๆ แต่ก็จะเกี่ยวข้องกับศาสตร์อื่น ๆ ในลักษณะบูรณาการเชิงปรัชญา เช่น นักปรัชญาที่มีความคิดทางอภิปรัชญาอย่างไร สุนทรียศาสตร์ก็จะคล้อยตามนั้น^{๑๔}

ค่าน (Immanuel Kant : ๑๗๒๔-๑๘๐๔) เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมันในด้านสุนทรียศาสตร์ เขากล่าวไว้โดยสรุปว่า ความงามคือความพอใจที่ขึ้นอยู่กับอรรถิพล ความรู้สึกของบุคคลไม่ขึ้นอยู่กับวัตถุ ไม่ว่าวัตถุที่ออกมาในรูปของศิลปะต่าง ๆ จะมีอยู่หรือไม่ก็ตาม ความงามก็ยังมิได้อยู่ ความงามถูกกำหนดไว้แล้วโดยสมบูรณ์จากรูปแบบ (Form) ล้วน ๆ ตามทัศนะนี้ ความงามเป็นเรื่องของอารมณ์ ความรู้สึกว่างามเป็นจิตวิสัย รูปแบบของความงามมีอยู่โดยเฉพาะ จะมีศิลปะหรือผลิตผลด้านศิลปะออกมาหรือไม่ก็ตาม ความงามก็มีอยู่ พุดง่าย ๆ ก็คืออารมณ์ก่อให้เกิดความงาม อารมณ์ก่อให้เกิดศิลปะ ไม่ใช่มีศิลปะอยู่ก่อนแล้ว จึงก่อให้เกิดอารมณ์เกี่ยวกับความงาม แต่ความงามไม่จำเป็นต้องปรับรูปออกมาเป็นศิลปะทุกอย่างไป ในขณะเดียวกัน ความงามที่ออกมาในรูปของวัตถุแล้ววัตถุนั้นก็ต้องยอมรับว่างาม เพราะความงามจากรูปแบบได้กลายสภาพมาเป็นวัตถุ ค่านจึงไม่ปฏิเสธความงามที่เป็นวัตถุวิสัย นอกจากนี้ค่านยังได้กล่าวไว้อีกตอนหนึ่งว่า “กวีนิพนธ์” (Poetry) เป็นรูปแบบขั้นสูงสุดเป็นศิลปะที่จะช่วยให้เข้าใจความงาม เพราะกวีนิพนธ์สามารถบรรยายความรู้สึก (Idea) ออกมาได้อย่างมีชีวิตจิตใจ (Portray)”ข้อนี้พอมองเห็นได้ชัดว่าศิลปะทั้งหลายจะเป็นสถาปัตยกรรม (Architecture) เกี่ยวกับการก่อสร้างอาคาร สถานที่ ปราสาท โบสถ์ วิหาร ประติมากรรม (Sculpture) เกี่ยวกับการปั้น การหล่อ การแกะสลัก จิตรกรรม (Painting) เกี่ยวกับการวาด การเขียนภาพ การระบายสี ดุริยางคศิลป์ (Music) เกี่ยวกับการดนตรี การขับร้อง และวรรณคดี (Literature) เกี่ยวกับการแต่ง การประพันธ์ บทกวีนิพนธ์ ถือว่าเป็นศิลปะขั้นสูงกว่าศิลปะอื่น ๆ^{๑๕} เพราะสามารถถ่ายทอดความรู้สึกของมนุษย์ออกมาได้เป็นคำพูดอย่างชัดเจนที่สุด ศิลปะแขนงอื่นยังต้องการแปลความหมายบางอย่างยังคลุมเครือ ต้องอาศัยการวินิจฉัยกวีนิพนธ์ให้ประโยชน์ และความสุขในทางประสาทสัมผัส เป็นความงามขั้นยอด ความงามที่เกิดจากบทกวีนิพนธ์หรือความงามที่เกิดจากศิลปะทุกชนิดจะต้องไม่เกี่ยวกับลาภ ผล เกียรติ ชื่อเสียง เป็นความงามเพื่อความงาม (Beauty for beauty's sake) ค่านเลยยกความงามชนิดนี้ว่า “Disinterested pleasure” แปลว่า ความพอใจที่ไม่ต้องสนใจ”ความงามที่แท้จริง ก็คือความพอใจโดยไม่ต้องสนใจ สุนทรียศาสตร์สมัยใหม่คล้ายกับจริยศาสตร์จะต้องมีการสำรวจ ข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างเด่นชัด ต้องใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เข้าช่วย ไม่ใช่เป็นการวิพากษ์อย่างผิวเผินหรือผนวกกับศาสตร์อื่น ๆ บางประเภท ไม่ว่าจะเป็นประวัติแห่งศิลปะหรืออื่น ๆ จุดมุ่งหมายของสุนทรียศาสตร์สมัยใหม่ เหมือนกับจุดมุ่งหมายจริยศาสตร์สมัยใหม่ที่ต้องเป็นศาสตร์ที่มีเหตุผลเด่นชัด ไม่มีข้อเคลือบแคลงสงสัย

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

(Positive science) ข้อเท็จจริงที่เป็นเบื้องต้นและตรงไปตรงมาที่สุดที่ควรทำมี ๒ ประเด็น ได้แก่ การวินิจฉัยสิ่งที่น่าพอใจกับสิ่งที่ไม่น่าพอใจ ศิลปะกับผลิตผลทางศิลปะ ทั้ง ๒ อย่างนี้ ได้แยกไว้อย่างเด่นชัด สุนทรียศาสตร์สมัยกลางและสมัยใหม่ ได้วิวัฒนาการมาโดยลำดับ ความสนใจทางปรัชญาเกี่ยวกับศิลปะกับผลิตผลทางศิลปะนี้มีมากขึ้น ในอันที่จะวางรากฐานแนวความคิดอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเสริมสร้างศิลปะ และเพื่อวางรากฐานของสมมติฐาน (Hypothesis) เกี่ยวกับความสำคัญของความงามในจักรวาล สุนทรียศาสตร์ได้ถูกนำมาวิเคราะห์ในเชิงจิตวิทยาเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ เช่น ความพอใจและความซาบซึ้งในด้านความงาม การสำรวจทางจิตวิทยา เกี่ยวกับความงาม ความจริงศตวรรษที่ ๑๘ (ค.ศ. ๑๘๒๐-๑๙๐๓) ศิลปะคือการแสดงออกของพลังส่วนเกินมิได้ มีวัตถุประสงค์ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์อะไรมาไปกว่านี้

ซิกมันด์ ฟรอยด์ มีทัศนะว่า ศิลปะเกิดจากการเล่น แต่เป็นการเล่นของผู้ใหญ่จึงออกมาในรูปของความฝันซึ่งตกอยู่ภายใต้อำนาจของจิตใต้สำนึก เมื่อถูกนำมาผนวกกับจิตสำนึกจึงออกมาในรูปของสุนทรียศาสตร์ เป็นเครื่องผ่อนคลายความกดดันทางอารมณ์อันเกิดจากการต้องการเรื่องเพศ^{๑๖} ตามทัศนะสมัยใหม่ถือว่า พื้นฐานของการลอกเลียนแบบด้านความงามของโลก คือ กิจกรรมด้านสร้างสรรค์ที่สามารถนำมาใช้ได้ในทุกภาคปฏิบัติ และมีจุดมุ่งหมายไม่เพื่อฝันในด้านกิจกรรมสารัตถะ (Essence) ทางสังคมและพลังสร้างสรรค์ของมนุษย์มุ่งไปในการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติ และสังคม จะต้องได้รับการพัฒนาให้กลมกลืนกันอย่างเข้าใจ และมีอิสระ สิ่งเหล่านี้ปรากฏในฐานะเป็นรูปภายนอกของความเข้าใจด้านสุนทรียศาสตร์เกี่ยวกับโลกในแต่ละหน่วยของสังคมและในชีวิตของบุคคลแต่ละคน ในด้านกิจกรรม ด้านการผลิตและสังคม การปกครอง ในทัศนะต่อธรรมชาติ ในทางวัฒนธรรมและชีวิตประจำวัน ทัศนใหม่นี้ สุนทรียศาสตร์ที่แท้จริง จะต้องรับใช้มวลชนที่ก่อให้เกิดพลังสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการผลิต^{๑๗} เช่น วรรณคดี จะต้องเกื้อกูลต่อชีวิตชนส่วนใหญ่ที่เรียกว่ารับใช้ประชาชน ซึ่งเบี่ยงเบนออกไปจากทัศนคติเดิมที่ว่า ศิลปะทุกอย่างจะต้องไม่มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่อรรถประโยชน์ (Useful things)

สรุปสุนทรียศาสตร์ตามแนวความคิดของนักปรัชญาตะวันตกโดยส่วนใหญ่จะเอียงไปทางอภิปรายมากกว่าที่จะมุ่งสู่ทรัพยากรหรือความสามารถของพระเจ้าที่มีสุนทรียภาพที่สมบูรณ์สวยงาม โดยสิ่งเหล่านี้จะพุดกันในเรื่องของโลกและชีวิตของมนุษย์เพื่อแก้ปัญหา

๒.๑.๔ ความงามตามแนวปรัชญาตะวันออก

แนวความคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความงามในตะวันออก ที่ได้รับการศึกษาและเป็นที่คุ้นเคยของวงการศึกษามีแหล่งสำคัญคือแนวความคิดของปรัชญาอินเดีย จีนและอาหรับ แต่ในวิทยานิพนธ์นี้จะเน้นเฉพาะแนวคิดทฤษฎีของปรัชญาอินเดีย เพราะถือว่าเป็นแหล่งภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมประเพณีไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังนั้น จึงขอกล่าวถึงแนวคิดเรื่องสุนทรียศาสตร์ สุนทรียภาพ ความงามในปรัชญาของพราหมณ์และพุทธศาสนา แนวคิดตะวันออกมองว่า ปรัชญา ศาสนา สุนทรียศาสตร์ และศิลปะ ไม่มีส่วนใดแยกออกจากกันได้ หรือทั้งหมดที่กล่าวรวมเป็นสิ่งเดียวกันในโลกทางวัฒนธรรมของวิญญาณ (Spiritual culture) ทั้งนี้เป็นเพราะทั้งปรัชญา ศาสนา

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

สุนทรียภาพและศิลปะ นอกจากว่าจะเป็นสิ่งที่โปรดปรานทางใจในทางโลกียะแล้ว ยังเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงทางจิตวิญญาณ (Spiritual needed) ในโลกุตระธรรมอีกด้วย หากจะต้องทำความเข้าใจถึงหัวใจของสุนทรียภาพในวัฒนธรรมตะวันออก ไม่ว่าจะเป็น พุทธ พราหมณ์ ก็ต้องเข้าใจในปรัชญา ศาสนาและศิลปะ รวมกันเป็นจักรวาลเดียวกัน^{๑๘}

๒.๑.๔.๑ ความงามตามแนวปรัชญาของพราหมณ์

สุนทรียศาสตร์ตามแนวคิดของพราหมณ์ คือ การรวมจิตใจและวิญญาณท่ามกลางสภาวะของจิตวิญญาณผ่องใส จะทำให้ตนเองรู้ความเป็นตัวของตัวเอง (Self perceives) สัมผัสกับคุณค่าทางธรรมชาติ รวมทั้งคุณค่าของความงามหรือดีงามจากความชำนาญด้านฝีมือจากการสร้างผลงานศิลปะที่ก่อให้เกิดสภาวะจิตสุนทรีย์กับอารมณ์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสุนทรียารมณ์ (Aesthetic emotion) ในลักษณะของความซาบซึ้ง อันเป็นสุนทรีย์ลักษณะอันหนึ่ง ซึ่งปรากฏในญาณสมาธิ จึงเรียกลักษณะที่มาของมันเป็นว่า สุนทรียญาณ (Aesthetic contemplation) สุนทรียญาณจึงมีความแตกต่างทั้งแหล่งที่มาและรากฐานของแนวคิดที่มีต่อชีวิตและโลกของลักษณะของกึ่งศาสนา กึ่งปรัชญา โดยมองตรงสิ่งที่กระทบภายใน จากจิตสัมผัสเป็นหลัก ในกรณีดังกล่าวนี้ ทางตะวันตกเจอปน (Impure aesthetic) หรือ แบบอ้อม (Indirect aesthetic) ในแนวความคิดนี้ ถ้าไม่นำเข้าสู่ความซาบซึ้งในอย่างใดอย่างหนึ่งในคุณงามความดีอันประเสริฐ (Goodness) ก็จะนำไปสู่ความซาบซึ้งในสัจธรรมสูงสุด (Absolute truth) หรือทั้งสองอย่างก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า สุนทรียทัศน์ (Aesthetic conception)

แนวความคิดของตะวันตก รากฐานและที่มา คือ คุณค่าจากความงามทางด้านศิลปะที่สัมผัสและการรับรู้ได้ด้วยความรู้สึก ด้วยการกระทบจากภายนอก คือการเห็นหรือการได้ยิน หรือเรียกรวมกันว่าสุนทรียศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure aesthetics) ดังที่เรียกว่า สุนทรียศาสตร์แบบตรง (Direct aesthetics) ปกติประเพณีของตะวันออกจะยึดถือสุนทรียภาพด้านอารมณ์ความรู้สึก อันเกิดจากสุนทรีย์เชิงจินตนาการ^{๑๙} เช่น บทกวี จะสื่อสารทางความคิด ต่อบรรดาการสร้างสรรค์งานศิลปะประเพณี ศิลปะดนตรี ศิลปะการแสดง และตลอดจนทัศนศิลป์ ต่างก็มีสาระทางอุดมคติด้วยความงามเป็นมุมมองเดียวกัน นักวิจารณ์ศิลปะที่แท้จริง จะเป็นผู้ถ่ายทอดคุณค่าผลงานศิลปะนั้น จะต้องสร้างสรรค์ผลงานวิจารณ์ขึ้นด้วยการหาคุณค่านั้น มาสู่ความเข้าใจของผู้รับรู้ทางสังคมได้ทุกแง่ทุกมุม ดังนั้น ศิลปินผู้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะเปรียบเสมือนการสร้าง สัญลักษณ์ภายนอกจะต้องมาควบคู่กับนักวิจารณ์ ซึ่งเป็นผู้ค้นหาคุณค่าภายใน ซึ่งไม่ใช่แค่ลักษณะการวิจารณ์ ลักษณะการตี การชม ทางศิลปะของนักติชมศิลปะ ซึ่งเป็นการสรรเสริญเยินยอหรือตำหนิติเตียนศิลปะ มิใช่เพียงแค่การวิจารณ์ศิลปะที่เข้าใจกันโดยทั่วไป แต่เป็นศิลปะของการวิจารณ์ผลงานศิลปะแต่ละชิ้นขึ้นมาใหม่ เผยเนื้อหาภายในออกมา จึงสรุปว่า สุนทรียญาณนั้นให้คุณค่าสุนทรียารมณ์แก่นมนุษย์ ทั้งเป็นผู้รับรู้ภายนอกคู่กับผู้แสดงออกภายในต่างก็มีความสุข และวิญญาณด้วยความซาบซึ้งอันปิติยินดี^{๒๐}

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

ความคิดเรื่อง “รส” ในสุนทรียศาสตร์ของอินเดีย^{๒๑} ความคิดเรื่องรสในทางสุนทรียศาสตร์ของพราหมณ์ปรากฏอยู่ในเรื่องนาฏยศาสตร์ของภารตะ คัมภีร์เล่มนี้ได้รจนาขึ้นในราวกันศตวรรษที่ ๔-๕ เป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ของอินเดียที่เก่าแก่ที่สุด โดยภารตะ ความคิดเรื่องรสเป็นผลที่เกิดขึ้นจากผลงานกันของบทละครกับการแสดงของนักแสดง คำว่า รส หมายถึงน้ำหวานของพืชต่าง ๆ และหมายถึงรสอร่อยของประสบการณ์ ในทางสุนทรียศาสตร์นั้น ใช้อธิบายความหมายของความชอบใจที่มนุษย์รู้สึกได้ในการดูศิลปวัตถุ ความชอบใจทางสุนทรียะนั้นมีลักษณะเป็นสิ่งที่เลื่อนไหลหรือเป็นสาระ (essence) ที่เกิดขึ้นจากส่วนประกอบหลาย ๆ อย่าง รสนั้นคือลักษณะอันเข้มข้นที่สุดของความรู้สึกอันแท้จริง บางอย่างที่เกิดขึ้นแก่ผู้ดูขณะกำลังดูละครและรสมิใช่สิ่งที่เกิดจากการที่ผู้ดูได้ประสบกับความรู้สึกที่แท้จริงใดๆ แต่ว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากความประทับใจในอารมณ์เลียนแบบหรือความรู้สึกเอาอย่าง

ความรู้สึกที่ผู้ดูได้เห็นในการแสดงของผู้แสดงรส เกิดขึ้นเมื่อ สถายีภาวะ ในปัจเจกบุคคลถูกปลุกให้ตื่นตัวด้วยการรับรู้ต่ออวัภาวะ อนุภาวะ ภาวะ วยภิชาวีภาวะ และสาตวิกภาวะ วิกภาวะ ได้แก่สิ่งเร้าทั้งหลาย เช่น เรื่องราว การแสดง ผู้แสดงที่สามารถทำให้สถายินหรืออารมณ์ความรู้สึกที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในของผู้ดูตื่นเด่นขึ้นมาได้^{๒๒} วิกภาวะมี ๒ อย่างคือ อาลัมพนวิกภาวะ คือสิ่งเร้าขั้นมูลฐานที่สามารถเร้าความรู้สึกได้ และ อุททิปนวิกภาวะ คือสิ่งเร้าที่ช่วยส่งเสริมหรือสิ่งแวดล้อมของสิ่งเร้าประเภทแรก อนุภาวะ คือ การตั้งใจแปรอารมณ์หรือความรู้สึกออกมาของนักแสดง การแปรอารมณ์ดังกล่าวนี้ประกอบด้วยกิริยาท่าทางต่าง ๆ ของนักแสดงซึ่งมุ่งที่จะก่อให้เกิดเป็นสิ่งเร้าขั้นมูลฐานหรือวิกภาวะ ภาวะ คืออารมณ์ขั้นมูลฐานที่เกิดขึ้นในตัวนักแสดงโดยวิธีเลียนแบบ (ความรู้สึกตามเนื้อเรื่อง) แล้วก็ส่งต่อไปยังผู้ดู โดยวิธีที่ชวนให้เกิดความรู้สึกที่ตรงกัน อารมณ์ขั้นมูลฐานเหล่านี้มี ๙ ชนิดด้วยกัน คือ ๑) อารมณ์ทางกาม เรียกว่า สฤงคาระ ๒) อารมณ์ขื่น เรียกว่า หาสยะ ๓) อารมณ์สงสาร เรียกว่า กรุณา ๔) อารมณ์โหดร้าย เรียกว่า เราทระ ๕) อารมณ์กล้าหาญ เรียกว่า วีระ ๖) อารมณ์หวาดกลัว เรียกว่า ภยานกะ ๗) อารมณ์เกลียด เรียกว่า พิตตะสะ ๘) อารมณ์ประหลาดใจ เรียกว่า อัทฤตะ ๙) อารมณ์สงบ เรียกว่า ศานตะ วยภิชาวีภาวะ คือ อารมณ์สะท้อนใจชั่ววูบซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างเวลาที่ได้สัมผัสกับอารมณ์ขั้นมูลฐานดังกล่าวแล้วข้างต้น อารมณ์ที่เรียกว่า วยภิชาวีภาวะนี้ เป็นความรู้สึกสะท้อนใจชนิดที่ช่วยส่งเสริม ซึ่งแล้วแต่อารมณ์ขั้นมูลฐานชนิดใดจะก่อให้เกิดขึ้น แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะช่วยเสริมอารมณ์ขั้นมูลฐานอันนั้นให้รุนแรงยิ่งขึ้น เพราะเหตุนั้น ถ้าอารมณ์ขั้นมูลฐานเป็นอารมณ์รัก ความสุขจากการได้อยู่ร่วมกัน กับความทุกข์จากการต้องพรากจากกัน จะเป็นอารมณ์สะท้อนใจแบบช่วยเสริมที่จะมีตามมาหรือมีคู่กันด้วย สาตวิกภาวะ เป็นการแสดงความรู้สึกหรืออารมณ์ออกมาโดยไม่ได้ตั้งใจ เช่น อาการเขินอาย อาการเหงื่อแตก เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดจากการได้ประสบความรู้สึกสะท้อนใจ

ผลของการที่องค์ประกอบทั้งหมดนี้ทำงานร่วมกัน ก็คือว่า สถายีภาวะ หรือความรู้สึกที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในของผู้ดูได้ถูกกระตุ้น แล้วก็กลายมาเป็น รสสถายิน หรือความรู้สึกที่แฝงอยู่นี้ต้องมี

^{๒๑} สุเชาวน์ พลอยชุม, สุนทรียศาสตร์ ปัญหาและทฤษฎีเกี่ยวกับความงามและศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

พื้นฐานเชิงสัญชาตญาณอยู่ในตัวผู้ดูอย่างแน่นนอน^{๒๓} แต่ที่กลายมาเป็นอารมณ์ที่ละเอียดอ่อน สลับซับซ้อนก็เพราะผ่านความเป็นอยู่ที่เจริญก้าวหน้ามาเป็นศตวรรษ ๆ แล้วนั่นเอง ตัวสถาณิเองนั้น เป็นแต่เพียงสิ่งที่จะกลายเป็นรสได้เท่านั้น สถาณินี้จะกลายเป็นรสก็ต่อเมื่อถูกปลูกให้ตื่นตัวขึ้นมาสู่ ภาวะที่สามารถจะรู้สึกหรือรู้สึกอะไรต่ออะไรได้ อันเป็นผลจากสิ่งเร้าหรือการกระตุ้นที่สลับซับซ้อน รส อันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่มีลักษณะแตกต่างไปจากองค์ประกอบ เหล่านั้น เช่นเดียวกันกับเครื่องดื่มย่อมมีรสแตกต่างไปจากส่วนผสมแต่ละอย่างของมันเอง ฉะนั้น ใน สุนทรียศาสตร์ของอินเดียจึงได้ย้ำไว้อย่างชัดเจนด้วยว่า อารมณ์สะท้อนใจนั้นจะถ่ายทอดได้ดีที่สุดก็ โดยการอาศัยสื่อทางสุนทรียะเท่านั้น เพราะภาษาพูดธรรมดาไม่น่าแจ่มแจ้งเพียงพอสำหรับใช้เพื่อ วัตถุประสงค์อันนี้

๒.๑.๔.๒ ความงามตามแนวพุทธปรัชญา

พระพุทธศาสนากล่าวถึงความงามไว้ ๒ ด้าน คือ ๑. ความงามทางธรรม และ ๒. ความงามทางโลก

๑. ความงามทางธรรม คือความงาม ซึ่งมีลักษณะสำคัญของความจริง และกล่าวถึงในด้าน “คุณค่า” ของธรรมมากกว่าที่จะมุ่งไปถึงลักษณะทางอารมณ์หรือความรู้สึก พระพุทธศาสนาถือว่าธรรม มีความงาม ในกระบวนการทุกขั้นตอนของธรรม ซึ่งคือความงามของ หลักการของธรรม ความงามของวิธีการปฏิบัติ และความงามที่เกิดจากผลของการปฏิบัติธรรม แต่ บางครั้งอาจจะกล่าวถึง คุณภาพของธรรมที่แสดงออกทางพฤติกรรมของคนซึ่งถือความประพฤติเป็น ความงามทางธรรมประการหนึ่ง ถ้ามีความประพฤติดี ไม่มีธรรมอันเลว และอาจกล่าวถึงความงาม ของธรรมในภาพรวมที่ไม่มีแยกประเด็นโดยเน้นคุณค่าธรรมที่สำคัญต่อชีวิต คือ การอนุเคราะห์ ความ มีประโยชน์ ความเกื้อกูล และความสุข ในประเด็นของความงามทางธรรมนี้ พุทธศาสนาถือว่า ธรรม (ความจริง) เป็นหนึ่ง ความงามของธรรม คือ คุณค่าในด้านต่างๆและในระดับต่างๆที่ธรรมมีให้แก่ชีวิต มีผลทำให้เกิดกิเลสและความทุกข์น้อยลงจนถึงการหมดกิเลสและหมดทุกข์ และสามารถสรุปได้ว่า ความจริงเป็นที่มาของความงามและความดี ความงามเป็นลักษณะของความดี ความดีเป็นเป้าหมาย ของความจริง ความงามทางธรรมเป็นปรนัยหรือปรวิสัย (objective) ซึ่งความงามชนิดนี้เกิดขึ้นจาก คุณชาติหรือคุณสมบัติของบุคคลหรือวัตถุเอง ดังนั้น ทุกคนจึงมองเห็นความงามเหมือนกันหมด

๒. ความงามทางโลก คือ ความงามที่เกิดจากกิเลสของมนุษย์ที่มีต่อ วัตถุ ซึ่งแต่ละคนรู้สึกแตกต่างกันไปไม่ตรงกัน ทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นความไม่จริงและไม่มี ประโยชน์ ความงามทางโลกแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ความงามของคนและความงามของ ธรรมชาติ ในความงามของคนนั้น คนมีความงามอยู่ ๒ ประการ คือ ความงามทางกาย และงามกิริยา ทำทาง ความงามในรูปร่างกาย เช่น เป็นผู้ที่ผิวนุ่ม เนืองงาม ผิวงาม กระดูงาม และวัยงาม ส่วนความ ในกิริยาทำทาง ได้แก่ ความงามภายในที่แสดงออกทางความรู้สึกและกิริยาอาการต่างๆ ของมนุษย์ เช่น การที่สมณะ หรือผู้หญิงวิ้งไม่งาม เดินธรรมดาจึงงาม ในด้านความงามของธรรมชาตินั้น ไม่ว่าจะ เป็นสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความงามของร่างกายและกิริยาทำทางเช่นเดียวกับคน

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

ทางด้านความงามของธรรมชาติไว้ชีวิตนั้น พุทธศาสนาได้กล่าวถึงทั้งความงามที่มีรูปร่างและทรวดทรง และความงามเชิงคุณค่า

ดังนั้น ความงามทางโลก คือความงามเป็นผลที่เกิดจากการปรุงแต่งจิตใจ ไม่ใช่ความงามที่เกิดจากตัววัตถุเอง แต่วัตถุมีคุณสมบัติบางอย่างที่ทำให้คนเกิดกิเลส จึงเป็นอัตนัย หรืออัตวิสัย (subjective) คือ เป็นสิ่งที่จิตคิดขึ้นมาได้เองไม่มีความเป็นจริงในตัวเองและในทางพระพุทธศาสนาถือว่าไม่มีประโยชน์ มีข้อวิจารณ์ที่พึงพิจารณาว่า ความงามที่พูดถึงในสุนทรียศาสตร์นั้น นักปรัชญาบางท่านเห็นว่า ไม่จำกัดว่าจะเป็นความงามตามธรรมชาติหรือเป็นความงามในศิลปะก็เป็นประเด็นที่จะต้องพูดถึง ขอให้สิ่งนั้นเป็นวัตถุที่ทำให้เกิดความสุนทรีย์ แต่นักปรัชญาบางท่านก็เห็นว่าความงามที่พูดถึงในสุนทรียศาสตร์เป็นความงามในศิลปะเท่านั้น เพราะความงามที่เกิดจากธรรมชาตินั้น ไม่ใช่การสร้างสรรค์ของมนุษย์^{๒๔} ในเรื่องนี้ ดร.บุญย นิลเกตุ กล่าวไว้น่าสนใจว่า “ การพูดถึงสิ่งทั้งดงามในโลกนั้น เราหมายถึงสิ่งที่เนื่องมาจากศิลปะโดยตรง เช่นเดียวกับการพูดถึงโลกแห่งความจริงนั้น เรามักจะหมายถึงความจริงตามทฤษฎีศาสตร์พูดถึงนั่นเอง...ยิ่งกว่านี้เราจะเห็นว่าความงามทางศิลปะนั้นมีได้มีอยู่นอกเหนือไปจากความงามตามธรรมชาติอะไรเลย แม้ว่าศิลปะจะเป็นงานที่มีตัวตน และแม้ว่าจะมีสิ่งทีบอกให้เราทราบถึงธรรมชาติอันแท้จริงก็ตาม แต่มันก็เป็นสิ่งที่เราจะต้องพิจารณากันอย่างละเอียด ขณะเดียวกันวิญญานแห่งการสร้างสรรค์ศิลปะดังกล่าว ย่อมเป็นที่ยอมรับว่าเป็นส่วนประกอบที่สำคัญยิ่งในวงการศิลปะเช่นกัน”^{๒๕} ส่วนความงามในมิติทางโลก ได้แก่ความงามที่ชาวโลกพูดถึงหรือเข้าใจกันทั่วไป จากพุทธพจน์และอรรถาธิบายต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาก็กล่าวถึงความงามในทางโลก ทั้งความงามของคนและความงามของธรรมชาติ ไว้น้อยเช่นกัน อันเป็นการยืนยันว่า พระพุทธศาสนามีได้มองข้ามความงามทางโลก และยอมรับความงามทางโลกด้วย เช่น

ก. กล่าวถึงความงามของคน และ ความงามของผิวพรรณ

ข. ความงามของทรวดทรง

ค. ความงามของรูปร่าง

ง. กล่าวถึงความงามของสตรี

จ. กล่าวถึงความงามของสตรี ๕ อย่าง

ตามนัยที่กล่าวมา สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่า ความงามของวัตถุ หรือความงามในมิติทางโลก เป็นอัตวิสัย และ เป็นสิ่งที่เป็นไปตามการกำหนดของคน ดังที่พระพุทธศาสนาเรียกว่าโลกบัญญัติเท่านั้น นอกจากนี้ ยังอาจกล่าวได้ว่า ความมากมายน้อยของความงามทางโลก หรือ ความงามของวัตถุ ขึ้นอยู่กับความมากมายน้อยหรือความหนาแน่น ความเบาบาง ของกิเลสในจิตใจของคนนั้นๆ ด้วย หากไม่มีกิเลสเลย ก็ไม่มีความรู้สึกเรื่องความงามทางโลก หรือความงามทางวัตถุเลย สรุปพุทธศาสนา กล่าวคือ ความงาม ๒ ด้าน คือ ความงามทางโลก หมายถึงลักษณะความเป็นจริง ซึ่งเป็นผลมาจากคุณภาพและคุณสมบัติของธรรมที่ปรากฏต่อมนุษย์ผู้มีปัญญาหรือแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ ผู้ทรงศีลธรรม ทำให้คนทั่วไปได้มองเห็นว่าเป็นผู้ที่งามโดยไม่จำกัดอายุและเพศวัยอย่างชัดเจน ความ

^{๒๔} อ่างแล้ว.

^{๒๕} บุญย นิลเกษ, **สุนทรียศาสตร์เบื้องต้น**, (เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓), หน้า ๔-๕.

งามทางธรรม วัตถุวิสัย ทั้งนี้เนื่องจากคุณภาพและคุณสมบัติเชิงวัตถุวิสัยของธรรม ทำให้ทุกคนที่รับรู้ และได้สัมผัสมีความรู้สึกตรงกันและเหมือนกัน ความงามทางโลก หมายถึง ความงามที่เกิดจากกิเลส คือ ความยินดีพอใจมนุษย์ในจิตใจมนุษย์กับคุณภาพ หรือคุณสมบัติของวัตถุ แต่ละคนจึงมีความรู้สึกเกี่ยวกับความงามแตกต่างกันไปตามกิเลสที่ตนมี ดังนั้น ความงามทางโลกจึงเป็นความงามทางจิตวิสัย หรือไม่จริง จึงไม่มีประโยชน์ในทางพุทธ ซึ่งพุทธศาสนาถือว่าความจริงเท่านั้นที่มีประโยชน์ สุนทรียศาสตร์แนวพุทธเป็นลักษณะสุนทรียศาสตร์แบบเจือปน ที่มีได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำมาสู่ประสบการณ์ทางความสุนทรียะ จากคุณค่าในมิติทางโลก และถ้ามีก็เป็นสุนทรียะที่นำไปสู่คุณค่าทางจริยธรรม หรือศีลธรรมของชีวิต ตามมิติและมุมมองในความเป็นศาสนา แนวคิดประสบการณ์ทางสุนทรียภาพทางโลกที่เกิดขึ้นในพุทธศาสนา สร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปะขึ้นเพื่อสัการบูชาด้วยความหลากหลายของรูปแบบตามพลังของความศรัทธา ทั้งนี้เป็นรูปแบบศิลปะกลั่นกรองจากจินตนาการในโลกของอุดมคติและการนำศิลปะที่เกิดจากจินตนาการทางอุดมคติลงสู่โลกของความเป็นจริงของชีวิต

๒.๒ หลักทฤษฎีความงาม

การตัดสินคุณค่าทางความงามนั้นไม่สามารถใช้กฎเกณฑ์หรือเหตุผลที่เป็นรูปธรรมมาพิสูจน์ได้อย่างคณิตศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์ จึงทำให้เกิดทฤษฎีในการตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะหลายทฤษฎีซึ่งเกี่ยวข้องกับจิตของผู้รับรู้วัตถุทางสุนทรียะและความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองสิ่งนี้ นักปรัชญาและนักสุนทรียศาสตร์ได้เสนอทฤษฎีทางความงามซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปถึงความมีอยู่ของความงามไว้ด้วยกัน ๔ ทฤษฎีคือทฤษฎีอัตนัยนิยม (Subjective theory) ทฤษฎีปรนัยนิยม (Objective theory) ทฤษฎีสัมพัทธนิยม (Relative theory) และทฤษฎีอุบัติการณ์ใหม่ (Emergent theory of value) โดยมีแนวคิดที่ต่างกัันดังนี้

๒.๒.๑. ทฤษฎีอัตนัยนิยม (Subjective Theory) ทฤษฎีอัตนัยนิยม (Subjective Theory) หรือทฤษฎีจิตวิสัย (Subjectivism) เชื่อว่าคุณค่าทางสุนทรียะเป็นคุณสมบัติของจิตที่ตอบสนองต่อวัตถุทางสุนทรียะโดยไม่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติใดๆของวัตถุทั้งสิ้น นักปรัชญาอัตนัยนิยมจึงเน้นความสำคัญที่ความรู้สึกของตัวบุคคลโดยถือว่า มนุษย์เป็นผู้ตัดสินทุกอย่าง (Man is the measure of all things) และถือว่า ความรู้สึกเกี่ยวกับความงามที่ถูกกล่าวออกมานั้นเป็นเพียงการแสดงออกของความรู้สึกว่าชอบหรือไม่ชอบของผู้พูดเท่านั้น ความงามไม่ได้มีอยู่จริงในวัตถุใดๆ หากแต่อยู่ที่ใจของผู้ชมหรือผู้ฟังเอง ซึ่งทำให้คิดไปว่า ความงามมีอยู่ในวัตถุ คุณค่าทางสุนทรียะคือคุณสมบัติของจิตหรือความรู้สึกตอบสนองทางสุนทรียะของผู้รับรู้ที่มีต่อวัตถุทางสุนทรียะโดยไม่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติอื่นใดของวัตถุทางสุนทรียะ คุณค่าทางสุนทรียะกับความชอบคือสิ่งเดียวกันนักอัตนัยนิยมบางคนเรียกความชอบหรือความพึงพอใจนี้ว่ารสนิยม (Taste) ดังที่ดูแคลสเปรียบเทียบกับรสชาติของสับปะรดว่า บางคนอาจจะชอบกินสับปะรด แต่บางคนอาจจะไม่ชอบกินสับปะรด แต่มัน

เป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระ หากใครจะกล่าวว่า สับปะรดเป็นผลไม้ที่ดีทั้งที่ตัวเองไม่ชอบกินสับปะรด หรือกล่าวว่าสับปะรดเป็นผลไม้ที่เลว ขณะที่ตัวเองชอบกิน^{๒๖}

เอ. ริชาร์ดส์ (I. A. Richards, ค. ศ. ๑๘๘๓-๑๙๗๙) ได้กล่าวไว้ว่า “ศิลปะไม่มีหน้าที่ในการสอบหรือชี้แจงลักษณะของสิ่งของ แต่มีหน้าที่ทำให้ผู้มีประสบการณ์ทางสุนทรียศาสตร์มีสุขภาพจิตที่ดี ความงามของศิลปะจึงเป็นสิ่งไม่ตายตัว เพราะขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ชมแต่ละคน”^{๒๗} แต่ชานตาทานากลับมองว่าศิลปะเป็นความรู้สึกของความงามที่แสดงออกมาในวัตถุ (The feeling of beauty objectified) นั่นคือลักษณะอัตนัยของศิลปะซึ่งขึ้นอยู่กับจิตวิทยาของศิลปินไม่ใช่ขึ้นอยู่กับจิตวิทยาของผู้ชมอย่างในทัศนะของเอ. ริชาร์ดส์ ชานตาทานาเห็นว่า ความงามเป็นคุณค่า มันไม่ได้เป็นการรับรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริงหรือความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริงในสิ่งนั้นๆ ความงามเป็นความรู้สึก เป็นความพึงพอใจของธรรมชาติอันมีลักษณะเป็นอิสระ แล้วมีความโน้มเอียงในการรักษวยร้งามของมนุษย์ ความรู้สึกพึงพอใจนี้จะต้องไม่เป็นผลอันเกิดมาจากประโยชน์ของสิ่งนั้นๆหรือของเหตุการณ์นั้นๆ แต่จะต้องเป็นความพึงพอใจในการรับรู้โดยตรงถึงสิ่งๆนั้นของแต่ละคน^{๒๘}

คานท์ (Immanuel Kant, ค. ศ. ๑๗๒๔-๑๘๐๔) ก็มีทัศนะที่สอดคล้องกันว่า “ความงามเป็นเรื่องของรสนิยมและเป็นคนละเรื่องกับความรู้บางชนิด ที่เราใช้หลักตรรกศาสตร์ตัดสินได้ สุนทรียศาสตร์เป็นเรื่องของความรู้สึกและเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจของแต่ละบุคคล” คานท์ถือว่าความงามเป็นจิตวิสัย เกิดขึ้นจากความรู้สึกว่างามหรือความรู้สึกทางสุนทรียศาสตร์ ซึ่งเป็นสื่อกลางระหว่างความเข้าใจกับเจตจำนงหรือระหว่างความรู้สึกที่ได้รับกับจินตนาการ ความเข้าใจเกี่ยวข้องกับความจริง เจตจำนงก็พยายามอย่างอิสระเพื่อความดีความรู้สึกทางสุนทรียศาสตร์ย่อมเกี่ยวกับสิ่งงาม ความงามไม่ใช่คุณภาพของวัตถุหรือสิ่งที่คงอยู่ด้วยตัวมันเอง มันเป็นผลิตผลของความรู้สึกทางสุนทรียศาสตร์ ความงามจึงเป็นจิตวิสัย แต่ถึงแม้ว่าความงามจะเป็นจิตวิสัยมันก็มีจริงตามสถานะคือเป็นวัตถุวิสัย หมายถึงว่ามันเป็นวัตถุแห่งการพิเคราะห์ อย่างเช่นเมื่อเราพูดว่า ดอกไม้นี้งาม นั่นก็คือเราถือว่า ความงามเป็นคุณภาพของวัตถุ ไม่ใช่เป็นเพียงคิดเอาแต่ความงาม ไม่ใช่เป็นคุณภาพของสิ่งที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์หรือสิ่งที่คงอยู่ด้วยตัวมันเอง ความชอบใจทางสุนทรียศาสตร์ไม่เป็นที่น่าพอใจ ความงามไม่ช่วยให้สมความปรารถนา ไม่ตอบสนองความต้องการหรือความสนใจขั้นสุดยอด เช่นน้ำตาลเป็นที่น่าชอบใจ แต่มันไม่งาม ความงามแตกต่างจากความดี การกระทำที่มีจริยธรรมคือความดี แต่มันไม่งาม ฉะนั้นความงามจึงแตกต่างจากอรรถประโยชน์อย่างสิ้นเชิง^{๒๙}

สรุปได้ว่าแนวคิดของทฤษฎีอัตนัยนิยมเน้นความสำคัญที่ความรู้สึกของตัวบุคคล ดังนั้นมาตรการตัดสินคุณค่าทางความงามจึงไม่ตายตัว เพราะขึ้นอยู่กับความรู้สึกหรือรสนิยมซึ่ง

^{๒๖} จรูญ โกมุตตานานนท์, สุนทรียศาสตร์ ปัญหาเบื้องต้นในปรัชญาศิลปะและความงาม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๔๐), หน้า ๘๓.

^{๒๗} กิริติ บุญเจือ, ปรัชญาศิลปะ, หน้า ๘.

^{๒๘} อ้างแล้ว

^{๒๙} นิพาดา เทวกุล, “ธรรมชาติหรือลักษณะทั่วไปของสุนทรียศาสตร์”, (ศิลปกรรมศาสตร์, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน-กันยายน ๒๕๓๗), หน้า๑๘.

^{๓๐} พระทักขิณคณาธิการ, ปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๓), หน้า ๒๗๙-๒๘๐.

เปลี่ยนแปลงไปตามความชอบของแต่ละคนในแต่ละเวลาและสถานที่ นักอรรถนัยนิยมเชื่อว่า แม้ผลการตัดสินของแต่ละคนจะแตกต่างกันแต่ทุกๆ การตัดสินมีน้ำหนักเท่าเทียมกัน ไม่สามารถตัดสินว่า การตัดสินของใครถูกของใครผิด เพราะการตัดสินของแต่ละคนย่อมถูกสำหรับคนๆ นั้น ผู้ตัดสินย่อมรู้ตัวเองดีว่า มีความรู้สึกตอบสนองทางสุนทรียะอย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องส่วนบุคคลของผู้รับรู้แต่ละคนที่มีความชอบแตกต่างกันและไม่สามารถใช้การทดสอบใดๆ มาพิสูจน์ได้ ดังนั้น ปัญหาของทฤษฎีอรรถนัยนิยมจึงมาจากการที่นักทฤษฎีอรรถนัยนิยมให้ความสำคัญกับจิตหรือความรู้สึกของบุคคลเพียงอย่างเดียวโดยไม่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติอื่นของวัตถุทางสุนทรียะจึงทำให้เกิดข้อโต้แย้งว่า ถ้ามีแต่จิต แต่ไม่มีวัตถุคุณค่าทางสุนทรียะจะเกิดขึ้นอย่างไร อีกทั้งความรู้สึกของผู้ตัดสินแต่ละคนที่แสดงออกมานั้นน่าจะเรียกว่าเป็นการบอกถึงความรู้สึกของแต่ละบุคคลที่มีต่อวัตถุทางสุนทรียะ มากกว่าจะเป็นการตัดสินทางสุนทรียะความชอบไม่น่าจะเป็นสิ่งเดียวกับการมีคุณค่าทางสุนทรียะ นอกจากนี้ความชอบของคนส่วนใหญ่ยังมีความยุ่งยากในการพิสูจน์ตรวจสอบหรือตัดสินให้เห็นอย่างชัดเจนได้

๒.๒.๒. ทฤษฎีปรนัยนิยม (Objective Theory)

นักปรัชญาทฤษฎีปรนัยนิยม (Objective Theory) หรือทฤษฎีวัตถวิสัย (Objectivism) เชื่อว่าความงามเป็นคุณสมบัติของวัตถุ (Beauty as quality of an object) และเป็นคุณสมบัติที่ติดตัววัตถุนั้นมาตั้งแต่เริ่มแรก ไม่ว่าเราจะสนใจในวัตถุนั้นหรือไม่ก็ตาม การที่เราให้ความสนใจต่อวัตถุนั้นก็เป็นเพราะเราพบว่า วัตถุนั้นมีความงามอยู่ในตัวของวัตถุเอง เมื่อความงามมีอยู่จริงในวัตถุ เกณฑ์ในการตัดสินความงามจึงมีลักษณะที่แน่นอนตายตัว เพเลโตมิทธรณะว่า “ถ้าสิ่งใดสิ่งหนึ่งงามจริงๆ แล้ว ความงามต้องอยู่ที่สิ่งนั้นแน่ ถึงแม้ว่าบางคนอาจจะไม่เห็น การที่คนหนึ่งเห็นว่าสิ่งหนึ่งงามอีกคนว่าไม่งามนั้น คนหนึ่งในสองคนนี้ต้องผิด อีกคนต้องถูกนี้หมายความว่า คนบางคนตาบอดในเรื่องความงามและบางคนอาจเห็นผิดที่ว่า สิ่งหนึ่งงามทั้งๆ ที่ไม่มีความงามอยู่เลย”^{๓๑} อริสโตเติลก็มีทฤษฎีว่า “สุนทรียธาคู่นั้นมีอยู่จริงโดยไม่ขึ้นกับความคิดของมนุษย์ สุนทรียธาคู่นี้มีมาตรการแน่นอนตายตัวในตัวเอง ดังนั้น ความงามของวัตถุจึงเป็นความสมบูรณ์อันเกิดจากรูปร่าง รูปทรง สี สันที่ประกอบกันอย่างสมดุล กลมกลืน ได้สัดส่วน ความยิ่งใหญ่ของศิลปขึ้นอยู่กับความสามารถในการค้นพบความงามและความกลมกลืน แล้วนำมาถ่ายทอดลงในสื่อต่างๆ ทางศิลปะ”

เซนต์ โทมัส อควินัส (St. Thomas of Aquinas, ค. ศ.๑๒๒๕-๑๒๗๔) ก็มีทัศนะที่สอดคล้องกันว่า “ความงามคือสิ่งที่ให้ความเพลิดเพลิน เมื่อมีความรู้เกี่ยวกับมัน มันให้ความเพลิดเพลินขณะที่รู้ ความรู้ทางสุนทรียศาสตร์เป็นความรู้ภายใน ความเพลิดเพลินไม่ใช่จะเพลิดเพลินในขณะที่รู้ แต่เป็นความเพลิดเพลินมาจากการที่วัตถุถูกรู้ ความงามรู้ได้ด้วยสติปัญญา มันทำให้จิตเพลิดเพลินเพราะมันเป็นความงามซึ่งมีคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ ความสมบูรณ์ ความได้สัดส่วน และความเด่นชัดซึ่งเป็นความพิเศษที่อยู่ในวัตถุจิตมีความยินดีในสิ่งที่งาม เพราะมันมีความซาบซึ้งในสิ่งที่แจ่มแจ้งแก่มัน ความงามกับความดีโดยเนื้อแท้แล้วเป็นสิ่งเดียวกัน เพราะทั้งสองขึ้นอยู่กับแบบสัดส่วนลำดับความกลมกลืนความงามขึ้นอยู่กับแบบของวัตถุที่มีความงาม ความดีขึ้นอยู่กับลำดับแห่ง

^{๓๑}C. E. M. Joad.,ปรัชญา, แปลโดย วิทย์ วิศเวทย์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๑๓), หน้า ๒๕-๒๖.

ความต้องการและความอยากรู้อยากเห็นที่ชัดเจน ส่วนความงามนั้นน่าเพลิดเพลีน”^{๓๒} สำหรับเบลล์นั้น เห็นว่ารูปทรงแห่งนัยยะ (Significant form) คือสิ่งสำคัญซึ่งเป็นความจริงที่อยู่เบื้องหลังหรือแฝงอยู่ในผลงานศิลปะแต่ละชิ้นและรูปทรงแห่งนัยยะนี้เองที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เราเกิดความรู้สึกทางสุนทรียะ ดังนั้น ผลงานศิลปะจึงเป็นสื่อที่ทำให้เราสามารถเข้าถึงความงามได้^{๓๓}

ซี. อี. เอ็ม. โจด (Cyril Edwin Mitchinson Joad, ค. ศ. ๑๘๙๑-๑๙๕๓) อธิบายว่า “เราอาจจะตัดสินเรื่องความงามไปต่างๆกันตามที่คนของแต่ละคน แต่นั่นมิได้หมายความว่าความงามเป็นจิตวิสัย เพราะว่าการที่เราพูดถึงสิ่งนั้นสิ่งนี้สวยงามนั้นมิได้หมายความว่า สิ่งนั้นสวยงามเพราะการตัดสินของเรา แต่ว่าเพราะสีของมันสวยงามหรือรูปทรงของมันสวยงามอยู่แล้วต่างหาก เราจึงได้ตัดสินว่า มันสวยงาม”^{๓๔} โดยอธิบายเปรียบเทียบว่า “ถ้าภาพเขียนมาดองน่าของราฟาเอลยังคงอยู่ ขณะที่มนุษย์สุดท้ายได้ตายลง มีสิ่งใดในภาพเขียนที่เปลี่ยนแปลงไปหรือสิ่งเดียวที่เปลี่ยนไป คือการซาบซึ้งต่อภาพเขียนได้สิ้นสุดลง แต่นั่นมิได้หมายความว่าคุณค่าทางสุนทรียะของภาพเขียนสิ้นสุดลงไปด้วย”^{๓๕} ดังนั้น คุณค่าทางสุนทรียะจึงเป็นคุณสมบัติที่ติดตัววัตถุและเป็นอิสระจากความรู้สึกของบุคคลหรือสิ่งอื่นใดเข้ามาเกี่ยวข้อง นักทฤษฎีปรนัยนิยมมีความเชื่อเรื่องคุณสมบัติทางความงามและการเข้าถึงความงามแตกต่างกันเป็น ๒ แบบ คือ แบบแรกเชื่อว่า คุณสมบัติทางความงามเป็นสิ่งที่พบเห็นและรู้จักได้ แต่ไม่สามารถให้นิยามได้ ไม่สามารถวิเคราะห์หรืออธิบายได้ด้วยคำพูดหรือเหตุผลใดๆ ดังนั้น การจะเข้าถึงการมีอยู่ของคุณสมบัติทางความงามได้ต้องอาศัยอัจฉลิตญาณ (Intuition) ซึ่งเป็นการรู้โดยตรงที่ไม่ต้องใช้เหตุผลหรือหลักฐานที่เป็นรูปธรรม แต่มีความชัดเจนแน่นอน เช่น ทุกคนดมดอกกุหลาบแล้วรู้สึกว่ามีกลิ่นหอม ต้องเชื่อว่ากลิ่นหอมเป็นสิ่งที่มติดอกกุหลาบ แต่ไม่สามารถอธิบายได้ว่ากลิ่นหอมนั้นคืออะไร การตัดสินจึงใช้วิธีตัดสินจากผู้ที่สามารถรู้โดยตรงได้ แบบที่สองเชื่อว่าคุณสมบัติทางความงามเป็นสิ่งที่นิยามได้ และสามารถอธิบายลักษณะได้ ไม่ใช่อัจฉลิตญาณ (Intuition) ดังนั้น ทุกคนจึงสามารถรับรู้ได้เหมือนกัน คุณสมบัติทางความงามเป็นคุณสมบัติทางรูปทรง (Formal properties) เช่น ความกลมกลืนของเสียงดนตรี ความสมดุลขององค์ประกอบต่างๆ ในภาพเขียนหรือสัดส่วนที่ลงตัวในผลงานประติมากรรม ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้มีเกณฑ์มาตรฐานในการชี้วัดและสามารถวิเคราะห์ได้ถ้าผลงานศิลปะชิ้นใดมีคุณสมบัติสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ที่ใช้ชี้วัดผลงานชิ้นนั้นก็ถือว่ามีความงามโดยใช้ความกลมกลืน (Unity, Harmony) ซึ่งเป็นคุณค่าทางสุนทรียะที่มีอยู่ในผลงานศิลปะทุกประเภทมาใช้เป็นเกณฑ์ตัดสิน^{๓๖} สรุปได้ว่า ทฤษฎีปรนัยนิยมเชื่อว่า ความงามเป็นคุณสมบัติของวัตถุเป็นคุณสมบัติที่แน่นอนตายตัว และอยู่ติดกับวัตถุมาตั้งแต่แรก โดยไม่ขึ้นกับความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์และมีเกณฑ์ตัดสินที่แน่นอนตายตัวที่จะใช้ชี้วัดได้ แต่จากการที่ทฤษฎีปรนัยนิยมให้ความสำคัญกับคุณสมบัติของวัตถุทางสุนทรียะเพียงอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึง

^{๓๒} พระทักษิณคณาธิกร, **ปรัชญา**, หน้า ๒๗๙.

^{๓๓} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ปรัชญาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: นวสารสินการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘.

^{๓๔} จี ศรีนิวาสนัน, **สุนทรียศาสตร์ปัญหาและทฤษฎีว่าด้วยความงามและศิลปะ**, แปลและเรียบเรียงโดย สุเขาวิน พลอยชุม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐-๒๑.

^{๓๕} จรูญ โกมุทรัตนานนท์, **สุนทรียศาสตร์ ปัญหาเบื้องต้นในปรัชญาศิลปะและความงาม**, หน้า ๘๖.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗-๙๐.

ความรู้สึกของศิลปินผู้สร้างงานและผู้รับรู้ อีกทั้งยังไม่สามารถอธิบายถึงลักษณะของคุณสมบัติทางความงามนั้นออกมาให้ชัดเจนได้ รวมทั้งมาตรการต่างๆ ที่นำมาใช้ตัดสินก็ยังคลุมเครือไม่ชัดเจนและกลายเป็นจุดบกพร่องของทฤษฎีนี้

๒.๒.๓. ทฤษฎีสัมพัทธนิยม (Relative Theory)

ทฤษฎีสัมพัทธนิยม (Relative Theory) เป็นทฤษฎีที่อยู่กึ่งกลางระหว่างอัตนัยนิยมและปรนัยนิยม กล่าวคือ เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญทั้งความรู้สึกทางสุนทรียะตามรสนิยมของผู้รับรู้และคุณสมบัติทางความงามของวัตถุในการประเมินคุณค่าทางสุนทรียะโดยเชื่อว่า ความงามไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเฉพาะจากความรู้สึกของบุคคลผู้รับรู้หรือจากคุณสมบัติของวัตถุเพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่ง หากแต่เป็นภาวะของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับวัตถุที่มีปฏิริยาตอบสนองในสัดส่วนพอกัน ดังที่แลงเฟลด์ (Langfeld) กล่าวว่า “ความงามไม่ได้ขึ้นอยู่กับบุคคลผู้ทำหน้าที่สัมผัสรู้เท่านั้นทั้งไม่ใช่ขึ้นอยู่กับสิ่งที่ถูกสัมผัสรู้อย่างเดียว จะเป็นจิตวิสัยอย่างเดียวก็ไม่ใช่ หรือจะเป็นวัตถุวิสัยอย่างเดียวก็ไม่ใช่ ทั้งไม่ใช่ผลที่เกิดจากการกระทำที่ประกอบด้วยสติปัญญาล้วน หรือจะเป็นคุณค่าที่มีอยู่ในวัตถุก็ไม่ใช่ แต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างอินทรีย์ของมนุษย์เรากับวัตถุการตัดสินว่า สิ่งไหนงามหรือไม่งามทางสุนทรียศาสตร์นั้น เป็นการกระทำปฏิริยาระหว่างจิตของแต่ละบุคคลกับสถานการณ์แวดล้อม”^{๓๗} ดิวอี้ก็มีทัศนะที่สอดคล้องกันว่า “คุณค่าไม่ได้เป็นจิตวิสัยหรือวัตถุวิสัย แต่ขึ้นอยู่กับ การประเมินผลหรือประเมินค่า ซึ่งการประเมินค่าขึ้นอยู่กับอาเวศ ความปรารถนาและสติปัญญาที่มีความสัมพันธ์กับวิธีการและเป้าหมายการที่จะบรรลุเป้าหมายหรือไม่ขึ้นอยู่กับสติปัญญา การประเมินคุณค่าเป็นการกระทำด้วยสติปัญญา คือหาวิธีการให้มุ่งต่อเป้าหมาย มิใช่เพียงแต่พิจารณาเฉพาะเป้าหมายเท่านั้น การประเมินค่ามีความสัมพันธ์กับชีวิตซึ่งมีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีคุณค่าถาวร มีแต่คุณค่าที่เปลี่ยนแปลง ขึ้นอยู่กับการประเมินค่าที่เปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ด้วยฉะนั้น การประเมินค่าจึงต้องอาศัยเป้าหมายร่วมกันของผู้ที่อยู่ในสังคมเดียวกัน”^{๓๘} โดย ซี. ไอ. เลวิส (Clarence Irving Lewis, ค. ศ. 1883-1964) แบ่งคุณค่าออกเป็น ๒ ประเภท คุณค่าประเภทแรกเป็นคุณสมบัติของวัตถุ (คุณสมบัติทางรูปทรง) เรียกว่าคุณค่าดั้งเดิม (Inherent value) คุณค่าประเภทที่สองเป็นคุณค่าของความรู้สึกทางสุนทรียะที่เกิดขึ้นโดยตรงระหว่างวัตถุกับผู้รับรู้ (ความชอบหรือความเกลียดเกล็น) เรียกว่าคุณค่าตามสัญชาตญาณ (instinct value) คุณค่าดั้งเดิมในวัตถุคือสาเหตุอันก่อให้เกิดคุณค่าตามสัญชาตญาณในผู้รับรู้การเกิดขึ้นของคุณค่าตามสัญชาตญาณในผู้รับรู้เป็นที่ยืนยันการมีอยู่ของคุณค่าดั้งเดิมในวัตถุ^{๓๙} เลวิสอธิบายว่าคุณค่าทางสุนทรียะไม่ใช่คุณสมบัติของวัตถุที่มีลักษณะเป็นสิ่งที่สมบูรณ์และไม่ใช่ว่าความรู้สึกทางสุนทรียะที่เกิดขึ้นโดยตรงของผู้รับรู้เพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่มันคือความสามารถ (Capacity, Potentiality) ของคุณสมบัติของวัตถุ (คุณค่าดั้งเดิม) ที่สามารถก่อให้เกิดความรู้สึกทางสุนทรียะแก่ผู้รับรู้ (คุณค่าตามสัญชาตญาณ) คุณค่าทางสุนทรียะไม่ใช่สิ่งที่มีค่าในตัวเอง แต่มีลักษณะในเชิงสัมพัทธ์ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของวัตถุที่มีค่าอย่างหนึ่ง เพราะสัมพันธ์กับความรู้สึกของมนุษย์ ดังนั้น เมื่อมีคนมารับรู้วัตถุ

^{๓๗} พระทักษิณคณาธิกร, **ปรัชญา**, หน้า ๒๗๘.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖.

^{๓๙} จรูญ โกมุทรัตนานนท์, **สุนทรียศาสตร์ ปัญหาเบื้องต้นในปรัชญาศิลปะและความงาม**, หน้า ๙๒.

ทางสุนทรียะ คุณสมบัติทางสุนทรียะจะทำให้คนนั้นเกิดความรู้สึกทางสุนทรียะขึ้น แต่ถ้าไม่มีใครมารับรู้คุณสมบัติทางสุนทรียะยังคงอยู่ในวัตถุ เพียงแต่ไม่ได้ทำให้ใครมีความรู้สึกทางสุนทรียะการตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะ มีลักษณะเหมือนการตัดสินความรู้ทางวิทยาศาสตร์โดยทั่วไป คือการใช้หลักฐานจากข้อเท็จจริงยืนยันข้อตัดสิน จะไม่มีจริงมีเท็จ แต่เป็นลักษณะของความน่าเชื่อถือ (Probability) ความน่าเชื่อถือมากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับปริมาณหลักฐานและข้อตัดสินที่มีลักษณะของการคาดการณ์ล่วงหน้า (Prediction) วัตถุทางสุนทรียะขึ้นหนึ่งมีคุณค่าทางสุนทรียะหรือไม่ดูได้จากหลักฐานว่า มีคนรู้สึกทางสุนทรียะหรือไม่เมื่อรับรู้มัน การตัดสินไม่มีจริงมีเท็จ เป็นแค่เพียงความน่าเชื่อถือ ถ้าปริมาณคนที่มีความรู้สึกทางสุนทรียะมาก วัตถุชิ้นนั้นย่อมมีความน่าเชื่อถือได้ว่า มีคุณค่าทางสุนทรียะและมีความน่าเชื่อถือน้อยว่ามีคุณค่าทางสุนทรียะ ถ้ามีปริมาณคนที่มีความรู้สึกทางสุนทรียะน้อย เราสามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้ว่า เมื่อมีคนมารับรู้มันจะต้องมีความรู้สึกทางสุนทรียะ และจากการที่หลักฐานซึ่งนำมายืนยันการตัดสินมีจำนวนไม่จำกัดเลวจึงเรียกว่าการตัดสินที่ไม่มีการยุติ (Non-terminating)^{๔๐} และในจุดนี้เองก็ได้กลายเป็นปัญหาสำคัญของทฤษฎีสัมพัทธนิยม กล่าวคือ แม้ว่าทฤษฎีสัมพัทธนิยมจะให้น้ำหนักความสำคัญทั้งตัวบุคคลและวัตถุอย่างเท่าเทียมกันแล้วก็ตาม แต่การตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะโดยใช้ปริมาณมากน้อยของผู้ที่มีความรู้สึกทางสุนทรียะนั้นทำให้ไม่สามารถจะกำหนดปริมาณหรือระยะเวลาเพื่อหาข้อยุติในการตัดสินอย่างชัดเจนเด็ดขาดได้

๒.๒.๔. ทฤษฎีอุบัติการณ์ใหม่ (Emergent Theory of Value)

ทฤษฎีอุบัติการณ์ใหม่ (Emergent Theory of Value) มีความเห็นว่าภาวะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับวัตถุนั้นมิใช่เป็นตัวความงามหรือคุณค่าทางสุนทรียะเพราะบุคคลทำหน้าที่ให้ความสนใจ ส่วนวัตถุทำหน้าที่เป็นสิ่งที่ถูกสนใจความงามมิใช่ผลลัพธ์ของภาวะความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งสองสิ่ง แต่ความงามน่าจะเป็นสิ่งที่เกิดใหม่โดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างของทั้งสองสิ่งนี้เป็นรากฐานรองรับคุณค่า^{๔๑} ความงามเป็นอุบัติการณ์ใหม่ (Emergent thing) จากกระบวนการของการหาคุณค่าความงามหรือคุณค่าทางสุนทรียะซึ่งมีองค์ประกอบหรือเงื่อนไขดังนี้ ประการแรกจะต้องมีตัวประกอบหรือวัตถุ (fact or object) ที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวและเป็นสิ่งที่จะขาดไม่ได้ในกระบวนการหาคุณค่าทางสุนทรียะ โดยอาจเป็นผลงานศิลปะหรือสิ่งของตามธรรมชาติก็ได้ ประการที่สองจะต้องมีตัวบุคคลที่มีความรู้ความสามารถพอที่จะตีคุณค่าหรือสนใจวัตถุนั้นเพื่อที่จะให้เกิดความรู้สึกประทับใจต่อวัตถุนั้นในทางสุนทรียะ ประการที่สามจะต้องมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างวัตถุกับบุคคลและความใกล้ชิดดังกล่าวนี้อาจจะเป็นไปทั้งในทางกายและทางใจ กล่าวคือ วัตถุจะต้องอยู่ในตำแหน่งที่บุคคลสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนตัวบุคคลก็ต้องมีจิตใจอยู่ในสภาพที่เหมาะสมที่จะรับรู้หรือสนใจต่อวัตถุนั้นด้วย ประการที่สี่จะต้องมีหลักเกณฑ์บางอย่างสำหรับให้บุคคลใช้เป็นมาตรฐานในการตีคุณค่าทางสุนทรียะ ซึ่งหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้อาจเปลี่ยนไปได้ตามกาลเทศะและเมื่อหลักเกณฑ์เปลี่ยนแปลงไป การตีคุณค่าทางสุนทรียะของบุคคลนั้นก็ย่อมจะเปลี่ยนแปลงไปด้วย ประการที่ห้า ถ้าปรากฏว่าวัตถุที่ต้องการหาคุณค่านั้นเข้าหลักเกณฑ์อันเป็นมาตรฐานที่ยอมรับกันทั่วไปแล้ว เราก็ตัดสินได้ว่า วัตถุนั้นมีคุณค่าทางสุนทรียะหรือมีความงาม แต่ถ้าตรงกันข้าม เราก็

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒-๙๓.

^{๔๑} ประเสริฐ ศีลรัตน์, *สุนทรียทางทัศนศิลป์*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔.

ตัดสินได้เหมือนกันว่า ไม่มีคุณค่าทางสุนทรียะ^{๒๒} สำคัญของกระบวนการหาคคุณค่าทางสุนทรียะนั้น คือคุณค่าทางสุนทรียะหรือความงามนั้นเป็นผลที่เกิดจากกระบวนการหาคคุณค่า ไม่ใช่เป็นสิ่งที่มียู่ก่อนคุณค่าทางสุนทรียะมิใช่สิ่งเดียวกันกับสิ่งที่เรารู้ซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติของมันในขณะนั้น คุณค่านั้นเกิดจากความรู้จักคุณค่าของเรา ตัววัตถุเองนั้นก็มิใช่ตัวคุณค่า และจะกลายเป็นสิ่งที่มีคุณค่าขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อเรารู้จักคุณค่าของมันตามระดับความพอใจทางสุนทรียะของเราและเปลี่ยนแปลงได้ตามหลักเกณฑ์ที่ใช้เป็นมาตรฐานในการประเมินคุณค่า แม้ว่าทฤษฎีปฏิบัติการใหม่จะเป็นทฤษฎีที่มีเหตุผลหนักแน่นน่าเชื่อถือเป็นอย่างมากก็ตาม แต่ก็ยังมีข้อบกพร่องในเรื่องที่ถือว่าความงามเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ระหว่างความสัมพันธ์ของตัวบุคคลและวัตถุ ซึ่งต้องใช้หลักเกณฑ์มากมายมาเป็นข้อพิจารณาประกอบ โดยหลักเกณฑ์ต่างๆเหล่านั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้เสมอตามเงื่อนไขปัจจัยของบุคคลผู้ตัดสิน ทำให้ในที่สุดแล้ว เราไม่สามารถหาข้อสรุปที่แน่นอนชัดเจนอย่างเด็ดขาดได้เช่นเดียวกัน

๒.๓ ประสบการณ์สุนทรียะ (Aesthetic Experience)

ประสบการณ์สุนทรียะ หมายถึงประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับชีวิตของเราจากการที่เราสัมผัสกับวัตถุสุนทรียะ และเมื่อพิจารณาแล้วเกิดจินตนาการที่สร้างความรู้สึกประทับใจหรือความซาบซึ้งใจให้แก่เรา ทำให้เราออกห่างจากโลกแห่งความเป็นจริง เกิดความปิติสุขและความผ่อนคลายชั่วระยะเวลาหนึ่งโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนอื่นใด ประสบการณ์ทางสุนทรียะเป็นการรับรู้ต่อสิ่งต่างๆทั้งจากธรรมชาติและผลงานศิลปะในเชิงความงามหรือเชิงสุนทรียะ การรับรู้วัตถุในเชิงสุนทรียะส่วนใหญ่จะใช้เพียงประสาทสัมผัสสองอย่างเท่านั้น คือตากับหู เช่น การมองภาพเขียน การฟังเพลง การอ่านนิยาย ประสบการณ์ทางสุนทรียะจึงอาจเรียกอีกอย่างได้ว่าการรับรู้ทางสุนทรียะ (Aesthetic perception) ประสบการณ์ทางสุนทรียะไม่ใช่การรับรู้เชิงปฏิบัติ (Practical perception) เนื่องจากการรับรู้เชิงปฏิบัติเป็นการรับรู้ เพื่อมุ่งผลประโยชน์หรือเพื่อใช้สิ่งที่รับรู้เป็นเครื่องมือนำไปสู่เป้าหมายอื่น แต่ประสบการณ์ทางสุนทรียะเป็นการรับรู้ที่จบในตัวเอง หรือเป็นการรับรู้เพื่อการรับรู้ (Perception for perception's sake) ในการรับรู้อย่างที่จบในตัวเองนี้ ผู้รับรู้จะได้รับความเพลิดเพลินจากการรับรู้^{๒๓} ดังที่ค่านที่ไดกล่าวไว้ในหนังสือวิจารณ์ข้อตัดสิน (The critique judgement) ของเขาว่า “ลักษณะพิเศษของความรู้สึกสุนทรียะหรือความพึงพอใจทางสุนทรียะ ก็คือการไม่คำนึงถึงผลได้ (Disinterested) ลักษณะนี้ทำให้ความพึงพอใจทางสุนทรียะแตกต่างไปจากความพึงพอใจอื่นๆซึ่งล้วนแต่มีธาตุของความอยาก หรือพัวพันอยู่กับผลได้ส่วนบุคคลหรือผลดีสำหรับชีวิตทั้งสิ้น”^{๒๔} ความแตกต่างระหว่างความพอใจด้านผัสสะ หรือร่างกายกับความพึงพอใจทางด้านประสบการณ์สุนทรียะ หรือการรับรู้ถึงความงามคือความพอใจด้านผัสสะหรือรูปร่าง (Physical) นั้นเป็นความพึงพอใจที่มีการยึดถือตัวตนของเราเข้ามาเกี่ยวข้อง ส่วนความพึงพอใจจากประสบการณ์สุนทรียะนั้น เป็นความพึงพอใจบริสุทธิ์ปราศจากการยึดถือในตัวเราของเรา เป็นความพึงพอใจที่

^{๒๒} จี ศรีนิวาสนัน, สุนทรียศาสตร์ ปัญหาและทฤษฎีว่าด้วยความงามและศิลปะ, หน้า ๓๐-๓๑.

^{๒๓} จรูญโกมุทรัตนานนท์, สุนทรียศาสตร์ ปัญหาเบื้องต้นในปรัชญาศิลปะและความงาม, หน้า ๑๗.

^{๒๔} กิริติ บุญเจือ, ปรัชญาเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,

เรียกว่า Disinterested pleasure คือเป็นความพอใจในสิ่งนั้นในตัวเองโดยไม่มีความคิดเรื่องตัวตนหรือผลประโยชน์ใดๆมาเกี่ยวข้อง^{๕๕} การรับรู้แยกออกเป็น การรับรู้ต่อปรากฏการณ์ (Phenomenal) และการรับรู้ต่อกายภาพ (Physics) ของวัตถุการมุ่งสนใจต่อปรากฏการณ์ของวัตถุ ก่อให้เกิดประสบการณ์ทางสุนทรีย์ ส่วนการสนใจต่อความเป็นกายภาพของวัตถุ ไม่ได้ก่อให้เกิดประสบการณ์ทางสุนทรีย์ ความสนใจต่อปรากฏการณ์ของวัตถุ คือการรับรู้ต่อคุณสมบัติของวัตถุที่ปรากฏต่อประสาทสัมผัสของเรา เช่น คุณสมบัติของเส้นสีรูปทรงในภาพเขียนที่ปรากฏต่อสายตาหรือคุณสมบัติของเสียงในดนตรี ที่ปรากฏต่อประสาทสัมผัส ส่วนการมุ่งสนใจต่อคุณสมบัติทางกายภาพของวัตถุ คือการพิจารณาถึงคุณสมบัติของวัตถุในแง่ของกายภาพ ซึ่งไม่สามารถรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส เช่น น้ำหนักขนาดส่วนผสมทางเคมีหรือความถี่ของคลื่นเสียง เป็นต้น^{๕๖}

ฮูม (David Hume, ค. ศ. ๑๗๑๑-๑๗๗๖) มีทรรศนะว่า “ความรู้ที่มนุษย์ได้มานั้นต้องผ่านผัสสะและประสบการณ์ซึ่งรวมแล้วเรียกว่าสัญชาตญาณ (Perception) สัญชาตญาณทำให้เกิดรูปแบบ ๒ ชนิด คือ ความประทับใจ (Impressions) และมโนคติ (Ideas) ศิลปะเป็นจินตนาการและเป็นสิ่งที่เรารับสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส จึงเป็นจริงเท่าที่สัมผัสรับรู้ศิลปะ จึงเป็นสิ่งสร้างของจิตและการออกแบบธรรมชาติในส่วนภายนอก และละทิ้งส่วนภายในความงาม มิได้เป็นสิ่งที่มียู่จริงในตัวเอง และมีได้มีอยู่ในวัตถุแต่ความงามเกิดจากความหวานไหวของจิต อันมีผลทำให้เกิดเป็นความชื่นชมหรือการดำหนิตีเดียวน”^{๕๗} ความงามเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งของชีวิต เป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตรื่นรมย์แจ่มใส ถ้าชีวิตมนุษย์ขาดสิ่งนี้ไปเสียอย่างหนึ่งแล้ว ก็คงจะมีแต่ความแห้งแล้งไร้ชีวิตชีวา สุนทรีย์ธาตุในตัวมนุษย์ ทำให้มนุษย์มีความสามารถสองอย่างโดยธรรมชาติ คือ การสร้างสรรค์ทางศิลปะ (Artistic creation) กับการยอมรับทางสุนทรีย์ (Artistic response) นั่นคือสมรรถนะในการสร้างสิ่งที่สวยงามและการรับรู้สิ่งที่สวยงามทั้งจากสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือจากสิ่งที่ป็นธรรมชาติก็ตาม ทั้งพฤติกรรมการสร้างหรือพฤติกรรมยอมรับทางสุนทรีย์ เมื่อได้กระทำได้รับรู้ เราเรียกพฤติกรรมเหล่านี้ว่าเป็นประสบการณ์สุนทรีย์ หรือประสบการณ์ทางความงามของมนุษย์^{๕๘} ศิลปิน คือ ผู้ที่ใช้อัจฉริยภาพที่สั่งสมมาจากสัญชาตญาณและประสบการณ์ในการค้นคว้าทดลองเพื่อให้บรรลุเป้าหมายแห่งการสร้างสรรค์ผลงานที่มีเอกภาพแห่งความกลมกลืนของจังหวะเส้นสีและสัดส่วนที่มีความประสานกลมกลืนไม่ว่าจะเป็นภาพเหมือนจากฉากในธรรมชาติหรือสิ่งซึ่งสร้างสรรค์ขึ้นใหม่นั้นได้ ก่อให้เกิดความพึงพอใจแบบพิเศษหรือเป็นประสบการณ์สุนทรีย์แก่ผู้ชม ทั้งนี้มิใช่ว่าศิลปินเป็นผู้ที่สามารถเลียนแบบได้เหมือนธรรมชาติ หากแต่เป็นเพราะศิลปินได้นำเสนอสิ่งที่ผู้ชมได้มีโอกาสใช้จินตนาการในสิ่งที่เห็นและการที่ศิลปินสามารถถ่ายทอดความงามหรือความจริงสากลออกมาได้ดีอย่างนั้น ก็เพราะศิลปินมีใจที่ติดต่อกับธรรมชาติ ดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายสอดคล้องกับธรรมชาติจนหลอมตัวเป็นอันเดียวกับธรรมชาติประสบการณ์สุนทรีย์มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากประสบการณ์ปกติทั่วไป คือ เป็นประสบการณ์ที่มุ่งความสนใจที่สิ่งซึ่งมีส่วนประกอบต่างๆที่มีความสัมพันธ์กันภายในขอบเขตของจุดประสงค์ที่เราารู้ได้เป็นประสบการณ์ที่หยุดพักชั่วคราว แล้วสามารถนำมา

^{๕๕} นิพาดา เทวกุล, ธรรมชาติหรือลักษณะทั่วไปของสุนทรียศาสตร์, หน้า ๑๙-๒๐.

^{๕๖} จรูญ โคมุหรัตนานนท์, สุนทรียศาสตร์ ปัญหาเบื้องต้นในปรัชญาศิลปะและความงาม, หน้า ๑๙.

^{๕๗} วนิดา ขำเขียว, สุนทรียศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: พรวนการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๗-๑๕๘.

^{๕๘} ประเสริฐ ศิลรัตน์, สุนทรียทางทัศนศิลป์, หน้า ๖.

ปะติดปะต่อกันใหม่ได้ เป็นประสบการณ์ที่สมบูรณ์ในตัวและเป็นประสบการณ์ที่เป็นอิสระสามารถรู้และจดจำได้โดยไม่ต้องนำไปเกี่ยวกับประสบการณ์อื่น^{๔๙} องค์ประกอบของประสบการณ์สุนทรียะประกอบด้วย

๑. สุนทรียวัตถุ หมายถึง สิ่งของใดๆ ที่เกี่ยวกับความนิยมหรือความงามอันเป็นเหตุที่ทำให้เกิดประสบการณ์ทางสุนทรียะแก่ผู้รับรู้ แบ่งออกเป็นสองประเภท คือ สุนทรียวัตถุที่เกิดขึ้นเองในธรรมชาติ และสุนทรียวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น

๒. มนุษย์ผู้รับรู้สามารถแยกออกได้เป็นสองพวก คือ มนุษย์ผู้สร้างสุนทรียวัตถุและมนุษย์ผู้สนใจ โดยมีสุนทรียวัตถุเป็นตัวกลางสื่อถึงกัน

๓. สุนทรียรส หมายถึง ความรู้สึกที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นผลของประสบการณ์สุนทรียะที่ช่วยปลุกกระตุ้นจิตใจ^{๕๐} เช่น การอ่านนวนิยายซาบซึ้งจนน้ำตาไหล หรือดูภาพยนตร์ที่โศกเศร้า ก็นำใจจนกลืนความรู้สึกไว้อยู่ เป็นต้น ประโยชน์ของประสบการณ์สุนทรียะ คือ ทำให้เกิดให้ความพึงพอใจยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น ทำให้ชีวิตมีคุณภาพคุณภาพทางจิตที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์สุนทรียะ จะช่วยให้เป็นผู้ที่มีความอดทนเสียสละ ได้กล้าหาญและมีความกระตือรือร้นในการทำงาน ประสบการณ์สุนทรียะที่เกิดขึ้นร่วมกัน จะช่วยส่งเสริมและเพิ่มพูนความเข้าใจซึ่งกันและกัน ของคนในสังคมและช่วยรักษาความเจ็บป่วยทางจิตใจและอารมณ์ของมนุษย์^{๕๑}

สรุปได้ว่า ประสบการณ์ทางสุนทรียะ หมายถึง ประสบการณ์เกี่ยวกับความงามที่ตอบสนองต่อสิ่งที่สัมผัสรับรู้อย่างทันที โดยไม่จำเป็นต้องเข้าใจต่อสิ่งนั้น เป็นการรับรู้ที่จับมั่นในตัวเอง และเป็นอัตวิสัย ผู้รับรู้จะได้รับความเพลิดเพลินโดยไม่มีการมุ่งหวังถึงประโยชน์อื่นใด จากการรับรู้ต่อสิ่งที่ปรากฏอยู่ตรงหน้านั้น ประสบการณ์ทางสุนทรียะเป็นประสบการณ์ที่ทำให้กิจกรรมในชีวิตจริงหยุดพักชั่วคราวเกิดอารมณ์ดีมีค่า เคลิบเคลิ้ม เพลิดเพลิน พึงพอใจ ผ่อนคลายจากความตึงเครียดจากภาระต่างๆ ในชีวิต เกิดความสงบสุขและเป็นอิสระ เมื่อพิจารณาวิเคราะห์แล้วผู้วิจัยเห็นว่า สิ่งที่สามารถสร้างประสบการณ์ทางสุนทรียะให้เกิดแก่ผู้ชมได้ โดยก่อให้เกิดความรู้สึกประทับใจความซาบซึ้งกินใจสร้างจินตนาการ ที่ทำให้ผู้ชมออกห่างจากโลกแห่งความเป็นจริงไปสู่บรรยากาศที่ฝันของโลกที่เรียบง่าย ปราศจากความวุ่นวายในชีวิต ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงคุณค่า ในสิ่งที่สามารถสร้างความรู้สึกเพลิดเพลิน พึงพอใจ หรือประสบการณ์ทางสุนทรียะ ให้แก่ผู้พบเห็นและสนใจ แล้วนำมาทำการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อหาข้อสรุปทางสุนทรียศาสตร์ว่ามีลักษณะเป็นแบบใด และมีรายละเอียดเป็นอย่างไร เพื่อสร้างความเข้าใจในประสบการณ์ให้ชัดเจนมากขึ้น

๒.๔ สรุป

สุนทรียศาสตร์ คือ วิชาที่ว่าด้วยเรื่องของความงาม คุณค่าแห่งความงามของสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ในสุนทรียะนั้นเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่าประสบการณ์ โดยมีองค์ประกอบสำคัญๆ คือ

^{๔๙} ปรีเปรม อยู่สันติกุล. “สุนทรียทัศน์ของเฮอริมานน์ เฮสเส” , วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต , บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖, หน้า ๒๙.

^{๕๐} ประเสริฐ ศีลรัตน์, สุนทรียทางทัศนศิลป์, หน้า ๗-๘.

^{๕๑} ปรีเปรม อยู่สันติกุล, สุนทรียทัศน์ของเฮอริมานน์ เฮสเส, หน้า ๒๙-๓๐.

๑. ความรู้สึกทางประสาทสัมผัส เราได้รับความรู้สึกทางประสาทสัมผัสของเสียง และแสง โดยทางหูและทางตา และถ้าปราศจากการรับรู้ทางประสาทสัมผัสเช่นนั้น ประสบการณ์สุนทรีย์ก็ เป็นไปไม่ได้

๒. อารมณ์ อารมณ์ที่เป็นสุขหรืออารมณ์เศร้า จะมาสู่เราได้โดยวิธีการทางประสาทสัมผัส เช่น ดนตรี เสียงที่อ่อนนุ่มและยาวนาน จะสร้างความรู้สึกที่เศร้าแก่ผู้ฟัง

๓. ความหมาย ในบางครั้ง ความหมายที่เด่นชัด จะมาสู่เราได้โดยทางเสียง หรือคำ นี่เป็น ความจริงและถูกต้องทางวรรณคดี เพราะในวรรณคดีนั้น คำเป็นสื่อแห่งความหมายมาสู่เรา งานทาง ศิลปะนั้นเปลี่ยนแปลงได้บนพื้นฐานแห่งความหมายที่สื่อมาสู่เรา

๔. ความรู้สึก ประสบการณ์ทางสุนทรีย์นั้นมีใช้สิ่งที่แห่งผาก แต่เป็นสิ่งที่เต็มไปด้วย ความรู้สึก ในกรณีของภาพเขียนลอกแบบบรรพชนชาติ เราได้ประสบการณ์แห่งความรู้สึกที่เหมือนกัน เช่นเดียวกับที่เราได้ประสบการณ์ เมื่อเราเห็นวัตถุที่แท้จริงที่ถูกลอกแบบนั้นตัวอย่าง เช่น คนรักม้าจะ ได้รับความรู้สึกเป็นสุข เมื่อเขาได้เห็นภาพเขียนของม้า และความรู้สึกเป็นสุขนี้สามารถเทียบได้กับ ความรู้สึกเป็นสุขที่เขาเห็นม้าที่แท้จริง

๕. ตัวบุคคล ประการสุดท้าย ตัวของบุคคลเองกลายเป็นผู้ชี้ขาดการรับรู้ประสบการณ์ สุนทรีย์ และเริ่มเข้าร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสิ่งสุนทรีย์นั้น แต่การเข้าร่วมนั้น ตัวบุคคลไม่รู้ เลยกว่าตัวเองกำลังเข้าร่วมกับสิ่งสุนทรีย์นั้น สุนทรีย์ศาสตร์เป็นศาสตร์อันลึกซึ้ง เป็นศาสตร์ที่พัฒนา จิตใจของมนุษย์ และปรับปรุงตนเองให้มีสณนิมสูงขึ้นไป อันเป็นผลส่งสะท้อนให้เห็นถึงหลักจริยศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือวัฒนธรรม ที่ถ่ายทอดออกมาเป็นศิลปะ ซึ่งมีธาตุแห่งสุนทรีย์ธาตุแฝง อยู่ในตัว รวมไปถึงเป็นการบ่งชี้ที่แสดงให้เห็นถึงความมีศีล มีธรรม ที่ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นศิลปะอีก ด้วย

โดยสรุป คือ ความงามตามหลักสุนทรีย์ศาสตร์เมื่อตัดสินโดยบุคคล อาศัยประสบการณ์ อารมณ์ ความรู้สึกแล้ว เป็นสิ่งดี งาม มีประโยชน์ เป็นสิ่งเพลิดเพลิน ทำให้กาย ใจ เป็นสุขทุกขณะที่ เสพอารมณ์ความงามในครั้งนั้นๆ

บทที่ ๓

เบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเบญจธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งประกอบไปด้วย ความหมายเบญจธรรม ประเภทของเบญจธรรม คุณค่า ความสำคัญ มิติความงามของเบญจธรรม และพร้อมทั้งสรุปในท้ายบท ในเรื่องต่างๆ ที่ได้ศึกษาในบทนี้ โดยมีรายละเอียดต่างๆ ดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายเบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

เบญจธรรม (กัลยาณธรรม ๕) คำว่า ‘กัลยาณธรรม’ หมายถึง ธรรมที่ดี หรือธรรมที่สะอาด เพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาดมีรากะเป็นต้นได้^๑

เบญจ (บาลีว่า ปญจ) แปลว่า ห้า คำว่า ธรรมคือ สภาพที่ทรงสัตว์โลกไว้ไม่ให้ตกไปสู่ที่ชั่ว^๒ เบญจธรรม จึงแปลว่า หลักปฏิบัติที่ทรงสัตว์โลกไว้ ไม่ให้ตกไปสู่ที่ชั่ว เป็นความประพฤติที่ดีงาม ๕ ประการ เรียกอีกอย่างว่า ‘กัลยาณธรรม’ หมายถึง ธรรมดี หรือ ธรรมที่สะอาดเพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาดมีรากะ โทสะ โมหะได้ อีกนัยหนึ่ง หมายถึง เบญจธรรม ธรรม ๕ ประการ คือ เมตตากุณาสัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ และสติสัมปชัญญะ^๓ ส่วนบุคคลผู้ตั้งอยู่ในกัลยาณธรรม ย่อมเป็นผู้มีความประพฤติดีงาม เป็นที่นิยมยกย่องนับถือของคนทั่วไป เรียก ‘กัลยาณชน’เบญจธรรมนี้ เป็นเครื่องอุดหนุนศีลให้สมบูรณ์ผ่องใสยิ่งขึ้น เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้ที่รักษาเบญจศีลควรมีคุณธรรม ๕ ประการนี้ คือ ๑) เมตตาและกรุณา ๒) สัมมาอาชีวะ ๓) กามสังวร (ความสำรวมในกาม) ๔) สัจจะ ๕) สติสัมปชัญญะ (ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ)^๔

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)ได้กล่าวถึง เบญจกัลยาณธรรม หรือ กัลยาณธรรม หมายถึง ธรรมอันดี ธรรมดีงาม ธรรมของกัลยาณชน ธรรม ๕ ประการ ความดี ๕ อย่างที่ควรประพฤติคู่ไปกับการรักษาเบญจศีลคือ ๑) เมตตากุณา ๒) สัมมาอาชีวะ ๓) กามสังวร ๔) สัจจะ ๕) สติสัมปชัญญะ^๕

พระธรรมกิตติวงศ์ ได้กล่าวถึง เบญจกัลยาณธรรม แปลว่า ธรรมอันดีงาม หมายถึง คุณธรรมที่ดีงาม ธรรมที่เป็นหลักปฏิบัติของกัลยาณชน ผู้ประพฤติเบญจกัลยาณธรรม ชีวิตย่อมสงบสุข ไม่มีเวรภัย ไม่มีศัตรู โดยตรงคือการเว้นจากฆ่าสัตว์ จากลักทรัพย์ จากพูดเท็จ จากดื่มสุราเมรัย และประพฤติพรหมจรรย์ คือเว้นจากเมถุนธรรม โดยอ้อมได้แก่ เบญจศีลเบญจธรรมเป็นหลักปฏิบัติ

^๑ อิง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๑ /๑๓๙.

^๒ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรพงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๖.

^๓ อิง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๙๑/๑๓๔.

^๔ อิง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๙๑/๑๓๔.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๑, ๑๔๐ - ๑๔๑.

เบื้องต้นที่ทำให้เป็นมนุษย์สมบูรณ์ และต่างจากสัตว์โลกประเภทอื่น เรียกเบญจกัลยาณธรรม ว่า มนุษยธรรม^๖

พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์) ได้กล่าวถึง เบญจกัลยาณธรรม แปลว่า ธรรมอันงามหรือ ธรรมอันทำให้บุคคลเป็นผู้งดงาม เป็นข้อปฏิบัติพิเศษยิ่งขึ้นไปกว่าศีลและส่งเสริมให้ประพฤติดีล มั่นคง^๗

วิชัย ธรรมเจริญ ได้ให้ความหมายของคำว่า เบญจกัลยาณธรรม ในธรรมศึกษาตรี หมายถึง ธรรมอันงาม คือ ข้อปฏิบัติพิเศษที่ยิ่งไปกว่าศีล พระบาลีแสดงคุณของกัลยาณชนว่า เป็นผู้ที่มี ศีลมีเบญจกัลยาณธรรม ศีลกับธรรมต้องคู่กัน ผู้เว้นจากข้อห้ามทั้ง ๕ ข้อได้ชื่อว่า ผู้มีศีล แต่ผู้มีศีลจะ เชื่อว่ามีเบญจกัลยาณธรรม ทุกคนหาไม่ได้ เบญจกัลยาณธรรม มี ๕ อย่างเรียกว่า เบญจกัลยาณธรรม จัดตามสิกขาบทในเบญจศีล ดังนี้ เมตตากับกรุณา ในสิกขาบทที่ ๑ สัมมาอาชีวะ ในสิกขาบทที่ ๒ ความสำรวมในกาม ในสิกขาบทที่ ๓ ความมีสัตย์ ในสิกขาบทที่ ๔ ความมีสติรอบคอบในสิกขาบทที่ ๕ ดังนั้น ผู้ที่ตั้งอยู่ในเบญจกัลยาณธรรม ได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณชน คือ ประพฤติดีงาม เป็นที่นิยมนับถือ ของคนทั่วไป^๘

๓.๒ เบญจธรรมกับเบญจศีล

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ประพฤติดีปฏิบัติเบญจศีลเบญจธรรมควบคู่กันไป โดยละเว้นใน เบญจศีล และปฏิบัติความดีตามเบญจธรรม ทรงมีพระพุทธบัญญัติ ศีลห้าข้อ เพื่อให้รู้จักควบคุมกาย และวาจา ส่วนกัลยาณธรรมที่ทรงนำมาคู่กับศีลห้าก็เพื่อให้เป็นข้อปฏิบัติทำให้เกิดความดีงามยิ่งขึ้น ทำให้สังคมอยู่รวมกันได้ เกิดความร่มเย็น สงบสุข เบญจธรรมมีหลักที่ควรรู้โดยเบญจธรรมที่มีมาใน พระพุทธศาสนาจะมีอยู่ ๕ ประการ ดังนี้

๑. เมตตากกรุณา พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายถึงเมตตากกรุณา ในคำแปล สามัญ หมายถึงความรัก ความมีไมตรี ความปรารถนาดี ความอยากให้ผู้อื่นมีความสุขและประสบสิ่ง ที่เป็นประโยชน์ในสังคมที่อยู่ร่วมกันมาช้านาน เมตตากกรุณา เป็นลักษณะของความดี เป็นความ ปรารถนาดี ที่มนุษย์พึงมีต่อผู้อื่น เป็นไปเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยความสันติ ร่มเย็น เป็นสุข มีความ เป็นมิตรต่อกัน เมตตากกรุณา จึงเป็นธรรมที่เป็นสากล สาธารณะกับบุคคลทั่วไปทั้งหมด โดยไม่มี ประมาณ ไม่มีขอบเขต ไม่ใช่ธรรมที่จำกัดเฉพาะศาสนาใดศาสนาหนึ่ง เมตตากกรุณา เป็นหลักธรรมที่ สำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงเจริญอยู่เป็นนิตย์ หมายถึง ไมตรี ความรัก ความหวังดี ความปรารถนาดี ความเข้าใจดีต่อกัน ความเอาใจใส่ หรือต้องการที่จะสร้างเสริมประโยชน์สุขให้แก่เพื่อนมนุษย์และ สัตว์ทั้งหลาย เมตตากกรุณา เป็นธรรมพื้นฐานของใจในขั้นแรกในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

^๖ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต), *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์คำ วัต*, หน้า ๔๓.

^๗ พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์), *เบญจศีลเบญจธรรม อุดมชีวิตของมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕.

^๘ วิชัย ธรรมเจริญ เรียบเรียง, *ธรรมศึกษาตรี*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๒.

ซึ่งทำให้มองเห็นในแง่ดีและหวังดีต่อกัน พร้อมทั้งที่จะรับฟังและพูดจา ฟังเหตุผลของกันและกัน ไม่ยึดเอาความเห็นแก่ตัว หรือความเกลียดชังเป็นที่ตั้ง^๙

ในข้อเมตตาภรณ์นี้คู่กับเบญจศีลข้อ ปาณาติปาตา เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตของตนโดยไม่เบียดเบียนชีวิตร่างกายของผู้อื่นสัตว์อื่น แต่เป็นผู้มีใจประกอบด้วยเมตตาภรณ์ มีความรักความหวังดีต่อกันเป็นพื้นฐาน

กล่าวโดยสรุป เมตตาภรณ์ ในความหมายของนักวิชาการ หมายถึง การปฏิบัติเพื่อต้องการช่วยให้ผู้อื่นมีความสุข ให้พ้นจากทุกข์ มีความสุขความเจริญ ด้วยการแสดงความ มีน้ำใจเอื้ออาทรต่อผู้อื่นด้วยความเต็มใจ แสดงอาการทางวาจาต่อผู้อื่นอย่างนุ่มนวล การไม่เอาเปรียบ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น การรู้จักให้อภัยร่วมบริจาคทรัพย์เงินเพื่อส่วนรวม และเสียสละเวลาปฏิบัติกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมตามสมควรตามสถานการณ์ และตามความสามารถของตน โดยไม่หวังผลตอบแทน

๒. สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ คือเว้นจากเลี้ยงชีพในทางที่ผิดเช่น โกง หลอกหลวง สอพลอ บีบบังคับขู่เข็ญ คำนุश्य ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น เป็นคุณธรรมของผู้มีศีลข้อ ๒ ที่ผู้มีศีลจะต้องประพฤติในธรรมของการหาเลี้ยงชีพในกิจการ บุคคลวัตถุ

หลักการของสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๓ ประการหลัก คือ การเลี้ยงชีพชอบทางกาย การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา และการเลี้ยงชีพชอบทางใจ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) การเลี้ยงชีพชอบทางกาย หลักการของสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา สอนให้งดเว้นการเลี้ยงชีพในทางที่ไม่สมควร เรียกว่า มิจฉาณิชชา คือการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด เพราะเป็นอาชีพที่ส่งเสริมการเบียดเบียนและการทำลายชีวิต หลักการของสัมมาอาชีวะจะต้องเว้นจากการประกอบอาชีพทั้ง ๕ ประการ^{๑๐} คือ

๑) สัตถาณิชชา การค้าขายศัสตราอันเป็นเครื่องประหาร เช่น หอก ดาบ ปืนระเบิด เป็นต้น

๒) มังสวณิชชา การค้าขายสัตว์มีชีวิต

๓) มัชชวณิชชา การค้าขายสิ่งมีเนเมา

๔) วิสวณิชชา การค้าขายยาพิษ

๕) คำนุश्य

การค้าขายดังกล่าวมานี้ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาถือเป็นการประกอบกิจการงานที่มีโทษ คือ มีโทษต่อผู้อื่นและต่อสังคมส่วนรวมด้วย หากอาชีพเหล่านี้เข้าสู่กระบวนการทางธุรกิจย่อมเป็นการส่งเสริมให้คนในสังคมกระทำผิดทางจริยธรรมได้ง่ายขึ้น เป็นการทำลายพื้นฐานทางจริยธรรมที่ดีงามของสังคม และส่งผลกระทบเชิงลบต่อสังคมเป็นวงกว้าง ดังนั้นหลักการเลี้ยงชีพชอบทางกาย จึงต้องงดเว้นจากการประกอบอาชีพที่ส่งเสริมหรือสนับสนุนให้กระทำผิดศีลธรรมดังกล่าว การเลี้ยงชีพชอบทางกาย ยังครอบคลุมไปถึงการเว้นจากจากการเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมย การทุจริต การคดโกง ทั้งโดยอาชีพและสามัญสำนึกแม้ว่าจะมีโอกาสให้กระทำหรือไม่ก็ตาม เพราะเป็นการ

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๗๕๓-๗๕๔.

^{๑๐} อด.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๑๘๖.

เบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน และทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุข คนในสังคมอยู่อย่างรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมยหรือทุจริตคดโกงจึงเป็นการดำเนินชีวิตอยู่บนความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่น และของสังคมเป็นการทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเองหมดสิ้น

๒) การเลี้ยงชีพชอบทางวาจาตามหลักพระพุทธศาสนา การเลี้ยงชีพชอบทางวาจาจัดเป็นกุศลกรรมและเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นสัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการ คือ

๑) การไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงชีพ โดยดำเนินชีวิตอย่างมีสัจจะรักษาความสัตย์

๒) การไม่พูดส่อเสียดเลี้ยงชีพ คือ การเว้นจากการใช้คำพูดยุยงให้คนอื่นแตกแยกกันหรือเข้าใจผิดกัน เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง

๓) การไม่พูดคำหยาบเลี้ยงชีพ

๔) การไม่พูดเพ้อเจ้อเลี้ยงชีพ คือ ให้เว้นจากการดำเนินชีวิตด้วยอาสยวาจาที่ไร้สาระไร้แก่นสาร ไม่เป็นธรรมและไม่ประกอบด้วยประโยชน์เนื่องจากคำพูดที่เพ้อเจ้อนั้นทำให้ผู้ฟังหลงผิด เข้าใจผิดได้

๕) การไม่ประจบเลี้ยงชีพคือเว้นจากการใช้วาจาประจบสอพ้อผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง

๖) การไม่บังคับขู่เข็ญเลี้ยงชีพ วาจาที่นุ่มนวลไม่เกินไปเพื่อการข่มขู่ หรือบังคับขู่เข็ญเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นด้วยความไม่ชอบธรรม^{๑๑}

๓. การเลี้ยงชีพชอบทางใจตามหลักพระพุทธศาสนา การเลี้ยงชีพชอบทางใจเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลซึ่งเป็นแนวทางที่นำไปสู่ความสุขสงบภายใน เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะโดยยึดหลักการ คือ

๑) การไม่โลภอยากได้ทรัพย์สินคนอื่นเลี้ยงชีพ มีสภาพจิตที่สามารถควบคุมความโลภไว้ได้ คือไม่โลภอยากได้ของคนอื่นในทางที่ไม่ชอบไม่ควร คิดเลี้ยงชีพวางแผนดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรมด้วยกฎหมาย ศีลธรรม

๒) การไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้ยงชีพ เป็นการควบคุมสภาพจิตใจต่อความพยาบาท ปองร้ายผู้อื่นเพื่อหวังเอาแต่ประโยชน์ส่วนตน ให้มีจิตเมตตา คิดเอื้อเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นอันจะนำไปสู่การแสวงหาประโยชน์ที่ถูกต้องเหมาะสม และไม่ส่งผลกระทบต่อผู้อื่นให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย

๓) การไม่คิดเอารัดเอาเปรียบคนอื่นเลี้ยงชีพ คือ เว้นจากการคิดหาโอกาสเพื่อตักตวงเอาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นเพื่อเลี้ยงชีพตนเอง^{๑๒} การเลี้ยงชีพชอบทางใจจัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นต้นตอให้การดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม เพราะการกระทำภายนอกต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากภายในจิตใจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

...ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลใดใจร้าย

^{๑๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๒๘๔.

^{๑๒}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๕/๕๒๓.

แล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขา ถ้าบุคคลใดมีใจผ่องใสแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ความสุขย่อมไปตามเขา เหมือนเงาไปตามตัว ฉะนั้น...^{๑๓}

ในข้อสัมมาอาชีวะนี้คู่กับเบญจศีลข้อ อทินนาทานทานา เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยอาการแห่งการขโมย มีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตของคนโดยไม่เบียดเบียนทรัพย์สิน และไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น ด้วยการลักขโมย เป็นต้น แต่เป็นการดำเนินชีวิตโดยสุจริตยุติธรรม หาเลี้ยงชีพโดยชอบ เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

กล่าวโดยสรุป หลักการของสัมมาอาชีวะ ด้วยการเลี้ยงชีพชอบทางกาย ทางวาจาและทางใจ ก็คือการดำเนินชีวิตตามหลักกุศลกรรมบถนั่นเอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่ง การดำเนินชีวิตสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งเป็นหลักการของสัมมาอาชีวะในทางพระพุทธศาสนา

๓. กามสังวร หมายถึง ความสังวรในกาม, ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ไม่ให้หลงใหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสจากการศึกษาเอกสาร มีนักวิชาการได้อธิบายและให้ความหมาย กามสังวรไว้ดังนี้

พระราชวรมนี (ประยูรค์ ปยุตโต)^{๑๔} ได้กล่าวถึง กามสังวร ว่าหมายถึงความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมในทางกามารมณ์ มิให้หลงใหลในรูป เสียง กลิ่น รสและสัมผัส มีความยินดีพอใจในครอบครองของตนกับศีลข้อที่สาม ผู้มีธรรมข้อนี้ ย่อมมีความสุขในชีวิต ไม่ก่อปัญหาให้ครอบครัวหรือสังคม ตรงกันข้ามกับผู้ขาดกามสังวร เช่น ครอบครัวที่บิดาเจ้าชู้ มีภรรยาหลายคน หรือเป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น ย่อมทำให้เกิดปัญหาทั้งในครอบครัวของตนเองและผู้อื่น ลูกขาดความอบอุ่นและอาจหันไปพึ่งยาเสพติด ทำให้เกิดปัญหาสังคมต่อเนื่องกันไปเป็น ลูกโซ่ ปัญหาเยาวชนติดยาเสพติดที่แพร่หลายในปัจจุบันนี้มีสาเหตุมาจากครอบครัวแตกแยก บิดามารดาหย่าร้างกัน และสาเหตุใหญ่ของการหย่าร้างก็เนื่องมาจากบิดามารดาขาดกามสังวร บางครอบครัวบิดาเจ้าชู้ และหลายครอบครัวโชคร้ายหนักไปกว่านั้นคือทั้งบิดามารดาเจ้าชู้พอๆกันผู้ที่รับเคราะห์กรรม คือ ลูกผู้จักเป็นกำลังของชาติต่อไปในอนาคต เมื่อครอบครัวขาดความอบอุ่นเยาวชน มักหันไปพึ่งพายาเสพติด อนาคตของชาติก็จะมืดมน ผู้เป็นบิดามารดาพึงตระหนักในเรื่องนี้ให้มาก และโดยเฉพาะ เรื่อง กามสังวรซึ่งได้แก่ กิริยาที่ระมัดระวังไม่ประพฤตินักมากในกาม รู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ไม่ให้หลงใหลหมกมุ่นในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ธรรมข้อนี้แบ่งตามเพศของบุคคล ดังนี้

๑. สทาร์สันโดษ ความพอใจด้วยภรรยาของตน

๒. ปติวัตร ความจงรักในสามี ความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี ชายผู้ไม่สันโดษด้วยภรรยาของตน เทียวชุกชนคบหญิงแพศยา แม้ไม่เป็นกามเมสุมิฉฉาจาร ก็เป็นเหตุแห่งความเสื่อมเสียมีประการต่าง ๆ คือ

๑) ต้องเสียทรัพย์ เป็นค่าบำเรอหญิงนั้นทุกคราวไป

๒) ย่อมเกิดโรคอันทำให้ร่างกายวิการไปต่าง ๆ เสียกำลังไม่แข็งแรงที่สุด เสียชีวิต และโรคนี้อาจติดต่อถึงภรรยาและบุตรได้

^{๑๓} ชุม. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑.

^{๑๔} พระราชวรมนี (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๒.

๓) ใกล้ต่ออันตรายต่าง ๆ เพราะหญิงแพศยายอมผูกสมักรักกับชายหลายคนฝ่ายชาย ต่างคนก็จะเกิดหึงหวงเกลียดกันขึ้นเอง เป็นฐานะที่จะทำให้เขาเกิดวิวาทกันขึ้นแล้วทำร้ายกันและกัน สรรพโทษเหล่านี้มีมูลมาแต่ความไม่สันโดษด้วยภรรยาของตน ฝ่ายหญิงได้สามีแล้วก็เอาใจใส่บำเรอสามีของตนทุกอย่างไปตามที่ภรรยาจะทำได้ดีที่สุด ผู้สมักรักใคร่แต่ในสามีของตนความมักมากในกาม อีกอย่างหนึ่ง ที่ไม่ควรแก่หญิงทั้งหลาย คือประพฤติดังเป็นหญิงแพศยา หาเลี้ยงชีวิตในทางกาม ข้อนี้น่าบัดสี ดูเหมือนสตรีผู้สันทัดแล้ว จึงต้องลงเป็นอย่างนั้นหญิงทั้งหลาย ควรชวนขวยหาเลี้ยงตัวในทางอื่นที่ปราศจากโทษจนสุดกำลัง ยิ่งดีกว่ายอมตนลงเป็นหญิงแพศยาที่น่าบัดสีเช่นนี้ ความสำรวมในกาม ส่งความประพฤติดีงามของชายหญิงผู้มีศีลยิ่งขึ้น จึงได้ชื่อว่า เบญจกัลยาณธรรม ในสิกขาบทที่ ๓

ในข้อกามสังวรนี้คู่กับเบญจศีลข้อกามะสุ มิฉฉาจารา เวมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีกในกามซึ่งเป็นความประพฤติ หรือการดำเนินชีวิตของตนโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นในทางคู่ครอง ไม่ละเมิดสิทธิในบุคคลผู้เป็นที่รักของผู้อื่น รวมทั้งไม่ผิดประเวณีทางเพศ ไม่ประพฤตินอกใจ คู่ครองของตนเองมีใจมั่นคงในคู่ครองของตน สามารถควบคุมอารมณ์ในเรื่องเพศได้

ดังนั้น กามสังวร หมายถึง การสำรวมระวัง ควบคุมตนในเรื่องกามารมณ์ ความต้องการทางเพศให้พอเหมาะพอดี ไม่ให้หลงใหลในรูปเสียง กลิ่น รส สัมผัส ตามกระแสแพ้นิยมที่ผิดธรรมชาติทางหรือเกินพอดี จนทำให้ตนเอง ครอบครวั และสังคมต้องเดือดร้อน พอใจยินดีในคู่ครองตัว ไม่มัวเมาเจ้าชู้ ควบคุม และยับยั้งอารมณ์ที่ก่อให้เกิดปัญหา รักษาจิตของตนให้ดีไม่ให้อารมณ์อยู่เหนือเหตุผล เพราะบางครั้งอำนาจของอารมณ์อาจทำให้อนาคตพังทลายลงได้ในพริบตา นำมาซึ่งความน่ารังเกียจต่อผู้พบเห็น ฉะนั้นจะทำอะไรก็ให้อยู่ในความพอดี เมื่อพอดีก็จะพองาม ความงามที่แท้จริงก็จะตามมา

๔. สัจจะ หมายถึง ความมีสัตย์ ความซื่อตรง จากการศึกษาเอกสารมีนักวิชาการได้ให้ความหมาย สัจจะ ไว้ดังนี้

บุญมี แทนแก้ว กล่าวถึงสัจจะว่า หมายถึง “ความจริง ความซื่อตรง ความจริงใจ”^{๑๕} เป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่งของผู้ประกอบกิจการทุกอย่าง เช่นการอุตสาหกรรม เริ่มตั้งแต่การตั้งโรงงานต้องตั้งให้ถูกต้องตามแบบแปลนที่ยื่นขออนุญาตต่อทางราชการไว้ ไม่ต่อเติมโดยไม่ได้รับการควบคุมผู้รับเหมาก่อสร้าง ต้องมีความจริงใจทำตามกำหนดเวลาที่ทำไว้ในสัญญาไม่ใช่ออกลัดหนัดหรือหมดเวลาสัญญาแล้วจึงลงมือทำ โดยให้ผู้ว่าจ้างไปฟ้องศาล ยอมเสียค่าปรับ เพื่อให้ได้รับการยกเว้นภาษี คุ่มค่ากว่ากัน ได้ทั้งงานและเงิน ซื่อตรงต่อการผลิตโดยผสมปัจจัยในการผลิตให้ถูกส่วนได้คุณภาพจริง ๆ และการส่งไปขายควรบรรจุน้ำหนักให้พอดีอย่าไม่ปลอมปนวัสดุอื่น ๆ หรือวัสดุอย่างเดียวกัน แต่มีคุณภาพต่ำกว่าลงไปด้วย เพราะจะทำให้ขาดความเชื่อถือในสินค้าที่ผลิตได้ความเสียหายมิใช่จะเกิดแก่ผู้ประกอบการผู้ว่าจ้าง ผู้รับจ้าง เท่านั้น แต่จะตกมาถึงประเทศชาติบ้านเมืองด้วย โดยมีลักษณะการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

^{๑๕} บุญมี แทนแก้ว, **จริยศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๑๓.

สุชีพ ปุณฺณภาพ ได้กล่าวถึง สัจจะว่า ความมีสัตย์ ได้แก่ “กิริยาที่ประพฤติตนเป็นคนตรง ความจริง”^{๑๖} คือ “สภาวะหรือธรรมชาติที่ทรงตัว เป็นของแท้ เทียง ตรง ไม่เป็นอย่างอื่นทางใจ จริงใจ ได้แก่ ชื่อตรง ความบริสุทธิ์ใจ ทางวาจา จริงวาจา ได้แก่ พุดจริง”^{๑๗} และทางกาย “จริงกาย ได้แก่ ทำจริง” มีอาการที่จะพึงเห็นในข้อต่อไปนี้

ในข้อสัจจะนี้คู่กับเบญจศีลข้อสามวาทา เวรมณี หมายถึง เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ คือ มีความประพฤติหรือ การดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาที่เป็นเท็จหลอกลวง อันเป็นสาเหตุตรอน หรือทำลายประโยชน์ของผู้อื่นแต่มีความซื่อสัตย์ มีสัจจะ รักษาสัจจะ พุดแต่คำจริง คำมีประโยชน์คำสมานฉันท์สามัคคี เป็นต้น

โดยสรุป ดังนั้น สัจจะ หมายถึงความจริงใจ คือประพฤติสิ่งใดก็ได้จริง คือการเอาใจใส่ไม่ทอดธุระ ในคำพูดในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ทำด้วยความเต็มใจและตั้งใจทำเพื่อต้องการความสำเร็จในการประพฤตีสั้นๆ เช่นนี้เรียกว่ามีความจริงใจ

๕. สติสัมปชัญญะ เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนการทำให้เกิดการงดเว้นการดื่มน้ำเมาสติเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก คือทำให้ตื่นตัวอยู่เสมอ ไม่ให้เลินเล่อ พลังเฝ้าป้องกันความเสียหายเบื้องต้น เป็นเหตุให้ลุ่มคิด ยับยั้งชั่งใจ ไม่บ่มบ่ม หากขาดสติย่อมเป็นเหตุให้ทำการใด ๆ ผิดพลาดเสียหายร่ำไปลักษณะของความมีสติ ๔ ประการ ได้แก่

(๑) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหารที่บริโภคพึงเห็นว่าอาหารสมควรบริโภค เป็นของแสลงหรือไม่ ให้เป็นเวลา ไม่บริโภคจนอึดเกินไป ปฏิบัติได้เช่นนี้ย่อมเป็นประโยชน์เป็นเครื่องบำรุงร่างกายให้ผาสุก

(๒) ความไม่เลินเล่อในการทำงานผู้มีสติย่อมไม่ทอดธุระตน หมั่นเอาใจใส่คอยประกอบกิจการให้ชอบด้วยกาลเทศะไม่ปล่อยให้กิจการค้างค้ำเป็นดินพอกหางหมู การงานย่อมเจริญก้าวหน้าไพบูลย์

(๓) ความมีสติสัมปชัญญะในการประพฤติดัวมีความรู้รอบคอบ รู้จักระมัดระวังชื่อว่า สัมปชัญญะ พึงเห็นได้ในบุคคลผู้ประกอบกิจการใด ก็ควรไตร่ตรองให้เห็นคุณ โทษ มีประโยชน์ หรือเสียประโยชน์ ควรทำหรือไม่ควรทำไม่เป็นคนสับสนกลับกลอกเชื่อถือไม่ได้ ไม่ทำความเสียหายมาสู่ตนเองและผู้อื่น ชื่อว่า มีสัมปชัญญะในการประพฤติ

(๔) ความเป็นผู้ไม่ประมาทในธรรม พึงกำหนดรู้ด้วยธรรมเหล่านี้ คือ

- ก. ความไม่ประมาทในสภาวะธรรมอันเป็นอยู่ตามธรรมดาของโลก
- ข. ความไม่ประมาทในธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล
- ค. ความไม่ประมาทในโลกธรรม

สัมปชัญญะ คือ ปัญญา ความรอบรู้เป็นความรู้ชัดรู้จริงที่นำมาแก้ปัญหาเฉพาะหน้าขณะนั้นได้ เมื่อไม่มีสติย่อมไม่เกิดปัญญา อนึ่ง ความมีสติรอบคอบ หมายถึงความมีสติระลึกได้ก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด และมีสัมปชัญญะ ความรู้ตัวในขณะทำ พูด คิดกล่าวโดยสรุป สติสัมปชัญญะ เป็นคุณธรรมที่เกิดขึ้นเองไม่ได้ จะต้องฝึกฝนรวบรวมจิตใจให้แน่วแน่ด้วยวิธีปฏิบัติต่าง ๆ เช่น ทำสมาธิ

^{๑๖} สุชีพ ปุณฺณภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๖๗.

^{๑๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๓๘/๒๒๙.

สวดมนต์ ภาวนา ในการปฏิบัติทั้งสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานล้วนต้องใช้สติ ทั้งสิ้น สติสัมปชัญญะ ทำให้เกิดสมาธิและสมาธิทำให้เกิดปัญญาที่มีสมาธิเป็นฐานนั้น จะมีกำลังมา มี อานิสงส์มาก ดังนั้น การฝึกสติต้องคอยกำกับดูแลเอาใจใส่ตลอดเวลาในทุกขณะจิต ฝึกให้สติอยู่กับ ปัจจุบัน ไม่เหม่อลอยต้องอยู่กับเรื่องเฉพาะหน้าที่ต้องทำ เมื่อมีสมาธิดีแล้วย่อมเกิดปัญญา เมื่อเกิด ปัญญา ย่อมสามารถจะนำเอาไปใช้ในชีวิตประจำวันที่เราเรียกว่า สติสัมปชัญญะ เพราะเป็นธรรมคู่กันกับ สติหมายถึง ความรู้ตัวทั่วพร้อมขณะ ทำ พุท คิดขณะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ ทำ พุท คิด ด้วยการมีสติ คือระลึกได้ และสัมปชัญญะ คือรู้ตัวว่าสิ่งที่กำลังทำอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ กำกับอยู่ เสมอ คือ ก่อนทำ ก่อนพูดและก่อนคิดก็ให้มีสติระลึกเสียก่อน และขณะที่กำลังทำ กำลังพูด และ กำลังคิด ก็ให้รู้ตัวอยู่เสมอว่าทำอะไรอยู่ แต่จะทำอะไรก็ไม่ควรรีบร้อนหรือเร่งด่วนจนเกินพอดี ควร ไตร่ตรองให้รอบคอบทำด้วยความสุขุม สติจึงจะเกิดขึ้นทันและได้ผลเพิ่มขึ้น และสตินี้เมื่อว่าโดยรวบ ยอดแล้วก็คือความไม่ประมาท นั่นเอง และคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ทั้งหมดล้วนรวมลงในความไม่ ประมาทคือ การมีสติรอบคอบนั่นเอง ชีวิตของผู้ไม่ประมาท มีสติรอบคอบระมัดระวังในทุกสถานจะมี ความสมบูรณ์การดำเนินชีวิตจะไม่ผิดพลาด หรือผิดพลาดน้อยที่สุด และมีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงได้ ชื่อว่าเป็นธรรมสำหรับส่งเสริมและพัฒนาตนเองให้มีระเบียบวินัย เพราะการมีสติ สติก็จะกำกับให้ ระลึกได้และมีสัมปชัญญะ คือรู้ตัวว่าสิ่งที่กำลังทำอยู่นั้นผิดศีลหรือไม่ เป็นอบายมุขหรือไม่

ในข้อสติสัมปชัญญะนี้ คู่กับเบญจศีลข้อสุราเมระยะมัชชปะมาทักุฏฐานา เวมณิ หมายถึง เจตนางดเว้นจากของมีนเมาคือ สุราเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คือ ความประพฤติ หรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนตนเอง ด้วยการดื่ม การสูบ ฉีด สิ่งที่เป็นพิษให้โทษแก่ ร่างกาย คือเป็นยาเสพติดทุกประเภท อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทพลาดพลั้ง เกิดความมัวเมา เสียสติสัมปชัญญะ และทำให้เสียคุณภาพความเป็นคน แต่มีสติระวังตัวมิให้ติดสิ่งเสพติดเหล่านั้น ทั้ง สามารถควบคุมจิตใจ ควบคุมอารมณ์มิให้ตกเป็นทาสของสิ่งเสพติดทั้งหลายด้วย

กล่าวโดยสรุป สติกับสัมปชัญญะนั้นเป็นธรรมคู่กัน คือ ความระลึกรู้ หรือพิจารณา เห็นด้วยปัญญาอันเห็นชอบ ก่อนคิด-พูด-ทำ ว่าความคิด หรือคำที่จะพูด หรือว่ากรรมที่กำลังจะทำนั้น ดีหรือชั่ว เป็นบุญกุศลหรือเป็นบาปอกุศล เป็นทางเจริญหรือทางเสื่อม นี้ชื่อว่า “สติ” แต่เมื่อเผลอสติ คิด พูดหรือทำไปก่อนแล้วโดยไม่ทันระลึกรู้ได้ ว่าดีหรือชั่ว แล้วกลับมาระลึกรู้ได้หรือรู้สึกตัวได้ ด้วยปัญญาอันเห็นชอบว่า ความคิดที่กำลังเกิด วาจาที่กำลังพูด และกรรมที่กำลังกระทำอยู่นั้นถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรม เป็นกุศลคุณความดี หรือว่าเป็นความชั่ว เลือกลงประพฤติปฏิบัติไปในทาง เจริญงดเว้นความประพฤติปฏิบัติไปในทางเสื่อมนี้ชื่อว่า “สัมปชัญญะ” แม้สำนึกได้ภายหลังที่ได้ คิดพูด ทำไปแล้ว ก็ชื่อว่า “สัมปชัญญะ” ปัญญาอันเห็นชอบนี้ จึงเป็นธรรมที่มีอุปการะมากแก่การดำเนิน ชีวิตให้ดำเนินไปแต่ในทิศทางที่ถูกเป็นบุญกุศลคุณความดีอันจะนำชีวิตไปสู่ความสำเร็จและความ เจริญสันติสุขตลอดไป

๓.๓ องค์ประกอบของเบญจธรรม

เบญจธรรมนั้นมีองค์ประกอบอยู่ ๕ ประการด้วยกัน คือ

๑. เมตตากรุณา หมายถึง ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญและความ สงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์

๒. สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ หรือการหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต
๓. กามสังวร หมายถึง ความสังวรในกาม, ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส
๔. สัจจะ หมายถึง ความมีสัตย์ ความซื่อตรง
๕. สติสัมปชัญญะ หมายถึง ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิดรู้สึกตัวเสมอว่าสิ่งใดควรทำ และไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท

๓.๔ ความสำคัญและคุณค่าของเบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

เบญจธรรมเป็นอีกหลักธรรมหนึ่งที่มีเมื่อบุคคลกระทำแล้วหรือปฏิบัติตามแล้วย่อมเกิดคุณค่าและเป็นไปในทางที่ดี คนทั้งหลายสรรเสริญการกระทำเหล่านี้ย่อมเกิดคุณค่าและคุณค่าไม่ว่าจะทั้งต่อตนเอง และสังคม ดังที่จะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

๓.๔.๑ ความสำคัญที่มีต่อตัวเอง

โดยความสำคัญพร้อมทั้งวิธีปฏิบัติตามหลักเบญจธรรม เป็นหลักธรรมพื้นฐานสำหรับบุคคลทั่วไปได้ใช้ยึดมั่นเพื่อในการทำความดี ละเว้นความชั่ว และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ได้มี ๕ ประการดังนี้

๑. เมตตา หมายถึง ความรักและปรารถนาดีที่จะให้ผู้อื่นและบ้านเมืองมีความสุข และมีความสงสารคิดที่จะช่วยให้บ้านเมืองพ้นจากทุกข์ภัยความเดือดร้อนทั้งปวง เอื้อเฟื้อและแบ่งปันน้ำใจให้สังคม มีจิตใจเมตตาปรานีต่อเพื่อนมนุษย์ หรือแม้กระทั่งต่อหมู่มสัตว์ทั้งหลาย ดังที่ปรากฏในเมตตาสสูตรว่า “ก็ผู้ใดมีสติมั่นคง เจริญเมตตาอันหาประมาณมิได้ สังโยชน์ของผู้นั้น ผู้เห็นธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิกิเลส ย่อมเบาบางหาว่าเขาไม่มีจิตคิดประทุษร้ายสัตว์แม้สักตัวเดียว เจริญเมตตาจิตอยู่ เพราะเจริญเมตตาจิตนั้น ย่อมเป็นกุศล เขามีใจอนุเคราะห์หมู่มสัตว์ทั้งปวงเป็นผู้ประเสริฐกระทำบุญมากพระราชผู้ประกอบด้วยธรรมเช่นกับฤๅษี ชำระแผ่นดินอันประกอบด้วยหมู่มสัตว์ เจริญรอยตามกัน บุชายัญเหล่าใด คือ สัสสมธ ความทรงพระปรีชาในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร บุริสมธ ทรงพระปรีชาในการเกลี้ยกล่อมประชาชน สัมมาปาสะ มีพระอริยาศัยดุจบัวบังคล่องน้ำใจประชาชน วาชเปยยะ มีพระวาจาเป็นที่ดูดีมีผลคนซึ่งมีผล คือ ทำให้คนไม่ต้องมีลิ้มกลอน มหายัญเหล่านั้นทั้งหมด ยังไม่เทียบเท่าส่วนที่แห่งเมตตาจิตที่บุคคลเจริญดีแล้ว ดุจกลุ่มดวงดาวทั้งหมด ไม่เทียบเท่าแสงจันทร์ฉะนั้น”^{๑๘} เป็นการประกอบไปด้วยเมตตาที่บุคคลกระทำดีแล้วย่อมเอื้อเฟื้อต่อสรรพสัตว์และตนเองย่อมอยู่เย็นเป็นสุขได้ โดยหลักเมตตานี้ควรเจริญให้มาก

๒. สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ คำว่าอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีวิต การดำเนินชีวิต การทำมาหากิน พระพุทธศาสนามองว่าการดำเนินชีวิตนั้น ต้องเป็นการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง และไม่เห็นด้วยกับการดำเนินชีวิตที่จะทำอย่างไรก็ได้ขอแต่เพียงให้ได้ในสิ่งที่ตนปรารถนามา แต่พระพุทธศาสนามีทัศนะว่าการที่จะได้อะไรมานั้น ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความถูกต้องเท่านั้น ดังมีมาในทมิณิกายและมหารวรรค ความว่า

^{๑๘} อง.อฎก. (ไทย) ๒๓/๙๑/๑๓๓.

“ภิกษุทั้งหลาย... สัมมาอาชีวะเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในศาสนานี้ เว้น มิฉฉา อาชีวะแล้ว เลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ นี้เรียกว่าสัมมาอาชีวะ”^{๑๙} พระพุทธศาสนานี้ให้เห็นถึงความสำคัญของปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นพื้นฐานของชีวิต และมีความจำเป็นต่อชีวิตคือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ส่วนปัจจัยอย่างอื่นนอกจากนี้ ถือว่าเป็นเพียงปัจจัยประกอบเท่านั้น พระพุทธศาสนานี้ว่าการที่จะได้ปัจจัย ๔ และปัจจัยที่เป็นส่วนประกอบเหล่านั้นมาต้องด้วยวิธีการที่ถูกต้อง และการใช้สอยปัจจัยเหล่านั้นไปในทางที่ถูกต้องด้วยการที่จะได้มาซึ่งทรัพย์ ต้องเกิดจากความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วต้องรู้จักรักษาและใช้สอยทรัพย์นั้นเพื่อให้เกิดประโยชน์ รู้จักคบหากัลยาณมิตรที่จะเกื้อกูลในทางที่ดีงาม ให้ดำเนินชีวิตแต่พอดีกับทรัพย์ที่หามาได้ พระพุทธศาสนาได้แสดงวิธีใช้จ่ายทรัพย์ที่ถูกต้องว่า ใช้เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข เลี้ยงบิดามารดา เลี้ยงภรรยา บุตรธิดา และคนใช้คนงานให้เป็นสุข ใช้บำบัดอันตรายที่เกิดจากเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นต้น

โดยสรุป คือ ความสำคัญทางจริยธรรมทางสังคมของสัมมาอาชีวะในแง่การเกื้อหนุนกายสุจริต เป็นทางแห่งการกระทำความดีทางกาย ๓ ประการ คือ ไม่เบียดเบียนสัตว์อื่นให้ได้รับความลำบากจากการเลี้ยงชีพ ไม่เลี้ยงชีวิตด้วยการลักขโมย ไม่เลี้ยงชีวิตด้วยการประพฤติดินในกาม ทั้งไม่สนับสนุนส่งเสริมอาชีพเหล่านี้ ย่อมก่อให้เกิดการสร้างสวัสดิภาพในร่างกายทรัพย์สิน และไม่ประพฤติดินประเวณีของกันและกัน ถ้าหากมนุษย์เลี้ยงชีพที่ถูกต้องชอบ

๓. กามสังวร คือ การสำรวมระวัง ควบคุมตนในเรื่องกามารมณ์ ความต้องการทางเพศให้พอเหมาะพอดี ไม่ให้หลงใหลในรูปเสียง กลิ่น รส สัมผัส ตามกระแสแพชชั่นนิยม ที่ผิดธรรมชาติทางหรือเกินพอดี จนทำให้ตนเอง ครอบครัวย และสังคมต้องเดือดร้อน แนวทางการแก้ไข ปัญหาของศีลข้อที่สาม คือ ทางพระพุทธศาสนาเห็นว่า การแก้ไขปัญหาของการประพฤติดินศีลข้อที่ ๓ นั้น พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึงผู้บริโศกคามว่ามี ๓ พวก คือ

๓.๑) พวกที่บริโศกคามคุณทั้ง ๕ โดยมีความติดใจ หลงใหล หมกมุ่น ไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาพาดวรอตเป็นเหมือนเนื้อป่าที่ติดบ่วงและนอนทับบ่วงอยู่ ย่อมจะประสบความเสื่อมความพินาศ ถูกพรานทำเอาได้ตามปรารถนา

๓.๒) พวกที่บริโศกคามคุณ ๕ โดยไม่ติดไม่หลงใหล ไม่หมกมุ่น รู้เท่าทันเห็นโทษมีปัญญาพาดวรอตได้ เป็นเหมือนเนื้อป่าที่นอนทับบ่วงแต่ตัวไม่ติดบ่วง ย่อมจะไม่ประสบความเสื่อม ความพินาศ ไม่ถูกพรานคือมารร้ายทำอะไรเอาตามปรารถนา

๓.๓) พวกที่สังัดจากกาม ปลอดภัยจากอกุศลธรรมทั้งหลาย ได้บรรลุรูปฌาน และอรุณานชั้นใดชั้นหนึ่ง ตลอดจนบรรลุสัญญาเวทิตินิโรธ และเป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว (ประสบสุขประณีตสูงสุดแล้ว) ได้ชื่อว่าทำให้มารตาบอด มองไม่เห็นร่องรอย ถึงภาวะที่มารมองไม่เห็น เป็นเหมือนเนื้อป่าที่เข้าไปในป่าใหญ่ จะเดิน จะยืน จะนั่ง จะนอนก็ปลอดภัยเพราะไม่อยู่ในสายตาของนายพราน^{๒๐} จะเห็นได้ว่าคำสอนในพระพุทธศาสนามีได้เพ่ง จะสอนให้ละเลิกความเกี่ยวข้องกับกามคุณอย่างเดียวย แต่ยังสอนให้รู้จักปฏิบัติต่อกามคุณอย่างถูกต้อง โดยที่ยังคงความเป็นอิสระอยู่ได้ทั้งไม่ให้ตกไปเป็นทาสของกามคุณ และมีให้กามคุณกลายเป็นสิ่งที่ก่อโทษ จากข้อมูลแสดง

^{๑๙}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๔/๒๗๕, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๔/๘๖.

^{๒๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๕๔๒ -๕๔๓.

ว่า กามทำให้มนุษย์นั้นมีอายุสั้น มีจิตใจตกต่ำ ไม่แตกต่างไปจากสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งการเบียดเบียนกันและปัญหาในสังคมอีกมากมาย ดังที่ปรากฏในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรคว่า

ภิกษุทั้งหลาย...ในเมื่อมนุษย์ทั้งหลายมีอายุขัย ๑๐ ปี พวกเขาจักไม่มีจิตคิดเคารพยำเกรงว่า “แม่” ว่า “ป้า น้า” ว่า “ป้าสะใภ้ น้าสะใภ้” ว่า “ภรรยาของอาจารย์” หรือว่า “ภรรยาของครู” สัตว์โลกจักถึงความสมสู่ปะปนกันหมด เป็นเสมือน แพะ แกะ ไก่ สุกร สุนัขบ้าน และสุนัขจิ้งจอก ฉะนั้นในเมื่อมนุษย์มีอายุขัย ๑๐ ปี มนุษย์เหล่านั้นก็จักเกิดความอาฆาตอย่างแรงกล้า ความพยาบาทอย่างแรงกล้า ความคิดร้ายแห่งใจอย่างแรงกล้า ความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า มารดากับบุตรก็ดี บุตรกับมารดาที่ดี บิดากับบุตรก็ดี บุตร กับบิดาก็ดี พี่ชายน้องชายกับพี่สาวน้องสาวก็ดี พี่สาวน้องสาวกับพี่ชายน้องชายก็ดี จักเกิดความอาฆาตอย่างแรงกล้า ความพยาบาทอย่างแรงกล้า ความคิดร้ายแห่งใจอย่างแรงกล้า ความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า ภิกษุทั้งหลาย นายพรานเนื้อ เห็นเนื้อเข้า เกิดความอาฆาตอย่างแรงกล้า ความพยาบาทอย่างแรงกล้า ความคิดร้ายแห่งใจอย่างแรงกล้า ความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า ฉะนั้นในเมื่อมนุษย์ทั้งหลายมีอายุขัย ๑๐ ปีมนุษย์เหล่านั้นก็จักเกิดความอาฆาตอย่างแรงกล้าความพยาบาทอย่างแรงกล้า ความคิดร้ายแห่งใจอย่างแรงกล้า ความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า มารดากับบุตรก็ดี บุตรกับมารดาที่ดี บิดากับบุตรก็ดี บุตรกับบิดาก็ดี พี่ชายน้องชายกับพี่สาวน้องสาวก็ดี พี่สาวน้องสาวกับพี่ชายน้องชายก็ดี จักเกิดความอาฆาตอย่างแรงกล้า ความพยาบาทอย่างแรงกล้าความคิดร้ายแห่งใจอย่างแรงกล้า ความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า ฉะนั้น^{๒๑}

ข้อกามสังวรนี้เมื่อบุคคลปฏิบัติตามแล้วย่อมเกิดความผาสุก คือกามคุณไม่ครอบงำได้ไม่ว่าจะเป็นจากจิตใจข้างในและรวมไปถึงโดยทั่วไปคือสังคมย่อมอยู่สุขทุกเมื่อไม่ต้องมาระแวงระวังจากการไปข่มเหงทำร้ายจิตใจใครต่อใคร เพราะฉะนั้นในข้อกามสังวรนี้มีความสำคัญมากอีกข้อหนึ่ง

๔. สัจจะ หมายถึง ความจริง ความสัตย์จริง ที่อาศัยเหตุผลเป็นหลักพิสูจน์ให้คนอื่นรู้เห็นตามได้ การศึกษาเกี่ยวกับนิยามความหมายของเรื่อง นับได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นขั้นมูลฐาน เช่น นักการเมืองพูดจริงทำจริงให้มันเป็นผลทำให้ประชาชนนับถือ เพราะพูดแต่คำจริงไม่กลับกโลกเป็นต้น ดังมีมาในพระไตรปิฎกที่ได้กล่าวถึง สัจจะไว้ดังนี้

มนุษย์เหล่านั้นก็จักเกิดความอาฆาตอย่างแรงกล้าความพยาบาทอย่างแรงกล้า ความคิดร้ายแห่งใจอย่างแรงกล้า ความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า มารดากับบุตรก็ดี บุตรกับมารดาที่ดี บิดากับบุตรก็ดี บุตรกับบิดาก็ดี พี่ชายน้องชายกับพี่สาวน้องสาวก็ดี พี่สาวน้องสาวกับพี่ชายน้องชายก็ดี จักเกิดความอาฆาตอย่างแรงกล้า ความพยาบาทอย่างแรงกล้า ความคิดร้ายแห่งใจอย่างแรงกล้า ความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า ฉะนั้น^{๒๒}

๕. สติสัมปชัญญะ สติ คือ ความตามระลึก ความหวนระลึก สติ คือ กิริยาระลึกความระลึกความทรงจำ ความไม่เลือนลอย ความไม่หลงลืม สติ คือ สตินทรีย์ สติพละ นี้เรียกว่า สติในคำว่า มีสัมปชัญญะ ได้แก่ ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด การวิจัย ความเลือกสรร ความวิจัยธรรม และแก้ปัญหาสังคมโดยอาศัยสติสัมปชัญญะ ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนด

^{๒๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๓/๗๓-๗๕.

^{๒๒}อ้างแล้ว

เฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ้ง ความคิดค้น ความใคร่ครวญต่อสังคม ปัญญาเหมือนแผ่นดิน

สติ กับ สัมปชัญญะ ธรรม ๒ ประการนี้ต่างกันตรงที่ สติระลึกถึงเรื่องที่ล่วงมาแล้วและที่ยังมาไม่ถึง (อดีตกาลและอนาคตกาล) ส่วนสัมปชัญญะ รู้ตัวในขณะที่กำลังทำ พูด คิดอยู่ในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตาม สติและสัมปชัญญะต่างก็ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน คือ เมื่อสติระลึกขึ้นมาได้แล้วว่า จะทำ จะพูด จะคิด อะไร แต่เมื่อลงมือทำ พูด คิด นั้น เช่น เราจะหยิบปากกามาเขียนหนังสือ การนึกหรือการระลึกขึ้นมาได้ว่า ปากกามีรูปร่างอย่างนั้น ตัวหนังสือหรือข้อความที่จะเขียนต่อไปจะว่าด้วยเรื่องนั้นๆแล้วก็ไปหยิบปากกามาได้ถูกและเขียนหนังสือ การนึกหรือการระลึกขึ้นมาได้ว่า ปากกามีรูปร่างอย่างนั้นตัวหนังสือหรือข้อความที่จะเขียนต่อไปจะว่าด้วยเรื่องนั้นๆ แล้วก็หยิบปากกามาได้ถูก และเขียนได้ถูกต้อง ขณะที่กำลังหยิบปากกามาก็รู้ว่าตนกำลังหยิบปากกามา เมื่อกำลังเขียนอยู่ก็รู้ว่าตนกำลังเขียนเรื่องอะไรอยู่ ดังนั้น สติกับสัมปชัญญะจึงเป็นธรรมที่มีอุปการะแก่เรามาก และเป็นธรรมที่มากู้กันเสมอที่ได้ชื่อว่า มีอุปการะมาก เพราะช่วยเหลือ อุดหนุนให้กิจการทุกอย่างสำเร็จ ตามความมุ่งหมายที่ตั้งเอาไว้

หากขาดคุณธรรม ๒ ประการนี้แล้ว เราจะทำสิ่งต่างๆ ผิดพลาดเสียหาย แต่ถ้าเรามีคุณธรรมคือ สติและสัมปชัญญะแล้ว จะทำสิ่งต่างๆ ได้ผลดีและไม่พลาด ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ ทำ พูด คิด ด้วยการมีสติ คือระลึกได้ และสัมปชัญญะ คือรู้ตัวว่าสิ่งที่กำลังทำอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ กำกับอยู่เสมอ คือ ก่อนทำ ก่อนพูด และก่อนคิดก็ให้มีสติระลึกเสียก่อน และขณะที่กำลังทำ กำลังพูด และกำลังคิด ก็ให้รู้ตัวอยู่เสมอว่าทำอะไรอยู่ แต่จะทำอะไรก็ไม่ควรรีบร้อนหรือเร่งด่วนจนเกินพอดี ควรไตร่ตรองให้รอบคอบทำด้วยความสุขุม สติจึงจะเกิดขึ้นทันและได้ผลเพิ่มขึ้น และสตินี้เมื่อว่าโดยรวบยอดแล้วก็คือ ความไม่ประมาท นั้นเอง และคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ทั้งหมดล้วนรวมลงในความไม่ประมาท คือ การมีสติรอบคอบนั่นเอง ชีวิตของผู้ไม่ประมาท มีสติรอบคอบระมัดระวังในทุกสถานจะมีความสมบูรณ์ การดำเนินชีวิตจะไม่ผิดพลาด หรือผิดพลาดน้อยที่สุด และมีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงได้ชื่อว่าเป็นธรรมสำหรับส่งเสริมและพัฒนาตนเองให้มีระเบียบวินัย เพราะการมีสติ สติก็จะกำกับให้ระลึกได้ และมีสัมปชัญญะ คือรู้ตัวว่าสิ่งที่กำลังทำอยู่นั้นผิดศีลหรือไม่ เป็นอบายมุขหรือไม่ เป็นต้น

๓.๔.๒ ความสำคัญที่มีต่อสังคม

ผลของการปฏิบัติตามเบญจธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่อยู่ในสังคมได้อย่างสง่างามและเป็นสุข คือ

๑. เป็นที่ขอบใจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ผู้เป็นที่รักของพรหม เทพ มนุษย์ และสัตว์ผู้มีเมตตา เป็นที่รักทั้งของพรหม เทพ มนุษย์ สัตว์ พระเมตตา ของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เห็นได้ชัดกว่าเมตตาของใครทั้งหลายว่า ทรงเป็นที่รักทั้งของพรหม เทพ มนุษย์ สัตว์ผู้มีสัมมาทิฐิ มีสัมมาปัญญา ย่อมไม่ปฏิเสธที่ท่านแสดงไว้ว่า สมเด็จพระบรมศาสดาประทับที่ใด ที่นั้นพรหมเทพจะแวดล้อมเสด็จสู่ที่ใดท่านกล่าวว่า พรหมเทพที่ล่วงรู้ก่อน จะบอกกล่าวกัน ซักชวนกันลงไปเฝ้า ถ้าไม่ด้วยพระเมตตาตามมหาศาลแล้ว อะไรอื่นจะมีพลังอำนาจเสมอได้

๒. เป็นผู้ไม่ทำชีวิตให้เดือดร้อนเสียหาย การงดเว้นพฤติกรรมที่ชั่วร้าย สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่นเพราะเป็นเรื่องเศร้าหมองของจิตใจ ควรงดเว้นพฤติกรรมชั่วร้าย ๓ ทาง คือ

ก) ทางกาย เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ทรมาน ไม่ลักขโมย ไม่ผิดประเวณี

ข) ทางวาจา เช่น ไม่โกหก ไม่กล่าวร้ายคำหยาบคาย ไม่ใส่ร้าย ไม่พูดเพื่อเจ้อ

ค) ทางใจ เช่น ไม่คิดเนรคุณ ไม่คิดอาฆาต ไม่คิดอยากได้

๓. เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น ท่านว่าคนที่จะเป็น “ แบบอย่างที่ดี ” ได้ ต้องเป็นผู้มีหลักธรรมในการดำเนินชีวิตที่เรียกว่า “ ขรวาธรรม ๔ ”^{๒๓} อันได้แก่

๓.๑. สัจจะ ความจริง คือ เป็นคนดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่ยึดถือไว้วางใจได้

๓.๒. ทมะ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตัวเองได้ รู้จักปรับตัวและแก้ไข ปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ

๓.๓. ขันติ อดทน คือ มุ่งทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

๓.๔. จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญประโยชน์ สละโลก ละทิฐิมานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบหรือเห็นแก่ตัว หรือเอาแต่ใจตัว

๔. เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมต้องมีศีลและธรรมสมบูรณ์ การที่บุคคลจะเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมไทยและสังคมโลก จะต้องคำนึงถึงสถานภาพ บทบาท สิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ ในการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี ความหมายของสถานภาพ บทบาท สิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่มีดังนี้

๔.๑. สถานภาพ หมายถึง ตำแหน่งที่บุคคลได้รับจากการเป็นสมาชิกของสังคม แบ่งออกเป็นสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด เช่น ลูก หลาน คนไทย เป็นต้น และสถานภาพทางสังคม เช่น ครู นักเรียน แพทย์ เป็นต้น

๔.๒. บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิ หน้าที่อันเนื่องมาจากสถานภาพของบุคคล เนื่องจากบุคคลมีหลายสถานภาพ ในคนคนเดียว ฉะนั้นบทบาทของบุคคลจึงต้องปฏิบัติไปตามสถานภาพในสถานการณ์ตามสถานภาพนั้น ๆ

๔.๓. สิทธิ หมายถึง อำนาจหรือผลประโยชน์ของบุคคลที่กฎหมายให้ความคุ้มครอง เช่น สิทธิเลือกตั้ง กฎหมายกำหนดให้บุคคลที่มีอายุ 18 ปีบริบูรณ์มีคุณสมบัติถูกต้องตามกฎหมายมีสิทธิเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร^{๒๔}

๔.๔. เสรีภาพหมายถึง ความมีอิสระในการกระทำของบุคคลที่อยู่ในเขตของกฎหมาย เช่น เสรีภาพในการพูด การเขียน^{๒๕} เป็นต้น

^{๒๓} แก้ว ชิตตะขบ, นิติสารธรรมลิตา, นักวิชาการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ฉบับที่ ๑๔๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

^{๒๔} ไพศาล ภูโพบูลย์ อังคณา ตติรัตน์ และปนัดดา มีสมบัติงาม, หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ม.๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์), หน้า๑๐.

^{๒๕} อ้างแล้ว.

๔.๕. หน้าที่ หมายถึง ภาระรับผิดชอบของบุคคลที่จะต้องปฏิบัติ เช่น หน้าที่ของบิดาที่มีต่อบุตร^{๒๖} เป็นต้น

๕. เป็นผู้มีคุณค่ามากทางสังคม เมื่อพิจารณาความสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคม อาจกล่าวได้ว่าการยอมรับจากสังคมถือเป็นส่วนประกอบสำคัญของความสำเร็จในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นความสำเร็จในระดับใด คนที่ได้รับการยอมรับ และถือว่าเป็นคนมีคุณค่าของสังคม รู้จักกำหนดเป้าหมายของชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม และมีความพยายามปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายของตนเอง คนที่ปราศจากเป้าหมายของชีวิต จะถูกมองว่าเป็นคนไร้แก่นสาร หาสาระไม่ได้ และไม่ได้รับความไว้วางใจจากสังคม

๖. เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม มีความรู้ความสามารถและศักยภาพที่พร้อมจะตอบสนองความต้องการของตนเองและผู้อื่น กล่าวอีกอย่างคือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถที่จะสร้างประโยชน์แก่สังคม คนที่ขาดความรู้ความสามารถ ไม่ฉลาด ไม่เก่ง อาจได้รับการยอมรับจากสังคมได้ในบางเรื่อง แต่คนที่เก่งและฉลาด สามารถสร้างประโยชน์ได้ย่อมเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับมากกว่า อย่างไรก็ตามคนเก่งมักมีความสัมพันธ์ผูกพันกับความดี หากเป็นคนเก่งแต่ไม่ดี ก็หาคุณค่าอย่างแท้จริงไม่

๗. เป็นผู้มีคุณแก่กล้าในสังคม มีมนุษยสัมพันธ์และรู้จักประสานประโยชน์ จากที่กล่าวมา คนมีคุณค่าต้องเป็นคนเก่งและต้องเป็นคนดีด้วย คำว่าดีเป็นคำที่ตัดสินโดยสังคม การเป็นคนดีของสังคม ก็คือรู้จักสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และรู้จักประสานประโยชน์แก่ผู้อื่น ไม่สร้างความขัดแย้งอันนำมาซึ่งความเสียหายแก่ตนเองและผู้อื่น เข้าใจและยอมรับความมีอยู่เป็นอยู่ของตนเองและผู้อื่น มีความรักและให้อภัยต่อผู้อื่น เป็นต้น ความสำเร็จของชีวิตคือการบรรลุเป้าหมายที่กำหนด แต่ละคนอาจมีแนวคิดเกี่ยวกับเป้าหมายของชีวิตที่แตกต่างกัน แต่ส่วนประกอบสำคัญยิ่งของความสำเร็จคือการยอมรับจากสังคม

๘. เป็นที่เคารพ ยกย่องและนับถือของสังคม การครองตนเป็นพลเมืองดี ด้วยการนำชีวิตและครอบครัวตนไปสู่ความเจริญ สงบสุข และเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์ในสังคม ด้วยการประพฤติต่างๆ อันได้แก่ ไม่คบชู้สั่วหา มัวหมกมุ่นในเรื่องเพศ ไม่ใจแคบเสพสิ่งเลิศจิตผู้เดียว ไม่พรวาเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ ประพฤติดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล ๕ ปฏิบัติกิจหน้าที่สม่ำเสมอ โดยสมบูรณ์ ไม่ประมาท กระตือรือร้นทุกเวลา มีวิจารณ์ญาณ ทำการโดยใช้ปัญญา สุภาพ ไม่ถือกระด้าง ยินดีรับฟังผู้อื่น รักความประณีตสะอาดเรียบร้อยพูดจาไพเราะ ทั้งใจกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย มีน้ำใจเอื้อสงเคราะห์มิตรสหาย/เผื่อแผ่แบ่งปันคนทั่วไป รู้จักจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดีบำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีลทรงธรรม ไคร่ธรรม รักความสุจริต อ่านมาก ฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ และชอบสอบถามค้นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งๆขึ้นไป

๙. เป็นผู้นำที่ดีในสังคม การแสดงออกเชิงศีลธรรมของบุคคลนอกจากสามารถมองเห็นได้จากการประพฤติปฏิบัติปกติประจำวันแล้ว บุคคลนั้นยังต้องทำให้เห็นในสิ่งต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น สังคมปัจจุบันคนส่วนใหญ่ต้องการเป็นผู้ชนะบนความพ่ายแพ้ของคนอื่น จึงเกิดการเอาผิดเอาเปรียบและใช้กลยุทธ์สกปรกไร้จริยธรรมเพียงเพื่อชัยชนะของตน ดังนั้นต้องทำให้เห็นว่า

^{๒๖} อ่างแล้ว.

คุณธรรม จริยธรรมเรื่องความยุติธรรม การไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น เน้นความร่วมมือมากกว่าการแข่งขัน ยึดมั่นในสำคัญของคุณธรรมจริยธรรม ใช้กลยุทธ์การแก้ปัญหาความขัดแย้งแบบชนะ/ชนะมากกว่าชนะ/แพ้ รวมทั้งการสร้างค่านิยมให้เกิดการเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น เป็นต้น

สรุปในความสำคัญของเบญจธรรมที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาในเบื้องต้นนั้นจะเห็นได้ว่าสำคัญมากยิ่งในการดำเนินชีวิตเพราะมีผลทั้งต่อตนเองและสังคมสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว ถ้ามีธรรมแล้วการใช้คุณธรรมนำชีวิตจะประสบแต่ความสุขความเจริญอย่างเดียว ความเสื่อมไม่เกิดขึ้นแน่นอนทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สินของบุคคลนั้นๆ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

๓.๔.๓ คุณค่าของเบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท คุณค่าของเบญจธรรมในทางพุทธสุนทรียศาสตร์นั้น มีลักษณะที่เป็น ๒ มิติ คือ มิติทางธรรม และมิติทางโลก ซึ่งแนวทางหรือทัศนะบางอย่างมีความแตกต่างกันบ้าง กล่าวคือ ความงามในทางโลก เช่น การร้อง การฟ้อน การดู การละเล่นต่างๆ นับได้ว่าเป็นความงามทางโลก ส่วนความงามทางธรรมนั้น แม้จะเอาความงามทางโลกมาเกี่ยวพัน แต่พระพุทธรองค์ก็ทรงไม่ให้ผู้ปฏิบัติธรรม คือผู้ปรารถนาเพื่อความหลุดพ้นไม่ยึดติดไม่ลุ่มหลงหรือมัวเมาในสิ่งอันเป็นความงามมากจนเกินไป แต่ต้องรู้เท่าทัน ไม่ให้สิ่งต่างๆ เหล่านั้นครอบงำจิตใจอันเป็นการพอกพูนกิเลสเครื่องเศร้าหมองอันเป็นข้าศึกต่อการปฏิบัติธรรม สำหรับความงามอันเป็นความงามทางธรรมซึ่งเป็นอีกมิติหนึ่ง ได้มุ่งเอาความงามที่เกิดจากการปฏิบัติธรรม เป็นความสุขที่เกิดจากการปฏิบัติและการเข้าถึงความงามอันสูงสุดคือ “นิพพาน” ซึ่งถือเป็นอุดมคติ หรือเป็นที่สุดของชีวิตหรือ นามรูป โดยความงามในลักษณะของธรรมนี้ หมายถึงเอาหลักธรรมหรือการปฏิบัติที่เหมาะสม และรวมทั้งหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา อาทิเช่นความงามของการกล่าวธรรม ซึ่งเป็นการแสดงโดยลำดับ หรือการสละสลวยตามลำดับของศีลธรรมที่ผสมผสานสอดคล้องกลมกลืนกัน โดยความงามทั้งสองประการ ไม่ว่าจะเป็นความงามทางโลก หรือความงามทางธรรมนั้น ย่อมต้องสนับสนุนเพื่อคุณค่าที่แท้จริง นั่นคือ ส่งเสริมการพัฒนำจิตใจให้สูงส่งและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน กล่าวคือ ความงามต้องประกอบด้วยความดี ซึ่งความดีคือ หลักศีลและธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้นเอง โดยคุณค่าในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ ๑.คุณค่าแท้ และ ๒.คุณค่าเทียม

เป็นวิธีคิดหนึ่งใน “โยนิโสมนสิการ” ที่สำคัญและมีประโยชน์มาก แต่อาจจะเพราะหลักการพื้นฐานของแนวคิด ทำให้ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่หลายคนมองข้ามไปในการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันซึ่งมีความสับสนวุ่นวายมาก โดยเฉพาะการพัฒนาของระบบการเรียนรู้ การทำงาน และการทำกิจกรรมต่างๆ ตลอดจนเทคโนโลยีที่เข้ามาช่วยอำนวยความสะดวก และช่วยให้การดำเนินการต่างๆ สะดวก รวดเร็วมากขึ้น ทั้งองค์การ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน ล้วนต้องการความรวดเร็วในการทำกิจกรรมต่างๆ เมื่อทำเร็วขึ้นๆ จึงอาจหลงลืมตนเอง และสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตบางอย่าง หลักการพื้นฐานของ คุณค่าแท้ วิธีคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม คือ การพิจารณาเกี่ยวกับการใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดเพื่อสกัดหรือบรรเทาภิเลส ใช้มากในชีวิตประจำวันเพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆ

คนทั่วไปซึ่งได้สัมผัสความเคยชินให้จิตมีนิสัยแห่งการคิดในแนวทางของการสนองตัณหาหรือคิดโดยมีความไม่พอใจเป็นพื้นฐานมาเป็นเวลายาวนาน วิธีโยนิโสมนสิการแบบต่างๆนี้จะ

เริ่มเป็นเครื่องฝึกในการสร้างนิสัยใหม่ให้แกจิต การสร้างนิสัยใหม่นี้ อาจจะต้องการใช้เวลานานบ้าง เพราะนิสัยเดิมเป็นสิ่งที่ได้สั่งสมมานานคนละเป็นสิบๆปี แต่เมื่อได้ฝึกขึ้นบ้างแล้วก็ได้ผลคุ้มค่า เพราะเป็นการที่ทำให้เกิดปัญญา ทำให้แก้ปัญหาดับความทุกข์ได้แม้จะยังทำไม่ได้สมบูรณ์ ก็ยังพอเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมดุล และได้มีทางออกในยามที่ถูกความคิดตามแนวนิสัยเดิมชักนำไปสู่ความอับจน ความทุกข์ และปัญหาบีบคั้นต่างๆอนึ่ง พึงทราบว่วิธีโยนิโสมนสิการแบบต่างๆถึงจะมีมาก อย่าง ก็สรุปลงได้เป็น ๒ ประเภทเท่านั้น คือ

๑. โยนิโสมนสิการประเภทพัฒนาปัญญาโดยตรง มุ่งให้เกิดความรู้เข้าใจตามเป็นจริง ตรงตามสภาวะแท้ๆ เน้นที่การ ขจัดอวิชชา เป็นเครื่องนำไปสู่โลกุตระสัมมาทิฐิ อาจเรียกว่า โยนิโสมนสิการระดับสังขธรรม

๒. โยนิโสมนสิการประเภทสร้างเสริมคุณภาพจิต มุ่งปลูกเร้าให้เกิดคุณธรรมหรือกุศลธรรมต่างๆ เน้นที่การสกัดหรือข่มตัณหา เป็นเครื่องนำไปสู่โลกีย์สัมมาทิฐิ อาจเรียกว่า โยนิโสมนสิการระดับจริยธรรมคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมก็เป็นการคิดแบบเห็นคุณค่าหนึ่งในสิบของโยนิโสมนสิการ โดยพระราชาวรมุณี ได้อธิบายพอเป็นสังเขปไว้ว่าวิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสวนา คือ การใช้สอยหรือบริโภคนั้น เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาตัณหา ตัดทอนไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อไป วิธีคิดแบบนี้ใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ และวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆ ทางเทคโนโลยี มีหลักการโดยย่อว่า คนเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆเพราะเรามีความต้องการ สิ่งใดที่สามารถสนองความต้องการของเราได้ สิ่งนั้นก็มิประโยชน์ มีคุณค่าแก่เรา คุณค่านี้อาจจำแนกได้เป็น ๒ ประเภท ตามชนิดของความต้องการ คือ

ก. **คุณค่าแท้** หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง มนุษย์นำมาใช้ในการแก้ปัญหาของตน เพื่อประโยชน์สุขทั้งของตนเองและผู้อื่น คุณค่านี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่า จะเรียกว่าคุณค่าที่สนองปัญญาก็ได้ เช่น อาหาร มีคุณค่าเป็นประโยชน์สำหรับหล่อเลี้ยงร่างกายให้ดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ มีสุขภาพดี มีกำลังเกื้อกูลแก่การปฏิบัติหน้าที่ เป็นต้น (คุณค่านี้นี้เกี่ยวเนื่องด้วยธรรมฉันทะ)

ข. **คุณค่าเทียม** หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งที่มนุษย์พอกให้แกสิ่งนั้นเพื่อปรนเปรอการเสพส่วยเวทนา เพื่อเสริมความมั่งคั่งยิ่งใหญ่ของตัวตนที่ยึดถือไว้ คุณค่านี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่า จะเรียกว่าคุณค่าที่สนองตัณหาก็คือ เช่น อาหาร มีคุณค่าอยู่ที่ความเอร็ดอร่อย เสริมความสนุกสนาน หรือความโก้หรูหรารของรถยนต์ มีราคา ความสวยงามเป็นเครื่องแสดงหรือวัดฐานะ เป็นต้น

วิธีคิดแบบนี้ มุ่งให้เข้าใจและเลือกเสพคุณค่าแท้ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตอย่างแท้จริง เพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น คุณค่าแท้นั้นนอกจากจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริงแล้วยังเกื้อกูลต่อความเจริญงอกงามของกุศลธรรม เช่น ความมีสติ ทำให้พ้นจากความเป็นทาสของวัตถุ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป เป็นการพิจารณาถึงคุณค่าในการบริโภค หรือ การกระทำต่างๆ ว่าอะไร หรืออย่างไหนที่มีคุณค่าแท้(ต่อการดำเนินชีวิต) และอะไร หรืออย่างไหนที่ คุณค่าเทียม ทั้งนี้คุณค่าแท้มักจะเป็นสิ่งที่เกื้อกูลการดำเนินชีวิต เป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต แต่คุณค่าเทียม เป็นสิ่งที่มักถูก

ปรุ้งแต่งขึ้น อาจก่ออุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตและมักแฝงด้วยหลุมพรางบางอย่าง เป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นแต่ต้องการเมื่อพิจารณาถึงความจริงหรือเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนาแล้ว สิ่งที่เป็นจริงสูงสุดคือ “นิพพาน” น้าหนักเรื่องคุณค่าแท้ จึงเป็นสิ่งที่มน้ำหนักและสำคัญยิ่งกว่าเพราะพุทธปรัชญามีพื้นฐานที่เน้นการปฏิบัติเรื่องการฝึกอบรมตนเอง เพื่อให้เข้าถึงความจริง ความดี ซึ่งเป็นความงามสูงสุด ด้วยการชำระจิตใจด้วยการปฏิบัติตามหลักศีลธรรมนั่นเอง

อีกประการหนึ่งนอกจากการพิจารณาถึงคุณค่าต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ต้องใช้ปัญญาในการพิจารณาเพื่อแยกแยะ และตรวจสอบคุณค่าของสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง ซึ่งความจริงอาจมีมากมายหลากหลาย ฉะนั้นผู้ใดในการศึกษาพึงพิจารณาหาความจริง และแนวปฏิบัติที่ถูกต้อง ในข้อนี้มีหลักกาลามะสูตร เพื่อพิจารณาคือ อย่าได้ถือโดยฟังตามกันมา อย่าได้ถือโดยนัยนัยคือคาดคะเนโดยมีเหตุผลเป็นพื้นฐานอยู่บ้าง อย่าได้ถือโดยชอบใจว่า ต้องกับลัทธิของตนหรือความเชื่อเดิมของตน เป็นต้น

พระพุทธองค์ทรงแนะนำว่า อย่าเพ่งดวนเชื่อเลยทีเดียว แต่ให้คิดตามหลักเหตุผลเสียก่อนจึงเชื่อและปฏิบัติ แต่เมื่อใดก็ตามที่ธรรมซึ่งประพุดตินั้นนำมาซึ่งความเสียหายในภายหลัง ก็พึงพิจารณาให้ถ้วนถี่แล้วสละธรรมเหล่านั้นเสีย เนื่องจากพุทธปรัชญาเป็น กรรมวาทะ กล่าวคือ ความดีความชั่ว หรือสิ่งทั้งงามไม่งามย่อมมีความเกี่ยวพันกับการกระทำอยู่เสมอ ซึ่งการกระทำต่างๆ นั้นล้วนมีทั้งดีและไม่ดีอยู่ในตัว ฉะนั้นจึงต้องพิจารณาในการกระทำสิ่งต่างๆ ลงไป ขั้นตอนต่อไปของการตัดสินใจเกี่ยวกับการตรวจสอบกระบวนการทางสุนทรียศาสตร์ ต้องมีความสอดคล้องเกี่ยวเนื่องกับสิ่งที่เป็นการบ่งชี้การกระทำ

กล่าวโดยสรุปแล้ว คุณค่าของเบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท คือคุณค่าในทางโลก และคุณค่าในทางธรรม และคุณค่าที่เกิดขึ้นจะเป็นได้ทั้ง คุณค่าแท้ และคุณค่าเทียม ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นก็ขึ้นอยู่กับการกระทำของผู้กระทำ

๓.๕ สรุป

เบญจศีลและเบญจธรรมเป็นธรรมอันเป็นคู่ๆ เมื่อละได้แล้วนำมาปฏิบัติตามจะทำให้เกิดความงามขึ้นได้ ไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา และใจ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าบุคคลผู้มีธรรมแล้วนั้นจะงามทั้งทางนอกคือ กิริยา มารยาท ตลอดจนถึงทางในคือจิตใจ เป็นผู้โอปปาติกะ มีเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลาย การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมก็เต็มไปด้วยความสุข คำสรรเสริญเยินยอต่างๆ ย่อมมีอยู่เนืองๆ ไม่ต่างจากบุคคลหรือสังคม ความสำคัญและคุณค่าที่เกิดขึ้นสำหรับผู้มีธรรมนั้นเป็นสิ่งที่มิโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ บุคคลผู้มีธรรมเป็นนิจันนั้นย่อมมีความสำคัญในสังคมอย่างยิ่ง เป็นบุคคลผู้ที่สังคมต้องการไม่ว่าระดับต้น ระดับกลาง หรือแม้กระทั่งระดับสูง เหล่านี้ล้วนแล้วมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นบุคคลผู้ที่จะทำประโยชน์ให้กับสังคมนั้นๆ ได้และเมื่อได้ปฏิบัติประโยชน์ให้กับสังคมแล้วคุณค่าที่เกิดขึ้นตามมาก็เป็นคุณค่าที่ดี สูงมีแต่ประโยชน์อย่างเดียว โทษไม่มี เพราะการกระทำสำหรับผู้มีธรรมนั้นไม่มุ่งหวังเอาไรต์เอาเปรียบสังคมอยู่แล้ว มีแต่เป็นฝ่ายให้เสียเป็นส่วนมาก สังคมจึงสงบสุข

บทที่ ๔

วิเคราะห์เบญจธรรมในพุทธปรัชญาเชิงสุนทรียะ

ในบทนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เรื่องความงามกับพุทธปรัชญาเถรวาท เบญจธรรมกับความเป็นสุนทรียะ วิเคราะห์คุณค่าที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตนตามเบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทในเชิงสุนทรียะ และองค์ประกอบของเบญจธรรมกับเกณฑ์การตัดสินความงาม พร้อมทั้งการสรุปผลที่ได้จากการวิเคราะห์ ดังมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ความงามกับพุทธปรัชญาเถรวาท

สำหรับกรณีคำว่า “งาม” ในพุทธศาสนาที่เป็นไวพจน์กับคำว่า “ดี” เป็นสิ่งที่สังคมสงฆ์สามารถรับมาเป็นประโยชน์ได้ ในส่วนนี้ หากมีข้อหมิ่นเหม่ในการตัดสินว่า สิ่งใดเป็นสิ่งที่งามแท้หรือหรืองามเทียม อันหมายถึง “งาม” ในเรื่องที่เป็นการกระตุ้นกิเลสหรือ “งาม” ในเรื่องที่เป็นการส่งเสริมปัญญา เราอาจใช้วิธีการตัดสินคุณค่าในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการตรวจสอบคุณค่าความงามนั้นๆ ได้ คือเรื่องของคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๓

การศึกษาสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญานั้น ประเด็นเรื่อง ความงาม จะต้องถูกยกขึ้นมาแน่นอน เพราะเมื่อศึกษาพุทธดำรัสแล้วจะพบเรื่องความงามที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรต่างๆ นั้น มีความขัดแย้งกัน เนื่องจากในบางตอนนั้น พระพุทธองค์ทรงชื่นชมความงามของบุคคลหรือธรรม ขณะที่บางครั้ง พระพุทธองค์จะทรงตำหนิเรื่องการยึดติดความงาม ความขัดแย้งเหล่านี้น่าสนใจให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่า ไม่ใช่ความขัดแย้งแต่ประการใด เพราะการกล่าวเช่นนั้น เป็นลักษณะของการกล่าวต่างกรรมต่างวาระ ซึ่งความงามที่กล่าวย่อมมีคุณและโทษที่แตกต่างกันตามแต่ละสถานการณ์หรือบุคคลในสถานะต่างๆ กัน^๑

ในพุทธสุนทรียะได้กล่าวไว้ในลักษณะเดียวกันนี้ ซึ่งสะท้อนออกมาในถ้อยคำที่เราคุ้นหูว่า “ความดีงาม” นอกจากนี้คำว่า “ความงาม” ยังถูกใช้ในการบอกถึงสรรพคุณแห่งพุทธศาสนาด้วย เช่น ธรรมะของพระพุทธองค์นั้น งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด เป็นสิ่งที่สมบูรณ์ เป็นสังฆธรรมที่แท้ มีอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง จะเห็นได้ว่า คำว่างาม ได้ถูกนำมาใช้เป็นไวพจน์กับคำว่า “ดี” และใช้ในความหมายเชิงปฏิฐาน (Positive) เคียงคู่กันไปเสมอในพุทธศาสนา จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า ทั้งสองคำนี้มีความหมายที่ค่อนข้างจะใกล้เคียงกันมาก และเป็นลักษณะของคำที่ใช้เพื่อส่งเสริมคุณสมบัติความสอดคล้องของคำทั้งสองในทรรศนะทางพุทธสุนทรียศาสตร์ ความดี ความงาม และความจริง ย่อมอิงอาศัยและส่งผลซึ่งกันและกัน เพราะความงามที่แท้จริง ต้องเป็นสิ่งที่ประกอบด้วยความดี และส่งเสริมให้เข้าถึงความจริง ซึ่งความจริงในทางพระพุทธศาสนานี้คืออริยสัจ ๔ ประการอันเป็นความจริงแท้ของพระอริยะ คือผู้ปรารถนาหรือหลุดพ้นจากห้วงทุกข์

^๑ พระมหาอดุม ปัญญาโภ (อรรถศาสตร์ศรี), “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงพุทธ สุนทรียศาสตร์ : ศึกษากรณีพระพุทธรูปสมัยอยุธยา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗, หน้า ๓๕.

ส่วนความจริงโดยทั่วไปตามกระแสของชาวโลก แม้ความงาม ความดี ความจริง ก็ต้องอิงอาศัยกันเพื่อการเข้าถึงความจริงที่สุดนั่นเอง

ฉะนั้น ประเด็นเกี่ยวกับความงาม ความดี ความจริงนี้ อาจกล่าวโดย ๒ นัยยะ คือนัยยะที่เกี่ยวข้องหรือเกี่ยวเนื่องกับสังคมทั่วไป ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันตามสภาพสังคม โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ เช่น ศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง จะได้รับการตีค่าว่า สวยงามหรือไม่นั้น ต้องประกอบไปด้วยว่า ศิลปะนั้นๆ ส่งเสริมหรือมีวัตถุประสงค์เพื่อสิ่งใด และส่งเสริมให้ผู้รับรู้หรือเสพศิลปะเข้าถึงความจริงหรือไม่ หากศิลปะนั้น ไม่ได้ส่งเสริมคุณธรรม หรือเป็นสิ่งยั่วยุกละเล ให้เกิดการกระทำผิดศีลธรรม ศิลปะนั้นๆ ย่อมไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นศิลปะที่ดี หรือเป็นความงามในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งในบางครั้ง อาจมีการแปรเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมว่า สิ่งใดเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมตามสังคมนั้นๆ ส่วนความงาม ซึ่งเป็นความงามของธรรม อันเป็นนิรันดร์ กล่าวคือ ความจริงอันสูงสุดนั้น มีลักษณะเป็นวัตรวิสัย คือ ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพจิตใจ หรือสังคม ยังคงเป็นอยู่อย่างนั้น ซึ่งเป็นความจริงอันสูงสุด ไม่ว่าเวลาจะผ่านไปนานเท่าใด ความจริงนั้นๆ ก็ยังคงอยู่

อย่างไรก็ดีเมื่อก้าวถึงความงามอันเป็นธรรมหรือเป็นลักษณะของธรรมอันเป็นความจริงสูงสุดแล้ว ก็มีลักษณะเป็นวัตรวิสัย แต่ในทฤษฎีทางพุทธปรัชญาแล้ว มีลักษณะประกอบไปด้วยเหตุและผล โดยมีความเปลี่ยนแปลงตามเหตุตามปัจจัย ซึ่งถือเป็นลักษณะและคำอธิบายที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้อย่างละเอียดแล้วทั้งในหลักปฏิจจสมุปบาท และอริยสัจ ๔

ความงามที่ปรากฏหรือการกล่าวถึงความงามในพุทธสุนทรียศาสตร์จึงหมายถึง ความงามที่มี ๒ ลักษณะใหญ่ ๒ ประการคือ ความงามอันเป็นระดับโลกียะ คือสุนทรียศาสตร์ หรือศิลปะที่รับเอาศิลปะแบบชมพูทวีป หรืออินเดียและได้สอดแทรกแนวคิดบางประการทางพระพุทธศาสนาลงไป มีลักษณะเป็น สัมพัทธนิยม หรือประสบการณ์ใหม่ ส่วนอีกประการหนึ่งนั้นเป็นความงามระดับโลกุตระ มีลักษณะความงามเป็นวัตรวิสัยตามแนวพุทธปรัชญา

๔.๑.๑ ลักษณะมิติความงามในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในมิติความงามนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอในสองด้านที่มีอยู่ในชีวิตประจำวันของบุคคลทั่วไป จะนำเสนอให้เห็นทั้งในทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป เพราะคนเราอยู่ในสังคมและการปฏิบัติตนในสังคมเป็นสิ่งสำคัญมากในการอยู่ร่วมกัน และจะแสดงให้เห็นว่า มีความงามอย่างไรบ้าง ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้ สาระสำคัญในคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ เรื่องทุกข์และการดับทุกข์ กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ ศูนย์กลางความคิดและคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ของชีวิต ไม่ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเรื่องสุนทรียศาสตร์ไว้โดยตรง แต่อย่างไรก็ตาม ในคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งได้มีการรวบรวมบันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ก็ได้มีการกล่าวถึง “ความงาม” ไว้ในหลายลักษณะ พอที่จะนำมาพิจารณาตามแนวของสุนทรียศาสตร์ได้ในระดับหนึ่งในคัมภีร์พระไตรปิฎก

ในอรรถกถาขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี อติวุตตกอรรถกถา ได้กล่าวถึงความงามของหญิงไว้ว่าหญิงงามที่ได้ชื่อว่า ชนบทกัลยาณี เพราะงามเยี่ยงปราศจากโทษแห่งร่างกาย ๖ ประการ คือ ไม่สูงเกินไป, ไม่ต่ำเกินไป, ไม่ผอมเกินไป, ไม่อ้วนเกินไป, ไม่ดำเกินไป, ไม่ขาวเกินไป, ยิ่งกว่าผิวมนุษย์ แต่ไม่ถึงผิวเทวดา และประกอบด้วยความงาม ๕ ประการคือ ผิวงาม, เนื้องาม, เอ็นงาม, กระดูกงาม,

วัยงาม^๒ ในอรรถกถาธรรมบทมีกล่าวถึงความงามของหญิงไว้คล้ายกัน ๕ อย่างคือ ผม งาม, เนื้องาม, กระดูงาม, ผิวงาม, วัยงาม^๓

ได้ปรากฏคำศัพท์ที่ใช้แสดงถึงคุณค่าทางสุนทรียะหลายคำด้วยกัน แม้ว่าคำเหล่านี้จะแตกต่างกันโดยพยัญชนะ แต่ก็อาจถือได้ว่าเป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันและสามารถรวมลงในคำว่า “ความงาม” ได้ จากพระพุทธรูปและอรรถกถาเกี่ยวกับความงามเท่าที่กล่าวมาทั้งหมดในตอนต้นแสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปกล่าวถึงความงามใน ๒ มิติ คือ ความงามในมิติทางโลก และความงามในมิติทางธรรม โดยที่ความงามใน ๒ มิตินี้ มีความหมายและวัตถุประสงค์แตกต่างกัน ความงามในมิติทางธรรมตามพระพุทธรูปที่ได้กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า พระพุทธรูปถือว่า “ความงาม” เป็นลักษณะสำคัญของธรรมหรือความจริงแต่คำว่า “งาม” ในความหมายทางธรรมนั้นต่างจากความหมายในทางโลก หรือที่ชาวโลกเข้าใจกันกล่าวคือ “ความงาม” ของธรรมนั้นไม่ใช่ลักษณะทางอารมณ์ หรือความรู้สึก เช่น สวย ไม่สวย แต่หมายถึงลักษณะทาง “คุณค่า” คือ อนุเคราะห์ประโยชน์เกื้อกูลสุขที่ธรรมให้แก่มนุษย์ คุณค่าทั้ง ๔ ลักษณะนี้ บางครั้งพระพุทธรูปก็ตรัสรวมด้วยคำว่า “ประโยชน์” คำเดียว ดังพระพุทธรูปในอภยราชกุมารสูตร ใจความว่า “วาจาที่จริง มีประโยชน์ เป็นที่ชอบใจ หรือไม่ชอบใจของคนทรงรู้เวลาที่จะตรัส”^๔ ซึ่งมีความหมายว่าสิ่งที่ทรงสอนนั้นทรงเน้นที่จริงและมีประโยชน์ โดยไม่ทรงถือเอาความรู้สึกของคน คือความชอบหรือไม่ชอบเป็นสำคัญ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมด้วย และคำว่า “ประโยชน์” ในพระพุทธรูปหมายถึงประโยชน์ ๓ คือ ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ ปัจจุบันได้แก่ ประโยชน์ทางวัตถุ สัมปรายกัตถประโยชน์ภายในภาคหน้า ได้แก่ ประโยชน์ทางจิตใจ หรือศีลธรรมคุณธรรม และปรมาตถประโยชน์สูงสุด ได้แก่ ความหลุดพ้นจากกิเลสจนถึงนิพพาน ความหมายโดยรวมของคำว่า “ประโยชน์” ในพระพุทธรูป คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ของชีวิตที่เรียกว่า “วิมุตติ” นับแต่การหลุดพ้นจากทุกข์ของชีวิตชั้นหยาบๆ ไปจนถึงหลุดพ้นจากทุกข์ของชีวิตชั้นละเอียดคือกิเลส ฉะนั้นในบางครั้งพระพุทธรูปก็ตรัสถึงลักษณะเชิงคุณค่าของพระพุทธรูปหรือธรรมะแบบรวบยอดว่า “ธรรมวินัยนี้มีรสเดียวคือวิมุตติรส”^๕ “รส” จึงเป็นอีกคำหนึ่งที่ใช้หมายถึงลักษณะเชิงคุณค่าในพระพุทธรูป และมีความหมายในลักษณะเดียวกันกับคำว่า “กัลยาณะ” ที่แปลว่า ความงาม สรุปได้ว่า คำที่พระพุทธรูปใช้บ่งบอกถึงลักษณะเชิงคุณค่าของธรรมหรือความจริงในพระพุทธรูปที่เรียกว่า “ความงาม” (กัลยาณะ) นั้นคือ คำว่า อนุกัมปะ (อนุเคราะห์) อตถะ (ประโยชน์) หิตะ (เกื้อกูล) สุขะ (ความสุข) วิมุตติ (ความหลุดพ้น) รสะ (รส) และคำว่า “รส” นั้นบางครั้งก็ใช้อย่างครบชุดหรือทุกระดับ ของธรรมในพระพุทธรูป คือ อตถรส ธรรมรส วิมุตติรส^๖ โดยอตถรส หมายถึงผลของการปฏิบัติธรรม ธรรมรส หมายถึงมรรคหรือวิธีการปฏิบัติธรรม วิมุตติรสหมายถึงผลขั้นสูงสุดหรือรวบยอด

^๒ ชุ.อิตติ.อ. (ไทย) ๔๔/๒๙๐.

^๓ ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๗๗.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๔/๙๑.

^๕ อง.อภฺร. (ไทย) ๒๓/๑๐๙/๒๐๕.

^๖ อง.เอก. (ไทย) ๒๐/๒๐๕/๔๘.

ความแตกต่างในการนำศัพท์เหล่านี้ไปใช้ขึ้นอยู่กับไวยากรณ์ทางภาษาและบริบทต่างๆ ในประโยคแนวคิดเรื่องความงามในคำสอนของพุทธปรัชญา-เถรวาทสามารถแยกพิจารณาได้ ๒ ประเด็น คือ ความงามในมิติทางโลก และความงามในมิติทางธรรม ดังนี้

๔.๑.๑.๑ ความงามในมิติทางโลก

ได้แก่ความงามที่ชาวโลกพูดถึงหรือเข้าใจกันทั่วไป พุทธปรัชญาเถรวาทได้กล่าวถึงความงามในทางโลกไว้พอสมควร เช่น กล่าวถึงความงามของคน ความงามของช้างมั่งคณ ความงามของม้า ความงามของผ้ากาสี และ ความงามของป่า เป็นต้น การกล่าวถึงความงามของสิ่งต่างๆ ข้างต้นนี้เป็นการยืนยันว่า พุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้มองข้ามความงามทางโลก แต่การกล่าวถึงความงามเหล่านี้เป็นการกล่าวไปตามภาษาชาวโลก ดังพุทธพจน์ในปฏฐาปาทสูตรว่า

“...เหล่านี้แล เป็นโลกสมัญญา (ชื่อตามโลก) โลกนิรุตติ (ภาษาชาวโลก) โลกโวหาร (โวหารของชาวโลก) โลกบัญญัติ ที่ตถาคตกล่าวมิได้เกี่ยวข้อง (เป็นแต่ยืมมาพูด ถ้าว่าทางปรมัตถ์ไม่มีเกี่ยว)” พุทธปรัชญาเถรวาทมองว่า ความงามที่ชาวโลกพูดถึงกันนี้ ถือเป็นหนึ่งในสิ่งของความเห็นหรือความเข้าใจที่คนทั่วไปมักจะกำหนดคิด และเข้าใจคลาดเคลื่อนจากสภาพที่เป็นจริง (วิปัสสนา) ดังพุทธพจน์ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญาวิปัสสนา จิตวิปัสสนา ทิณณวิปัสสนา (ความสำคัญ คิด เห็นคลาดเคลื่อน) มี ๔ ประการนี้ ๔ ประการคืออะไรบ้าง คือสัญญาวิปัสสนา จิตวิปัสสนา ทิณณวิปัสสนา ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง ๑ ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าไม่ทุกข์ ๑ ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา ๑ ในสิ่งที่ไม่งาม ว่างาม ๑ นี้แล สัญญาวิปัสสนา จิตวิปัสสนา ทิณณวิปัสสนา ๔ ประการ...”

ความงามในมิติทางโลกเกิดขึ้นได้อย่างไร? พระพุทธพจน์ในนสันตสูตร แสดงไว้ว่า

“...อารมณ์อันงามทั้งหลายในโลกไม่ใช่กาม ความกำหนดที่พร้อมไปด้วยความดำริเป็นกามของบุรุษอารมณ์อันงามทั้งหลายย่อมตั้งอยู่ในโลกอย่างนั้นแหละ...” และมีคำอธิบายใน ขุททกนิกายจูฬนิทเทสว่า

“...ธรรมอันเป็นอารมณ์แห่งตัณหา ชื่อว่ากาม เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม”

ตามนัยแห่งพระพุทธพจน์และอรรถาธิบายข้างต้น แสดงว่า วัตถุซึ่งหมายรวมถึงทั้งคน สัตว์ และสิ่งของทั้งหลาย มีคุณสมบัติคืออำนาจที่ก่อให้เกิดความรู้สึกต้องการขึ้นในจิตใจของคนที่เกี่ยวข้องกับมัน พุทธปรัชญาเถรวาทจึงเรียกวัตถุเหล่านั้นว่า “วัตถุกาม” ซึ่งหมายถึงรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่มีอำนาจให้เกิดความต้องการ อำนาจหรือคุณสมบัติดังกล่าวนี้ เป็นวัตถุวิสัย ไม่ว่าคนจะรู้สึกถึงหรือไม่ คุณสมบัติเหล่านี้ก็มีอยู่ คือตั้งอยู่ในโลกตามธรรมชาติของมันเอง แต่คนที่เกิดความรู้สึกปรารถนา เกิดความรู้สึกต้องการในวัตถุเหล่านั้น ก็คือคนที่มีความใคร่ ความกำหนด ความมัวเมา ในวัตถุเหล่านั้น ความใคร่ความกำหนด ความมัวเมา เป็นต้น เหล่านี้ คือสิ่งที่พุทธปรัชญาเถรวาทเรียกรวมๆ ว่า กิเลส ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า กิเลสเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความงามในมิติทางโลกเกิดขึ้น ความงามไม่ใช่คุณสมบัติของวัตถุ แต่วัตถุมีคุณสมบัติบางอย่างที่ทำให้คนมีกิเลสเกิดความ รู้สึกว่างาม ความงามเป็นผลของจิตที่คิดไปตามอำนาจของกิเลส ความงามของวัตถุหรือความ

งามในมิติทางโลกจึงเป็นจิตวิสัย คือเป็นสิ่งที่จิตคิดขึ้นเอง ไม่มีความเป็นจริงในตัวเองเพราะหากความงามของวัตถุเป็นวัตถุวิสัย ทุกคนก็ต้องมองเห็นวัตถุว่างามเหมือนกันหมดทั้งคนที่มีกิเลสและคนที่ไม่มีกิเลสในประเด็นของความงามในมิติทางโลกนี้

สรุปได้ว่า พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า ความงามเป็นผลของจิตที่คิดไปตามอำนาจของกิเลส ความงามของวัตถุหรือความงามในมิติทางโลกจึงเป็นจิตวิสัย

๔.๑.๑.๒ ความงามในมิติทางธรรม

ความงามในมิติทางธรรมนี้นับได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษในแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ ของพุทธปรัชญาเถรวาทที่แตกต่างอย่างชัดเจนกับแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ของตะวันตก พระพุทธพจน์ในสุตตสูตรแสดงไว้ว่า

“...พระสุคตนั้นแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริบูรณ์บริสุทธิสิ้นเชิง นี่คือนิยพระสุคต ภิคุชทั้งหลายเมื่อพระสุคตก็ดี วินัยพระสุคตก็ดี นี่ยังประดิษฐานอยู่ในโลก อันนั้นเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนมาก เพื่อความสุขของคนมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เป็นความเจริญ เป็นผลดี เป็นความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย...”

“ความงาม” ตามนัยของพระพุทธพจน์นี้มุ่งถึงความงามในมิติทางธรรม คือความงามอันเป็นผลจากการปฏิบัติธรรม หรือการมีคุณธรรมอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตันปิฎก ได้ขยายความ ความหมายของคำว่า “งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด” ไว้หลายนัยดังนี้

นัยที่ ๑ งามในเบื้องต้นด้วยบทที่หนึ่งของธรรมงาม ในท่ามกลางด้วยบทที่สองของธรรมงาม ในที่สุดด้วยบทสุดท้ายของธรรม หมายความว่า พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีความถูกต้อง ครบถ้วน สมบูรณ์ในตัวเอง แม้พระธรรมเพียงบทเดียวก็สามารถให้ประโยชน์แก่ผู้ศึกษาและปฏิบัติ เช่น กรณีของพระพาหิยทารุจิริยะ ที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเพียงบทเดียว ท่านก็บรรลุอรหัตต์ได้ในขณะนั้น

นัยที่ ๒ งามในเบื้องต้นด้วยนิทาน งามในท่ามกลางด้วยบทที่เหลือ งามในที่สุดด้วยบทสรุปหมายความว่า พระธรรมแต่ละเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาสั่งสอนนั้นล้วนแต่มีความสอดคล้องกันทั้งความเป็นมาหรือสาเหตุที่ทำให้เกิดการแสดงธรรมนั้น (นิทาน) เนื้อหาของธรรม (บทที่เหลือ) และผลของการแสดงธรรม (บทสรุป)

นัยที่ ๓ งามในเบื้องต้นด้วยศีลและสมาธิงามในท่ามกลางด้วยวิปัสสนาและมรรค งามในที่สุดด้วยผลและนิพพาน หมายความว่า ศีลและสมาธิเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่วิปัสสนาและมรรค จากนั้นวิปัสสนาและมรรคก็จะเป็นพื้นฐานหรือเหตุอันจะนำไปสู่การละกิเลสซึ่งเป็นผล จนถึงนิพพาน อันเป็นผลสูงสุดตามคำสอนของพระพุทธศาสนา

นัยที่ ๔ งามในเบื้องต้นเพราะการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า งามในท่ามกลางเพราะพระธรรมเป็นธรรมที่ดี งามในที่สุดเพราะการปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ นัยที่ ๔ นี้แสดงถึงภาพรวมของพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะงาม กล่าวคือ ผู้รู้ธรรมคือพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงรู้จริง รู้ถูกต้อง รู้ครบถ้วน ความสมบูรณ์ของการรู้คือความงามในเบื้องต้นพระธรรมคำสอนอันเป็นผลจากการรู้ความจริงแล้วทรงนำมาเปิดเผย ซึ่งเป็นธรรมที่จริง ถูกต้อง ครบถ้วน รวมความคือเป็นธรรมที่ดี ความดีของธรรมนี้

คือความงามในท่ามกลาง และสุดท้ายคือความงามของพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าที่นำธรรม หรือ คำสอนของพระพุทธเจ้ามาประพฤติปฏิบัติด้วยตนเองแล้วเผยแผ่คำสอนนั้นแก่มหาชน การปฏิบัติชอบของพระสงฆ์นี้คือความงามในที่สุด

นัยที่ ๕ งามในเบื้องต้นด้วยการตรัสรู้ยังงามในท่ามกลางด้วยการตรัสรู้ของพระปัจเจกพระพุทธเจ้า งามในที่สุดด้วยการตรัสรู้ของพระสาวก หมายความว่า เพราะการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การตรัสรู้ของพระปัจเจกพระพุทธเจ้า และการตรัสรู้ตามของพระสาวกหรือพระอนุพุทธะ ต่างก็ได้สร้างประโยชน์สุขให้แก่ชาวโลก^๗

นัยที่ ๖ งามในเบื้องต้นเพราะการพึงธรรมงามในท่ามกลางเพราะการปฏิบัติธรรม งามในที่สุดเพราะผลของการปฏิบัติธรรม นัยดังกล่าวนี้หมายถึง พระสัทธรรม ๓ คือปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ มีความสมบูรณ์พร้อม มีคุณค่าให้ประโยชน์แก่ชีวิต

นัยที่ ๗ งามในเบื้องต้นเพราะเป็นแดนเกิดแห่งที่พึง งามในท่ามกลางเพราะบริสุทธิ์ด้วยประโยชน์ งามในที่สุดเพราะบริสุทธิ์ด้วยกิจหมายความว่า พระธรรมคำสอนหรือศาสนาพุทธได้แสดงทั้งหลักการ (ที่พึง) เป้าหมาย (ประโยชน์) และวิธีการ (กิจ) ไว้ครบถ้วนสมบูรณ์อธิบายทั้ง ๗ นัยดังกล่าวนี้ คือความงามของธรรม หรือความงามของความจริงในลักษณะต่างๆ พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าธรรมหรือความจริงนั้นมีลักษณะคืองามความงามในมิติทางธรรมนั้นสามารถสรุปรวมลงได้ใน ๓ ระดับ คือ

๑. ความงามทางพฤติกรรม เรียกว่างามด้วยศีล กล่าวคือ หลักการเรื่องศีลเป็นการจัดระเบียบพฤติกรรมทางกายและวาจาให้ถูกต้องสมควร ผลจากการจัดระเบียบพฤติกรรมได้จะก่อให้เกิดความสะอาดทางพฤติกรรม และผลของพฤติกรรมที่มีระเบียบและมีความสะอาดจึงก่อให้เกิดความงามทางกาย

๒. ความงามทางจิตใจ เรียกว่า งามด้วยสมาธิ กล่าวคือ หลักการเรื่องสมาธิเป็นการจัดระเบียบการคิดและความคิด ให้คิดแต่เรื่องดีๆ ไม่คิดเรื่องชั่วๆ ผลจากการจัดระเบียบความนึกคิดและจิตใจได้จะก่อให้เกิดความสะอาดทางจิตใจและผลของจิตใจที่มีระเบียบและมีความสะอาด จึงก่อให้เกิดความงามทางใจ

๓. ความงามทางความรู้ เรียกว่า งามด้วยปัญญา กล่าวคือ หลักการเรื่องปัญญาเป็นการพัฒนาปัญญาหรือความรู้ให้รู้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง กำจัดความรู้ที่ผิดๆ ออกไป ผลจากการพัฒนาปัญญา จะทำให้ปัญญาสะอาดบริสุทธิ์และผลของปัญญาที่พัฒนาจนสะอาดบริสุทธิ์ จึงก่อให้เกิดความงามทางปัญญาเห็นได้ว่า ความงามทั้ง ๓ ระดับนี้ เป็นผลของการปฏิบัติตามความจริง และการบรรลุถึงความจริง โดยมีคุณธรรมเป็นเครื่องมือหรือเป็นเครื่องนำทาง จึงกล่าวได้ว่า ความจริงคือสัจจะหรือธรรม และความดี คือคุณธรรมหรือพรหมจรรย์ เป็นปัจจัยภายในที่ทำให้ความเป็นระเบียบ ความสะอาด และความบริสุทธิ์ รวมทั้งความงามปรากฏ ความงามของธรรมตามนัยดังกล่าวนี้ ไม่ใช่งามเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่ง แต่งามครบถ้วนทุกส่วนหรือทั้งกระบวนการ กล่าวโดยสรุป พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าศีล สมาธิ และปัญญา เป็นสิ่งที่เป็นที่พึงและให้ประโยชน์แก่มนุษย์ อันจะก่อให้เกิดผลดีแก่ผู้ปฏิบัติตาม คือ ช่มกิลเลสได้ ก่อให้เกิดสุข และทำให้พ้นทุกข์ในที่สุด ทุกลักษณะหรือทุกขั้นตอนของธรรมดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นความงามของธรรมหรือเป็นความงามในมิติทางธรรมของ

^๗ อจ. เอก.อ. (ไทย) ๓๔/๓๑๑.

พุทธปรัชญาเถรวาทความงามของธรรม เป็นจิตวิสัยหรือวัตถุวิสัย พระพุทธพจน์ใน ขุททกนิกาย มหา นิทเทส แสดงไว้ว่า

“...หมู่สัตว์รู้ชัดสัจจะใด ไม่วิวาทกัน สัจจะนั้นมีย่างเดียวเท่านั้น มิได้มี ๒ อย่าง สมณ พราหมณ์เหล่านั้นอวดสัจจะต่างๆ ไปเอง เพราะเหตุนี้สมณพราหมณ์เหล่านั้น จึงไม่ กล่าวเป็นอย่างเดียวกัน”

คำว่า “สัจจะนั้นมีย่างเดียว” หมายความว่า ธรรมหรือความจริงนั้น มีคุณภาพเดียว มี คุณสมบัติเดียว ดังนั้น ผู้ที่รู้ความจริงแต่ละเรื่องแต่ละอย่างจึงรู้คุณภาพ และรู้คุณสมบัติของความจริง นั้นๆ ตรงกันเหมือนกัน ผู้ที่รู้ความจริงนั้นๆ ด้วยกัน จึงไม่วิวาทกันในเรื่องนั้น พระพุทธพจน์ข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า คุณภาพ หรือคุณสมบัติของธรรมหรือความจริงนั้น เป็นวัตถุวิสัย คือมีอยู่เป็นอยู่ตาม สภาพหรือตามธรรมชาติของมันเองคุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมคืออะไร? พระพุทธองค์ได้ทรง แสดงไว้ว่า

“...ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ เป็นคุณอันลึกเห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก เป็นธรรมสงบ ประณีต ไม่หยั่งลงสู่ความตริกละเอียด เป็นวิสัยที่บัณฑิตจะพึงรู้แจ้ง ส่วนหมู่สัตว์นี้ เจริญด้วยอาลัย ยินดีในอาลัยชื่นชมในอาลัย ฐานะคือความที่อวิชชาเป็นปัจจัยแห่ง สังขารเป็นต้นนี้ เป็นสภาพอาศัยปัจจัยเกิดขึ้นนี้ อันหมู่สัตว์ผู้เจริญด้วยอาลัย ยินดีใน อาลัยชื่นชมในอาลัยเห็นได้ยาก...”^๘

พระพุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า คุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ลึกซึ้ง สงบ ประณีต ละเอียดอ่อน จึงเห็นได้ยาก รู้ได้ยาก ไม่อาจคิดเอาได้ บัณฑิตคือผู้มีญาณหยั่งรู้เท่านั้นจึงรู้ได้ เห็นได้ คุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมนั้นไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์คิดเอาเองหรือคิดขึ้นเอง การรู้ความจริง ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้เป็นการรู้แบบความรู้สึก หรือรู้ด้วยการคิดเอา แต่เป็นการรู้ด้วยการ เห็น คือเห็นด้วยญาณหรือเห็นด้วยจิตที่บริสุทธิ์สะอาด ที่เรียกว่า ญาณทัสสนะส่วนหมู่สัตว์ทั่วไปที่ยังมี จิตอันประกอบด้วยอวิชชานั้นยากที่จะรู้เห็นคุณภาพ หรือคุณสมบัติของธรรมนี้จากคุณภาพหรือ คุณสมบัติของธรรมนี้เองที่ได้ปรากฏออกมาเป็นลักษณะ คือความงามของธรรมในระดับต่างๆ ดังที่ เรียกว่า ธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ผู้รู้ธรรมนั้นไม่ว่าจะเป็นใคร ย่อมมี พฤติกรรมที่เป็นการแสดงออกซึ่งคุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมให้ปรากฏเหมือนกันตรงกัน ดังพระ พุทธพจน์ที่แสดงไว้ใน นวสุตตรว่า

“...ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนวกะกัฏฐิ ภิกษุหมัชฌิมะกัฏฐิ ภิกษุเถระกัฏฐิ ถ้าเป็นผู้ทุศีลมีธรรมอัน เลว เรากล่าวความทุศีลมีธรรมเลวนี้ ในความมีศีลธรรมของภิกษุ... ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ นวกะกัฏฐิ ภิกษุหมัชฌิมะกัฏฐิ ภิกษุเถระกัฏฐิ ถ้าเป็นผู้มีศีลมีธรรมอันดี เรากล่าวความมีศีลมี ธรรมดีนี้ ในความมีศีลธรรมของภิกษุ...”

ความหมายของพระพุทธพจน์นี้ คือ ความงามของธรรมทำให้ผู้ทรงศีลทรงธรรมเป็นคน ที่ งาม ไม่ว่าบุคคลนั้นจะหนุ่มหรือแก่ ถ้าเป็นคนที่มีธรรมหรือความจริงในตัว ย่อมมีลักษณะคืองามใน ประเด็นของความงามในมิติทางธรรมนี้ สรุปได้ว่า พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า ธรรมหรือความจริงเป็น สิ่งที่มีคุณภาพหรือคุณสมบัติเดียวผู้รู้จริงในเรื่องใดย่อมรู้ย่อมเห็นตรงกัน เพราะคุณภาพหรือคุณสมบัติ

^๘ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๖๐/๑๙๗.

ของธรรมหรือความจริงนั้นเป็นวัตถุวิสัย คือมีอยู่เป็นอยู่ตามสภาพหรือตามธรรมชาติของมันเอง คุณภาพหรือคุณสมบัติของความจริงเชิงวัตถุวิสัยนี้เองที่ปรากฏออกมาเป็นลักษณะของความจริงที่เรียกว่าความงามของธรรม ความงามของธรรมก็คือคุณค่าในระดับต่างๆ ที่ธรรมให้แก่ชีวิต มีผลทำให้ชีวิตมีกิเลสและทุกข์น้อยลง จนถึงขั้นหมดกิเลสและหมดทุกข์ในที่สุดภาวะลดลงของกิเลสและทุกข์นั้น เรียกได้ว่าเป็นความดีของชีวิตซึ่งเป็นเป้าหมายของธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

๔.๒ เบญจธรรมกับความเป็นสุนทรียะ

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์เบญจธรรมทั้ง ๕ หัวข้อเพื่อให้เห็นความงามในเชิงสุนทรียะ โดยวิเคราะห์เป็นข้อๆไป พร้อมทั้งยกตัวอย่างที่มีมาในพระไตรปิฎกมาประกอบเพื่อการวิเคราะห์นี้จะได้มีน้ำหนักน่าเชื่อถือว่าที่จริงแล้วความงามในเบญจธรรมในพุทธปรัชญาก็มีให้เห็นแม้กระทั่งในสมัยพุทธกาล

๑.เมตตากรุณากับความเป็นสุนทรียะ วิเคราะห์ความงามทางกาย วาจา ใจ ของผู้มีเบญจธรรม ตามที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและนำเสนอมาแล้วข้างต้น จะขอยกตัวอย่างที่มีมาในพระไตรปิฎกมาพอเป็นสังเขป ดังนี้

ปุสสเถระคาถา^๙ ฤๅษีปณฺธรสโคตรพบเห็นภิกษุมารูปสำรวมน่าเลื่อมใสจึงสอบถามพระปุสสเถระว่า ภายหน้าภิกษุทั้งหลายในพระศาสนานี้จะมีความพอใจมีความประสงค์มีอกำปฏิริยาอย่างไร พระปุสสเถระกล่าวภาสิตว่า ในกาลภายหน้าภิกษุส่วนมากจักเป็นผู้มักโกรธลบหลู่คุณท่าน โอ้อวดริษยา มีวาตะขัดแย้งกัน สำคัญในสัทธรรมที่ยังไม่รู้ไม่เห็นว่ารู้ ว่าเห็น มีความคิดในธรรมที่ลึกซึ้งว่าตื้น..ไม่หนักแน่นในธรรม ไม่เคารพกันและกัน พวกกันยินดีเงินทอง.. ครั้นพระปุสสเถระแสดงภัยจะมาถึงในกาลภายหน้าได้กล่าวขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ว่าง่าย พุดจาอ่อนหวาน มีความเคารพกัน และกันมีจิตเมตตา กรุณา สำรวมในศีล ปรารภความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว บากบั่นมั่นคงเป็นประจำ จงเห็นความประมาทเป็นสิ่งที่น่ากลัว และเห็นความไม่ประมาทโดยเป็นสิ่งที่เกษมแล้วบำเพ็ญอุฏฐังคิการรคที่ทำให้จะบรรลุอมตบท (นิพพาน)ได้

จะเห็นได้ว่าการสำรวมในกายของเราทำให้งามได้ งามได้ทั้งกาย วาจา เพราะเป็นผู้มีศีล ครอบงำไม่ล่วงละเมิดทำให้กายงามเมื่อมีผู้พบเห็น และวาจาก็งามเมื่อมีผู้ได้ฟัง พร้อมกันนั้นเมื่อละเว้นในศีลได้แล้ว การปฏิบัติตนไปตามธรรมที่คู่กันมาก็ทำได้ไม่ยากนั่นก็คือ ข้อเมตตา กรุณา ซึ่งมีมาในเบญจธรรม เมื่อละแล้วปฏิบัติ การกระทำก็สมบูรณ์ กายและวาจาก็งามแบบสมบูรณ์ที่สุดในความเป็นมนุษย์

ความงามตามแนวพุทธที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๒ ที่แบ่งออกเป็นสองทางคือ ทางโลกกับทางธรรมแม้จะมีส่วนที่คล้ายคลึงกันแต่ก็แตกต่างกัน แต่ทั้งสองทางนี้ก็อยู่ด้วยกันและเมื่อบุคคลมองแล้วในบางมุมนั้นอาจจะเป็นสิ่งเดียวกัน เกื้อกูลกัน หรือแนบแน่นจนแยกไม่ออกกว่าเป็นทางโลกหรือทางธรรม เช่นว่า ความงามของสตรี (อิริยา,อิริยา,รูป,รูปโสภะ)^{๑๐} คือเมื่อสตรีงามดังนี้แล้วทางกาย (ทางโลก) และทางใจ(ทางธรรม) ก็ไปควบคู่กันไป บุคคลจะมองเป็นแบบความงามที่เกื้อกูลกัน เพราะ

^๙ พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๙๔๔-๙๔๖/๔๙๖ - ๕๐๐.

^{๑๐} ธ.อ. ๒/๑๐๙, ๑๑๑, ๑๑๗

กายงาม(มีศีล)แล้วมีจิตใจ(มีธรรม)ที่งามไปด้วย การแสดงออกมาทั้งทางกาย วาจา และใจจึงเป็นกิริยาที่งดงามเมื่อได้พบเห็น

การกล่าวถึงความงามของสตรีที่พบแบบทางโลกเท่าที่ได้พบเห็นความงามของคนและความงามของธรรมชาติ ในความงามของคนนั้น คนมีความงามอยู่ ๒ ประการ คือ ความงามทางกาย และงามกิริยา ท่าทาง ความงามในรูปร่างกาย เช่น เป็นผู้มี ผอมงาม เนืองงาม ผิวงาม กระดูงาม และวัยงาม ส่วนความในกิริยาท่าทาง ได้แก่ ความงามภายในที่แสดงออกทางความรู้สึกและกิริยาอาการต่างๆ ของมนุษย์ เช่น การที่สมณะ หรือผู้หญิงวังไม่งาม เดินธรรมดาจึงงาม ในด้านความงามของธรรมชาติ นั้น ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงความงามของรูปร่างและกิริยาท่าทาง เช่นเดียวกับคน ทางด้านความงามของธรรมชาติไร้ชีวิตนั้น พุทธศาสนาได้กล่าวถึงทั้งความงามที่มีรูปร่างและทรวดทรง และความงามเชิงคุณค่า

๒. สัมมาอาชีวะกับความเป็นสุนทรีย์ สัมมาอาชีวะที่มีมาในเบญจธรรมซึ่งเป็นความงามในการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ คือเว้นจากเลี้ยงชีพในทางที่ผิด เช่น โกง หลอกหลวง สอพลอ ปีบบังคับขู่ เชิญ คำนุश्य ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น เป็นคุณธรรมของผู้มีศีลข้อ ๒ ที่ผู้มีศีลจะต้องประพฤติในธรรมของการหาเลี้ยงชีพในกิจการ บุคคลวัตถุ ความงามในข้อนี้เป็นการงานนอกและงามในคือว่า งานนอก คือพูดจางาม ดี ไพเราะเสนาะหู ไม่กระซอกโฮกฮากหรือตวาดใส่ผู้อื่นและงามในคือต้องมีจิตใจไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ซึ่งเป็นกิริยาอาการที่แสดงออกได้และผู้ที่พบเห็นจะรู้สึกสบายใจได้ในเรื่องของการมีสัมมาอาชีวะ เมื่อประพฤติตนเช่นนี้แล้ว ก็ถือว่าอยู่ในสัมมาอาชีวะได้ ไม่ตกไปในที่ชั่วหรือสังคมมองว่าเป็นคนที่ไม่ดีหรือเป็นอาชีวะที่ไม่ดีไม่มีคนคบค้าสมาคมด้วย อาทิเช่น คนขายปลา เมื่อขายก็พูดจาอ่อนหวานชักชวนให้ซื้อแนะนำไปในทางที่ดี ไม่โกงตาชั่งคนซื้อ หรือแม้กระทั่งมีการแถมให้ลูกค้าด้วย ถ้าทำดังนี้ก็จะป็นอาชีวะที่งามสุจริต มีศีลมีธรรมกับตัวและใจเป็นสัมมาอาชีวะที่ดีได้ ดังนั้น หลักการเลี้ยงชีวิตชอบทางกาย จึงต้องงดเว้นจากการประกอบอาชีพที่ส่งเสริมหรือสนับสนุนให้กระทำผิดศีลธรรมดังกล่าว การเลี้ยงชีพชอบทางกายยังครอบคลุมไปถึงการเว้นจากจากการเลี้ยงชีวิตด้วยการลักขโมย การทุจริต การคดโกง ทั้งจากโดยอาชีพและสามัญสำนึกแม้ว่าจะมีโอกาสให้กระทำได้หรือไม่ก็ตาม เพราะเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน และทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุข คนในสังคมอยู่อย่างรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมยหรือทุจริตคดโกงจึงเป็นการดำเนินชีวิตอยู่บนความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่น และของสังคมเป็นการทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเองหมดสิ้น และในพระไตรปิฎกได้กล่าวเรื่องสัมมาอาชีวะไว้ดังนี้

พระไตรปิฎกได้กล่าวถึง สัมมาอาชีวะ ในมหาจัตตาริสกสูตรและอนาถปิณฑโกวาทสูตรไว้ดังนี้ว่า

มหาจัตตาริสกสูตร^{๑๑} พระพุทธองค์ทรงแสดงสัมมาสมาธิอันเป็นอริยะ^{๑๒} ทรงมีพุทธาธิบายสัมมาอาชีวะ ได้แก่

๑. สัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปปิ
๒. สัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรคสัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปปิ คืออริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมละมิจฉาอาชีวะ เลี้ยง

^{๑๑}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๓/๑๘๒.

^{๑๒}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๐/๑๘๐.

ชีพด้วยสัมมาอาชีวะสัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรคคือ การงด การเว้น การเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากมิจฉาอาชีวะของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ เพียบพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่ นี่เป็นสัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค ภิกษุนั้นย่อมพยายามเพื่อละมิจฉาอาชีวะยังสัมมาอาชีวะให้ถึงพร้อม ความพยายามของภิกษุนั้นเป็นสัมมาวายามะ ภิกษุนั้นมีสติละมิจฉาอาชีวะ มีสติเข้าถึงสัมมาอาชีวะ สติของภิกษุนั้นเป็นสัมมาสติ ธรรม ๓ นี้ คือ (๑) สัมมาทิฐิ(๒) สัมมาวายามะ (๓) สัมมาสติ ย่อมห้อมล้อมคล้อยตามสัมมาอาชีวะของภิกษุนั้นไป

อนาถปิณฑโกวาทสูตรพระสารีบุตรให้อโวกาทแก่นาถปิณฑิกคหบดีที่ป่วยหนักให้ฟังสำเนียงว่า

- ๑) ไม่ให้ยึดมั่นในอายตนะภายใน ๖
- ๒) ไม่ให้ยึดมั่นในอายตนะภายนอก ๖
- ๓) ไม่ให้ยึดมั่นวิญญูณ ๖
- ๔) ไม่ให้ยึดมั่นผัสสะ ๖
- ๕) ไม่ให้ยึดมั่นเวทนา ๖
- ๖) ไม่ให้ยึดมั่นธาตุ ๖
- ๗) ไม่ให้ยึดมั่นขันธ ๕
- ๘) ไม่ให้ยึดมั่นอรูปฌาน ๔
- ๙) ไม่ให้ยึดมั่นโลกและอารมณ์ในโลก^{๓๓}

เมื่อพระสารีบุตรให้อโวกาทจบ อนาถปิณฑิกคหบดีร้องให้น้ำตาไหล ท่านกล่าวว่ามิได้ยึดติดได้นั่งใกล้พระศาสดาและหมู่ภิกษุมานานแล้ว ไม่เคยได้สดับธรรมมีกถาปานนี้ พระอานนทกล่าวว่า “ธรรมิกถานี้ ไม่แจ่มแจ้งแก่คฤหัสถ์ผู้นั่งชาวห่มขาว แต่แจ่มแจ้งแก่บรรพชิตทั้งหลาย” เมื่อพระสารีบุตรและพระอานนทจากไปแล้วไม่นาน อนาถปิณฑิกคหบดี ก็ถึงแก่กรรมแล้วไปเกิดในหมู่เทพชั้นดุสิต อนาถปิณฑิกเทพบุตรไปเฝ้าพระพุทธองค์และกราบทูลว่า พระเชตวัน มีหมู่ฤๅษีพำนักอยู่^{๓๔} พระผู้เป็นธรรมราชาประทับอยู่ การงาน ๑ วิชชา ๑ ธรรม ๑ ศีล ๑ ชีวิตอันสูงสุด ๑^{๓๕} สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธ์ด้วยธรรม หาใช่บริสุทธ์ด้วยโคตรหรือทรัพย์ไม่ คนฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ตน ควรเลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคาย เพราะเมื่อเลือกเฟ้นย่อมหมดจดในธรรม พระสารีบุตรเป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุผู้ถึงฝั่งด้วยปัญญา ศีลและความสงบ

กล่าวโดยสรุป สัมมาอาชีวะ มี ๒ ประการคือสัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปติ และสัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรคคือการงด เว้นขาด เจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากมิจฉาอาชีวะ และสัมมาอาชีวะ คือชีวิตอันสูงสุดนั่นเอง

๓. กามสังวรกับความเป็นสุนทริยะ กามสังวรที่มีมาในเบญจธรรมคือ ความสังวรในกาม ,ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส มากจนเกินพอดี การสำรวมกาม โดยระมัดระวังตนมิให้ประพติดักมากในกามารมณ์ คุณธรรมข้อนี้

^{๓๓}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๓-๓๘๘/๔๓๓-๔๔๑.

^{๓๔}ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๓๖๗/๒๓๖.

^{๓๕}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๘/๔๔๐.

เป็นสาเหตุให้เกิดความบริสุทธิ์ผุดผ่องแห่งชายหญิง ทำให้ร่มลทิน พ้นจากการตำหนินินทา ผู้มีมาก
ในกายย่อมไม่มีสง่าราศีสำหรับชาย สทหารสันโดษ คือความพอใจในภรรยาตน เป็นคุณธรรมอันดีตรง
ข้ามกับผู้ชอบเจ้าชู้คบหาหญิงอื่นหรือโสเภณี เป็นเหตุให้เสียทรัพย์ ติดโรคร้ายและครอบครัวแตกแยก
ความงามในข้อนี้ถือได้ว่าเปี่ยมความงามเพื่อสังคมอีกอย่างก็ว่าได้ ส่วนในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงกาม
สังวรไว้ดังนี้

อนุโสตสูตร ว่าด้วยบุคคลผู้ไปตามกระแสน^{๑๖} พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า บุคคล^{๑๗}
จำพวก^{๑๗} คือ ๑) บุคคลผู้ไปตามกระแสน ๒) บุคคลผู้ไปทวนกระแสน ๓) บุคคลผู้มีภาวะตั้งมั่น

๔) บุคคลผู้ลอยบาปข้ามถึงฝั่งดำรงอยู่บนบก

บุคคลผู้ไปตามกระแสน คือบุคคลบางคนผู้เสพกามและทำบาปกรรม^{๑๘}

บุคคลผู้ไปทวนกระแสน คือ บุคคลบางคนผู้ไม่เสพกามและไม่ทำบาปกรรมแม้มีทุกข์ทาง
กายและทางใจ ร้องไห้ตานองหน้า ก็ยังประพาศพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้

บุคคลผู้มีภาวะตั้งมั่น คือ บุคคลบางคนผู้ละโอรัมภาคียสังโยชน์ (สังโยชน์เบื้องต้น) ๕
ประการได้ เป็นโอบปาติกะ ปรินิพพานแล้วไม่หวนกลับจากโลกนั้นอีก

บุคคลผู้ลอยบาปข้ามถึงฝั่งดำรงอยู่บนบก คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ
ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันพระพุทธเจ้า
ตรัสต่อว่าในโลกนี้ ผู้ไม่สำรวมในกาม ยังไม่ปราศจากราคะ บริโศกคาม ถูกตัณหาครอบงำเข้าถึงชาติ
และชราเสมอ ชื่อว่าผู้ไปตามกระแสน บุคคลผู้เป็นนักปราชญ์ มีสติตั้งมั่นไม่เสพกามและไม่ทำบาปกรรม
แม้มีทุกข์ก็ยังละกามได้ เรียกว่า ผู้ไปทวนกระแสน นรชนผู้ละกิเลส ๕ ประการได้มีสิกขาบริบูรณ์ เป็นผู้
ไม่เสื่อม ถึงความเชี่ยวชาญในจิต มีอินทรีย์ตั้งมั่น เรียกว่า ผู้มีภาวะตั้งมั่นบุคคลผู้ประกอบด้วยญาณ
กำจัดธรรมทั้งกุศลและอกุศลให้สิ้นไป เป็นผู้ถึงเวท อยู่จบพรหมจรรย์บัณฑิตเรียกว่าผู้ถึงฝั่ง

กล่าวโดยสรุป ผู้ไม่สำรวมในกาม บริโศกคาม ถูกตัณหาครอบงำ ชื่อว่า ผู้ไปตามกระแสน
ผู้มีสติตั้งมั่นไม่เสพกาม ละกามได้ เรียกว่า ผู้ไปทวนกระแสน ผู้ละกิเลสมีสิกขาบริบูรณ์ มีอินทรีย์ตั้งมั่น
เรียกว่า ผู้มีภาวะตั้งมั่น ผู้กำจัดธรรมทั้งกุศล และอกุศลให้สิ้นไป เรียกว่า ผู้ถึงฝั่ง

๔. สัจจะกับความเป็นสุนทริยะ สัจจะของบุคคลที่มีในข้อนี้อาจจะพูดได้ว่าเป็นสิ่งที่
ยิ่งใหญ่ในชีวิตในการดำรงชีวิต หรือแม้กระทั่งการปกครองก็เอาสัจจะนี้เป็นที่ตั้ง ทำดังนี้แล้วจะมี
บริวารมากมาย ตลอดถึงการอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ดังจะยกตัวอย่างของผู้ถือสัจจะดังนี้ คือ สัจจะ
จัดเป็นราชธรรมประการหนึ่ง โดยชื่อว่า “อาชชะคือ ความเป็นผู้ตรง”^{๑๙} ในทศพิธราชธรรม สำหรับ
พระราชาธิบดี ในเรื่องโบราณกล่าวถึงพระราชาบางพระองค์ พลังพระราชนานพรแก่ผู้ใดผู้หนึ่งแล้ว
ทรงรู้สึกภายหลังว่าเป็นการเกินสมควรย่อมกระอักกระอ่วนพระราชหฤทัยไม่น้อย ในที่สุดต้องปล่อย
เลยตามเลย เพื่อจะแสดงว่า “พระราชาย่อมทรงหนักอยู่ในการรักษาสัตย์ อันท่านผู้เป็นพระราชา
ครองแผ่นดิน”^{๒๐} ไม่ใช่เพียงตั้งอยู่ในสัจจะด้วยพระองค์เอง ยังชักนำพสกนิกรให้ตั้งอยู่ในสัจจะด้วย

^{๑๖} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕/๗.

^{๑๗} อ่างแล้ว.

^{๑๘} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕/๗.

^{๑๙} จานงค์ ทองประเสริฐ, พระมหาธรรมมิกราชาริราช, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก
จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙.

เช่น ตั้งกฎหมายป้องกันการหลอกลวงและเบี่ยงพยานเท็จ เป็นต้น เอกชนก็ดี ชุมชนชนก็ดี ผู้มีฐานะ
 เกียวกัน ทำสัญญากันเนื่องด้วยกิจการนั้น

เพื่อความเข้าใจในคำว่า ‘สัจจะ’ ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้ยก ประเภท และ ลักษณะ ของสัจจะ
 ในทางพระพุทธศาสนาที่นักวิชาการ ผู้มีความรู้และความเข้าใจได้กล่าวไว้ อธิบายเพิ่มเติม ดังนี้

ก. ประเภทของสัจจะในพระพุทธศาสนา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายและประเภทของคำว่าสัจจะเอาไว้
 ว่า “สัจจะ แปลว่า ความจริง ความจริงใจ เช่นทำงานร่วมกันต้องมีสัจจะต่อกัน”^{๒๐} คำว่า “ความจริง
 (สัจจะ) ความซื่อสัตย์”ในคำสอนของพระพุทธศาสนาใช้ใน ๒ ประเภท คือ

๑) สมมติสัจจะ จริงตามสมมติ ก็คือ คนที่เกิดมาตั้งแต่เป็นผู้หญิงเป็นผู้ชาย เป็น
 เด็กเล็ก เด็กใหญ่ เป็นหนุ่มเป็นสาว เป็นผู้ใหญ่ เป็นคนแก่ หรือเป็นคนสามัญเป็นคนชั้นกลาง เป็น
 เจ้าหน้าที่ต่างๆ เป็นเสมียน เป็นพนักงาน เป็นปลัดกระทรวงเป็นเจ้ากรมเป็นรัฐมนตรี เป็น
 นายกรัฐมนตรี เป็นผู้สำเร็จราชการ เป็นพระเจ้าแผ่นดิน เป็นผู้อยู่ใต้ปกครองเขาเป็นผู้ปกครองเขาต่าง
 ๆ เหล่านี้ เป็น “สมมติสัจจะ”^{๒๑} สภาพที่เป็นจริงโดยสมมติ เพราะเขาสมมติให้เป็นอย่างไร ก็เป็น
 อย่างนั้น จนถึงผู้ที่บวชเป็นภิกษุสามเณรนี้ ก็เป็นสมมติสัจจะ เพราะอะไร? เพราะแต่ก่อนเราเป็นคนที่ยัง
 ไม่ได้บวช ครั้นต่อมาขอบวชแล้ว แสดงคำขอแล้ว สงฆ์ประกาศกันยอมยกให้เป็นผู้บวช ก็เป็นภิกษุ
 หรืออุปสมบทขึ้น นี่เป็นสมมติสัจจะ จริงโดยสมมติ เหมือนกันเป็นชาติกษัตริย์ เป็นชาติพราหมณ์ เป็น
 ชาติแพศ เป็นชาติปุกกุสะ เป็นชาติจันทาลก็เป็นสมมติสัจจะแต่สมมติสัจจะ สภาพที่จริงโดยสมมติ
 จะไม่ถือก็ได้ เพราะถ้าไม่ถือก็ยุ่งกันหมด คนโง่ มีอายตนะภายในภายนอกเป็นต้น เหมือนกันก็จริง
 แต่ถ้าจะไปเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือนายกรัฐมนตรี ก็ผิดสมมติสัจจะ เป็นไปไม่ได้ พวกโจร พวกขโมย
 พวกปล้น พวกฉ้อฉลต่าง ๆ โดยปรมาตมสัจจะจริงโดยปรมาตม ก็มีขันธ ธาตุ อายตนะ เหมือนกันกับคน
 ซื่อสัตย์สุจริต คนซื่อสัตย์สุจริตก็มีขันธ ธาตุอายตนะ เหมือนกันกับคนขโมย ปล้น ฉ้อฉลเบียดบัง อะไร
 ต่างๆ แต่โดยสมมติแล้ว ไม่เหมือนกันเพราะพวกขโมยเป็นพวกผู้ร้ายอีกอย่างหนึ่ง ความจริงโดยสมมติ
 หมายถึง ความจริงชั้นนอก หรือความจริงผิวเผินที่ชาวโลกสมมติกันต่างๆ มากมาย เป็นไปในคนบ้าง
 ในสัตว์บ้าง ในสถานที่บ้างในสิ่งของต่าง ๆ บ้าง สมมติ แปลว่า รู้พร้อม คือตกลงกันตามสมมติ เมื่อ
 สมมติแล้ว ก็เป็นไปตามสมมติกันว่าเป็นจริงหรือที่มนุษย์ส่วนมากยอมรับและใช้ดำเนินชีวิตประจำวัน
 เพื่อความสะดวกสบายในการติดต่อ สังสรรค์กันในสังคม แต่ถ้าศึกษาค้นคว้าให้ละเอียดลออลงไปแล้ว
 ความจริงชั้นนี้จะไม่ใช่ความจริงเลย เช่น ชาวโลกสมมติกันว่า พระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก และ
 ยอมรับกันโดยทั่วไปแต่ไม่ได้ใครครวญพิจารณาสอบสวนวิเคราะห์ให้ถ่วงถ่วงตามความเป็นจริง
 เพราะชาวโลกยอมรับกันโดยทั่วไปมาเป็นเวลานานแล้วนี้เป็นความจริงชั้น “สมมติสัจจะ”^{๒๒} แต่ถ้าจะ
 พุดกันตามความเป็นจริงแล้ว พระอาทิตย์หาได้ขึ้นทางทิศตะวันออกไม่ พระอาทิตย์ไม่ได้ขึ้นดังที่เรา
 เข้าใจหรือเราคิดกันแต่โลกเราหมุนรอบตัวเองอยู่ตลอดเวลา เมื่อโลกด้านใดด้านหนึ่งหันเข้าหาดวง
 อาทิตย์เราจึงเห็นดวงอาทิตย์โผล่ขึ้นมาจากขอบฟ้า เราจึงเรียกว่าพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก
 ความจริงชนิดนี้คนทั่วไปศึกษากันจนเป็นวิชาการอยู่ในชีวิตประจำวันเนื่องจากหลักของ

^{๒๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๑๐.

^{๒๑} อภิ.ก. (บาลี) ๓๗/๑๐๖๒/๔๒๓.

^{๒๒} อภิ.ก. (บาลี) ๓๗/๑๐๖๓/๔๒๓.

พระพุทธศาสนามุ่งถึงความบริสุทธิ์หลุดพ้น จากกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวงเป็นสำคัญ และสมมติสัจจะไม่สามารถจะทำให้บุคคลผู้ศึกษาถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้เพราะพระพุทธศาสนานิยมความจริงขั้นสูงกว่านั้นอีก จึงไม่นิยมชื่นชมว่าสมมติสัจจะนี้เป็นสัจจะสูงสุด พระพุทธเจ้ามิได้ทรงห้ามมิให้ชาวโลกโดยเฉพาชาวพุทธศึกษากันแต่พระองค์ก็ได้ทรงสรรเสริญยกย่องความจริงดังกล่าวแล้ว และพระองค์มิได้ทรงชี้แนะสั่งสอนให้ชาวพุทธทุ่มเทชีวิตจิตใจให้แก่การศึกษาค้นคว้า

๒) ปรมัตถสัจจะ “จริงโดยปรมัตถ์”^{๒๓} ก็คือจะเป็นอะไรก็ตาม จะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เป็นพระมหากษัตริย์ เป็นผู้สำเร็จราชการเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นอะไรต่ออะไรทั้งหมดจนถึงเป็นคนขอทาน ก็มีอายตนะภายใน ๖ แล้ว ก็ประสพอายตนะภายนอก ๖ แล้วก็มีวิญญาณมีผัสสะ มีเวทนา มีสัญญา มีสังขาร เหมือนกันหมดไม่ต่างกันเลย พระเจ้าแผ่นดินมีอย่างไรคนขอทานก็มีอย่างนั้น ไม่แปลกเท่ากันหมด นี่เป็นปรมัตถสัจจะ สภาพที่จริงโดยปรมัตถ์เมื่อว่าโดยปรมัตถ์ จักขุ โสตะ ชิวหา กาเย มนะ ทานแสดงว่าไม่ใช่คน เพราะเป็นอาการของธาตุรู้ หรือจิตกับกายที่รวมกันอยู่ จึงทำหน้าที่ “เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องไผ่ภูฏัพพะเท่านั้น น้อมนึกถึงธรรม”^{๒๔} ความจริงตามปรมัตถ์เป็นความจริงแท้ที่ไม่แปรผันซึ่งความจริงแท้แล้วไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ที่เรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา นั้น เรียกกันตามสมมติ ที่ว่าไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่บุคคล ก็เพราะว่าถ้ากระจายหรือแยกแยะสิ่งที่ประกอบเป็นสัตว์เป็นบุคคลแล้ว ก็จะมีแต่ขั้น ๕ หรือธรรม ๕ ส่วน คือร่างกายเป็นรูปส่วนหนึ่ง ความเสวยอารมณ์ทุกข์ สุข อุเบกขา เป็นเวทนาส่วนหนึ่ง ความกำหนดจำได้หมายรู้เป็นสัญญาส่วนหนึ่ง ความดำริคิดอ่านเป็นสังขารส่วนหนึ่งดวงจิตเป็นวิญญาณส่วนหนึ่ง ส่วนทั้ง ๕ นี้แหละที่เรียกว่า เบญจขันธ์ เบญจขันธ์นี้เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่คนหรือสัตว์ เพราะถ้าเป็นตัวเป็นตนแล้วต้องมีอำนาจบังคับบัญชาว่ากล่าวได้ว่า “อย่าแก่เลย อย่าเจ็บเลย อย่าตายเลย”^{๒๕} รวมทั้งความจริงเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เหนือวิสัยของประสาทสัมผัสของมนุษย์ เช่น ความจริงเกี่ยวกับจิตหรือวิญญาณ พระเป็นเจ้า นรทสวรค์ นิพพาน เป็นต้นที่นักปรัชญาสนใจในความจริงชนิดนี้ โดยเรียกว่า “อภิปรัชญา หรือ ปฐมปรัชญา” หรือ ภาววิทยาจริงตามอริยสัจ คือความจริงอย่างยิ่งความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยเจ้า อันได้แก่ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางดำเนินปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ถ้าผู้ใดประจักษ์แจ้งความจริงอย่างนี้ ผู้นั้นก็เป็นพระอริยบุคคล เป็นบุคคลผู้ประเสริฐ เป็นบุคคลผู้ห่างไกลจากข้าศึกคือกิเลส อริยสัจ ๔ ประการนี้ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญยิ่งและทรงแนะนำชี้แนะให้พุทธศาสนิกชนสนใจและศึกษากันอย่างจริงจัง เพราะการรู้อริยสัจนี้ สามารถนำตนไปสู่การพ้นทุกข์ได้จริง “เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ หรือสามารถตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ก็ได้”^{๒๖}

สรุปได้ว่า คำว่าสัจจะในคำสอนทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความจริง ที่รู้ชัดด้วยปัญญาเริ่มต้นจากกายสัจจะ วจิสัจจะ มโนสัจจะ และนิพพานอันเป็นปรมัตถสัจจะ เมื่อพบความจริงซึ่งเป็นสัจจะแล้ว ก็ต้องรักษาสัจจะ คือความจริงไว้ และเมื่อพิจารณาเห็นว่า อย่างไรดี อย่างไรไม่ดี อย่างไรถูก อย่างไรผิด ความจริงที่พิจารณาเห็น ต่อเมื่อได้ใช้ปัญญาพิจารณาเห็นว่า อย่างไรเป็นจริงถึง

^{๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๕๗/๔๕๕.

^{๒๔} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๘๒/๒๔๑.

^{๒๕} ม.ม. (บาลี) ๑๙/๒๙๗/๘๐.

^{๒๖} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๒๙๗/๑๙๖.

คราวทำก็ต้องทำตามความจริง ไม่ลู่อำนาจของอคติ นี่ถือว่าเป็นความจริงตามคำสอนทางศาสนาที่เห็นด้วย

ข. ลักษณะของสัจจะในพระพุทธศาสนา

วคิน อินทสระ ได้กล่าวถึงลักษณะของสัจจะที่ปรากฏใน พระไตรปิฎกถือคัมภีร์เป็นที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง สำหรับพระพุทธศาสนาในนิกายเถรวาทซึ่งใช้เป็นเครื่องมือมาตรฐาน ในการตรวจสอบพุทธธรรมเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ถูกต้องแม่นยำเป็นบรรทัดฐานในการก้าวเดินไปสู่ประตูแห่งสัจธรรม เป็นแหล่งข้อมูลให้แก่บุคคลผู้มีความเพียรเพ่งพินิจพิจารณาธรรมะด้วยใจรักใฝ่รู้ศึกษา^{๒๗} คัมภีร์พระไตรปิฎก แสดงสาระสำคัญของเรื่องสัจจะเอาไว้อย่างมีนัยยะสำคัญ โดยความเป็นจริงแล้ว การดำเนินชีวิตที่ง่ายที่สุดคือชีวิตที่ดีที่สุดและการดำเนินชีวิต โดยความจริงใจ จริ่งวาจา จริ่งการกระทำ หรือมีสัจจะเป็นทางชีวิตที่ง่ายที่สุดและดีที่สุดโดยเป็นแนวทางการพัฒนาชีวิต ตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนกระทั่งถึงระดับสูงสุด นั่นคือสัจจะสามารถกำจัดกิเลสทั้งหลายได้โดยเฉพาะ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งจะทำให้ชีวิตเกิดความงดงามมีอิสรภาพที่สมบูรณ์การปฏิบัติศีลปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาต้องมีสัจจะ มีความจริงต่อการปฏิบัติ ไม่หลงมายาโลก จนกระทั่งเกิด “ความรู้ในสัจธรรม รู้ความจริง ตามความเป็นจริง”^{๒๘} เข้าใจ สมมติสัจจะและปรมาตมสัจจะ สามารถดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ ตามลักษณะสัจธรรมที่แต่ละบุคคลเข้าถึงได้ ความจริง คือ “สภาวะหรือธรรมชาติที่ทรงตัว เป็นของแท้ เทียง ตรงไม่เป็นอย่างอื่น ทางใจ จริ่งใจ ได้แก่ ชื่อตรง ความบริสุทธิ์ใจ ทางวาจา จริ่งวาจา ได้แก่ พูดจริงและทางกาย จริ่งกาย ได้แก่ ทำจริง”^{๒๙} สัจจะเป็นวาจาที่เป็นถ้อยคำ หรือที่แปลตามรูปศัพท์ว่าจาวา คำแปล ซึ่งเป็นที่รู้จักโดยทั่วไปว่า คือคำพูด เป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของบุคคล ให้ผู้อื่นได้รับรู้ความคิดของตน “ลักษณะของสัจจะที่เป็นคำพูดเป็นทางแห่งทุกข์และสุขทั้งหลาย”^{๓๐} ทางแห่งกุศลกรรมบถ คือความประพฤติเป็นกุศล และความประพฤติสม่าเสมอดี และ “กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุดคติ”^{๓๑} ว่าโดยหัวข้อ ดังนี้

๑. ลักษณะสัจจะทางกายกรรม ๓ การรักษาสัจจะใน “กายกรรม”^{๓๒} หมายถึง การกระทำทางกายทั้งทางดีทั้งทางชั่ว สร้างสัจจะกายกรรมทางดี เช่น การประพฤติปฏิบัติภาวนา การทำบุญตักบาตร ช่วยเหลือคนถูกรถชน เป็นต้น ไม่สร้างสัจจะในกายกรรมทางชั่ว เช่น ชำคน หรือสัตว์เบียดเบียน รังแกคนอื่น ดังนี้

๑) การเว้นจากการฆ่าสัตว์ การมีความจริงกายที่เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการปลงชีวิตให้ตกลงหรือการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง หรือการล้างผลาญชีวิตสัตว์ “การบีบคั้นเบียดเบียน วาง

^{๒๗} วคิน อินทสระ, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๑๙), หน้า ๘๕-๘๖.

^{๒๘} ขุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๒๐.

^{๓๐} สมศรี ประทุมสูตร, ประยงค์ วิริยวิทย์ และอาภรณ์ ผูกกะมาน, งานวิจัย “เรื่อง จรณะ ๑๕ ทาง เอกแห่งการบรรลุอย่างพระพุทธเจ้า มีผลจริง พิสูจน์ได้ แม้ในปัจจุบัน”, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญผล, ๒๕๒๕), หน้า ๕๗.

^{๓๑} อัง.สตตก. (บาลี) ๒๓/๖๕/๑๑๔.

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓.

กระบองลง วางศัตราลง มีความละเอียดรอบคอบด้วยความเอ็นดูเป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อมีเมตตา กรุณาสงสาร ช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กันและกัน และในสัตว์ทั้งหลายอยู่”^{๓๓}

๒) การเว้นจากการลักทรัพย์ การมีความจริงกายที่เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการ ถูเอาของที่เจ้าของเขามีได้ให้โดยอาการขโมย หรือละเว้นการแย่งชิงลักขโมยและการเอารัดเอา เปรียบ “เป็นผู้ไม่ถือเอาทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นในบ้านหรือในป่า ซึ่งเขาไม่ได้ให้อันเป็นส่วน แห่งการขโมย เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน”^{๓๔}

๓) การเว้นจากการประพฤติดินในกาม การมีความจริงทางกายที่เจตนาเป็นเครื่องงด เว้นจากการประพฤติดินในกาม หรือเว้นการประพฤติดินล่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น ละความประพฤติดินในกามทั้งหลาย เป็นผู้เว้นขาดจากความประพฤติดินในกามทั้งหลาย ไม่ละเมิด จาริตในผู้หญิงที่มารดาปกครอง บิดาปกครอง ทั้งบิดามารดาปกครอง พี่ชายน้องชายปกครอง พี่น้อง หญิงปกครอง หญิงมีสามี หญิงที่อยู่ในเขตหวงห้าม โดยที่สุตแม่แต่หญิงที่ชายคล้องพวงมาลัยเอาไว้ เป็นภรรยา “ไม่ข่มเหงจิตใจ ทำลาย ลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกันและกัน”^{๓๕}

๒. ลักษณะสัจจะทางจริกรรม ๔การรักษาสัจจะใน “วจริกรรม”^{๓๖} หมายถึง “การกระทำ ทางวาจาทั้งทางดีทั้งทางชั่วสร้างสัจจะวจริกรรมทางดี” เช่น พูดคำที่เป็นประโยชน์ พูดสร้างสรรค์สังคม พูดดี เป็นต้น ไม่สร้างสัจจะในวจริกรรมทางชั่ว เช่น พูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด ยุยงให้เขาแตกกัน พูดให้ร้ายป้ายสีเขา เช่น

๑) การเว้นจากการพูดเท็จ การมีความจริงวาจาที่เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการ พูดเท็จ หรือละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง ไม่ว่าจะอยู่ท่ามกลางญาติ อยู่ท่ามกลางพรรคพวกหรือ อยู่ท่ามกลางราชตระกูล เมื่อถูกนำมาเป็นพยาน “เพราะตนเป็นเหตุ เพราะเหตุแห่งตน เพราะเหตุ แห่งคนอื่น เพราะคนอื่นเป็นเหตุ หรือเพราะอามิสบางสิ่งบางอย่างเป็นเหตุ”^{๓๗} เป็นผู้ไม่พูดเท็จทั้งที่ รู้อยู่ กล่าวคำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริง เพราะเห็นแก่ประโยชน์ใด ๆ

๒) การเว้นจากการพูดส่อเสียด การมีความจริงวาจาที่เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจาก พูดส่อเสียด หรือ “ละเว้นการพูดคำส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก”^{๓๘} คือ ไม่เป็นผู้ฟังทางนี้ไป บอกทางโน้น เพื่อทำลายพวกเหล่านี้ หรือ ไม่เป็นผู้ฟังจากทางโน้นแล้วมาบอกทางนี้เพื่อทำลายพวก โน้น “เป็นผู้เชื่อมคนที่แตกแยกกันแล้วให้สนิทกัน”^{๓๙} หรือเป็นผู้ส่งเสริมผู้ที่สนิทกันแล้วให้สนิทกัน ยิ่งขึ้น พอใจผู้ที่พร้อมเพียง ยินดีกับผู้ที่พร้อมเพรียงกัน ชอบผู้ที่พร้อมเพรียงกัน “เป็นผู้พูดแต่วาจาที่ สมานไมตรี และส่งเสริมความสามัคคี”^{๔๐}

^{๓๓} ๐.ส.ต.ด.ก. (บาลี) ๒๓/๖๕/๑๑๔.

^{๓๔} ๐.ป.ญ.จ. (ไทย) ๒๒/๑๓๒/๒๒๗.

^{๓๕} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริโอ), เพชรในดวงใจ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรง พิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๓๙), หน้า ๑๘๖-๑๙๖.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๖๓.

^{๓๗} ๐.ญ.ก. (ไทย) ๒๐/๔๖๗/๑๒๒.

^{๓๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๗-๘๘.

^{๓๙} อภิ.ส. (ไทย) ๓๔/๒๑๘/๙๑.

^{๔๐} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), ตามทางพุทธกิจ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑๔.

๓) การเว้นจากการพูดคำหยาบ การมีความจริงวาจาที่เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดคำหยาบ หรือละเว้นจากการพูดคำหยาบ ละคำพูดหยาบสกปรกเสียหาย “เป็นผู้พูดแต่วาจาไม่มีโทษ สบายหู”^{๔๑} น่ารัก ตี๋มด้าในหัวใจ พูดแต่คำสุภาพ นุ่มนวลชวนฟัง “เป็นภาษาของชาวกรุงที่คนส่วนมากรักใคร่ ชอบใจ”^{๔๒}

๔) การเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ การมีความจริงวาจาที่เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ หรือละเว้นจากการพูดเหลวไหล ละคำพูดเพ้อเจ้อ พูดเป็นเวลา พูดคำที่เป็นจริงพูดคำที่เป็นประโยชน์ พูดเป็นธรรม พูดเป็นวินัย เป็นผู้พูดที่มีหลักฐานมีที่อ้างอิงตามเวลาที่มีที่สิ้นสุด ประกอบด้วยประโยชน์ พูดแต่ความจริง มีเหตุผล มีสารประโยชน์

๓. ลักษณะสัจจะทางมโนกรรม ๓ การรักษาสัจจะใน “มโนกรรม”^{๔๓} หมายถึง “กรรมทางใจ สร้างสัจจะมโนกรรมในทางดี” เช่น คิดทำบุญ ทำกุศล เป็นต้น ไม่สร้างสัจจะมโนกรรมในทางชั่ว เช่น คิดอาฆาตพยาบาท คิดแต่สิ่งที่ไม่ดีไม่เกิดประโยชน์ คิดทำความชั่ว เช่น

๑) ไม่โลภอยากได้ของเขา การมีความจริงใจ ด้วยเป็นผู้ไม่มากไปด้วยความเพ่งเล็งความไม่คิดเพ่งเล็งอยากได้ของเป็นอุปกรณเครื่องปลื้มใจของเขาว่า “โอ้หนอ ขอสิ่งที่เป็นของของคนอื่นนั้น พึงเป็นของเรา” ไม่ละโมภ ไม่เพ่งคิดหาทางเอาแต่จะได้ ควรให้คิดเสียสละทำให้เผื่อแผ่กว้างขวาง

๒) ไม่พยาบาทปองร้ายเขา การมีความจริงใจโดยไม่คิดร้ายผู้อื่น ไม่เป็นผู้มีจิตพยาบาทคิดร้าย ไม่ใช่ผู้มีจิตคิดจะแก้แค้น ไม่คิดมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในทางที่จะทำให้ลายเขาจิตคิดปรารถนาแต่ว่า “ขอให้สัตว์พวกนี้จะเป็นผู้ไม่พยาบาท ไม่มีทุกข์ มีความสุขรักษาตนอยู่เถิด” ตั้งใจปรารถนาดี แผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดแต่ประโยชน์สุขแก่กัน^{๔๔}

๓) มีความเห็นชอบ การเป็นผู้มีความจริงใจ มีความเห็นถูกต้องตามคลองธรรม ไม่ใช่เป็นผู้มีความเห็นคลาดเคลื่อนผิดจากคลองธรรม มีความเห็นชอบว่า ทานที่ให้ไปแล้วมีผล “การเช่นสรวงมีผล การบูชามีผล ผลคือวิบากของการที่บุคคลทำดีและทำความชั่วมี โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามีบุญคุณ บิดามีบุญคุณ”^{๔๕} “พวกสัตว์ที่ผุดเกิดขึ้นแล้วโตทันที่มี สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติชอบ รู้แจ้งโลกนี้และโลกหน้า ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศให้คนทั้งหลายทราบมีอยู่ มีความเห็นถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักธรรม ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว”^{๔๖}

สรุปได้ว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาทั้งหลักของความเชื่อและหลักของความรู้ต่างมุ่งไปสู่หลักของสัจจะ เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายร่วมกันคือสัจจะได้ สัจจะ ความจริง คือ ดำรงมั่นในความจริงที่รู้ชัดด้วยปัญญา เริ่มตั้งแต่จริงวาจา วาจาสัตย์พึงพอกพูนสัจจะ และนิพพานอันเป็นปรมัตถสัจจะ เมื่อพบความจริงซึ่งเป็นสัจจะแล้ว ก็ต้องรักษาสัจจะคือความจริงไว้เหมือนดังเราจะทำอะไร พิจารณา

^{๔๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๗-๘๘.

^{๔๒} ทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์, **พูดได้พูดเป็น**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๓๐ - ๑๓๒.

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๑๓.

^{๔๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๓๕๙-๓๖๕.

^{๔๕} ข.ชา. (ไทย) ๒๘/๙๔๙/๓๓๒.

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๒๘๔.

ว่า อย่างไรดี อย่างไรชั่ว อย่างไรผิด อย่างไรถูก เมื่อเห็นจริงต้องตามรักษาความจริงที่พิจารณาเห็นไว้ ถ้าไม่เช่นนั้น ถึงคราวจะทำอะไรก็ทำไปตามอำนาจอคติไม่ทำตามสัจจะความจริงที่พิจารณาเห็น ต่อเมื่อได้ใช้ปัญญาพิจารณาเห็นว่า อย่างไรเป็นจริง ถึงคราวทำก็ทำตามความจริงไม่ลุ่มอำนาจของอคติ และสิ่งดังกล่าวจะต้องอาศัย สัจจะทางกาย สัจจะทางวาจา และสัจจะทางมโนจึงจะสำเร็จประโยชน์ได้ ความงามจึงเกิดขึ้นมาได้ด้วยสิ่งที่กล่าวมานี้

๕. สติสัมปชัญญะกับความเป็นสุนทรียะ สติสัมปชัญญะที่บุคคลกระทำแล้วถ้าจะว่าตามลักษณะที่มีแล้วมีลักษณะดังนี้ลักษณะที่ดีของสติสัมปชัญญะ สัมปชัญญะที่ถูกต้องตามธรรม และหลักคำสอนของพุทธศาสนามี ๔ ประการ คือ

- ๑) รู้ตัวว่า การที่ตนกำลังทำอยู่นั้นเป็นประโยชน์หรือไม่
- ๒) รู้ตัวว่า การที่ตนกำลังทำอยู่นั้นเหมาะกับตนหรือไม่
- ๓) รู้ตัวว่า การที่ตนกำลังทำอยู่นั้นเป็นความทุกข์หรือสุขอย่างไร
- ๔) รู้ตัวว่า การที่ตนกำลังทำอยู่นั้นเป็นความมกมายหรือไม่
- ๕) รู้ตัวว่า การที่ตนกำลังทำอยู่นั้นเลื่อนลอยไร้สาระหรือไม่

ความรู้ตัวในขณะที่ทำนั้น มิใช่เพียงแต่รู้ตัวว่ากำลังทำอะไรๆ หากแต่ต้องเป็นความรู้ตัวซึ่งประกอบด้วยองค์ลักษณะ ๔ ประการ โดยกล่าวสรุปว่า

- ๑) มีประโยชน์หรือไม่
- ๒) เหมาะสมกับตนหรือไม่
- ๓) เป็นความทุกข์หรือความสุข
- ๔) เป็นความฉลาดหรือมกมาย เลื่อนลอย ไร้สาระ

ความรู้ตัวอย่างที่กล่าวมานี้เป็นองค์ประกอบสติสัมปชัญญะที่ถือว่ามัวอุปการะมากก็เพราะเมื่อรู้ตัวแล้วจะได้ปรับปรุงแก้ไขในการทำงานให้ดีขึ้นมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ไม่มัวทำในสิ่งที่ไร้ประโยชน์ไม่มัวทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับเพศภาวะของตน ไม่มัวทำในวิธีการผิดๆ และไม่มัวทำในเรื่องที่มกมายไร้สาระเมื่อทำได้อย่างนี้แล้วผู้มีสติสัมปชัญญะก็จะดูงามทั้งในตัวเองและทางสังคม เป็นต้น

ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ ทำ พุทฺ คิต ด้วยการมีสติ คือระลึกได้ และสติสัมปชัญญะ คือรู้ตัวว่าสิ่งที่กำลังทำอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ กำกับอยู่เสมอ คือ ก่อนทำ ก่อนพูดและก่อนคิดก็ให้มีสติระลึกเสียก่อน และขณะที่กำลังทำ กำลังพูด และกำลังคิด ก็ให้รู้ตัวอยู่เสมอว่าทำอะไรอยู่ แต่จะทำอะไรก็ไม่ควรรีบร้อนหรือเร่งด่วนจนเกินพอดี ควรไตร่ตรองให้รอบคอบทำด้วยความสุขุม สติจึงจะเกิดขึ้นทันและได้ผลเพิ่มขึ้น และสตินี้เมื่อว่าโดยรวบยอดแล้วก็คือความไม่ประมาท นั่นเอง และคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ทั้งหมดล้วนรวมลงในความไม่ประมาทคือ การมีสติรอบคอบนั่นเอง ชีวิตของผู้ไม่ประมาท มีสติรอบคอบระมัดระวังในทุกสถานจะมีความสมบูรณ์การดำเนินชีวิตจะไม่ผิดพลาด หรือผิดพลาดน้อยที่สุด และมีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงได้ชื่อว่าเป็นธรรมสำหรับส่งเสริมและพัฒนาตนเองให้มีระเบียบวินัย เพราะการมีสติ สติก็จะกำกับให้ระลึกได้และมีสติสัมปชัญญะ คือรู้ตัวว่าสิ่งที่กำลังทำอยู่นั้นผิดศีลหรือไม่ เป็นอบายมุขหรือไม่

กล่าวโดยสรุป สติกับสติสัมปชัญญะนั้นเป็นธรรมคู่กัน คือ ความระลึกรู้ หรือพิจารณาเห็นด้วยปัญญาอันเห็นชอบ ก่อนคิด-พูด-ทำ ว่าความคิด หรือคำที่จะพูด หรือว่ากรรมที่กำลังจะทำนั้นดีหรือชั่ว เป็นบุญกุศลหรือเป็นบาปอกุศล เป็นทางเจริญหรือทางเสื่อม นี้ชื่อว่า “สติ” แต่เมื่อผลอสติคิด

พูดหรือทำไปก่อนแล้วโดยไม่ทันระลึกรู้ได้ ว่าดีหรือชั่ว แล้วกลับมาตระลึกรู้ได้หรือรู้สึกตัวได้ด้วย ปัญญาอันเห็นชอบว่า ความคิดที่กำลังเกิด วาจาที่กำลังพูด และกรรมที่กำลังกระทำอยู่นั้นถูกต้องตาม ทำนองคลองธรรม เป็นกุศลคุณความดี หรือว่าเป็นความชั่ว เลือกประพฤติปฏิบัติไปในทางเจริญงอกงาม เว้นความประพฤติปฏิบัติไปในทางเสื่อมนี้ชื่อว่า “สัมปชัญญะ” แม้สำนึกได้ภายหลังที่ได้ คิดพูดทำไปแล้ว ก็ชื่อว่า “สัมปชัญญะ” ปัญญาอันเห็นชอบนี้ จึงเป็นธรรมที่มีอุปการะมากแก่การดำเนินชีวิตให้ดำเนินไปแต่ในทิศทางที่ถูกเป็นบุญกุศลคุณความดีอันจะนำชีวิตไปสู่ความสำเร็จและความเจริญสันติสุขตลอดไป

๔.๓ คุณค่าทางปฏิบัติเบญจธรรมกับความงามเชิงสุนทรียะ

ความงามที่เกิดขึ้นจะสมบูรณ์ได้ต้องมีคุณค่าเป็นตัววัดเพราะคุณค่าจะกำหนดในน้ำหนักหรือเป็นตัววัดปริมาณของความงามนั้นๆ มองในแง่ทางโลกที่มองเห็นกันตามรูปธรรมคุณค่านี้จะทำให้ชัดเจนและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น หรือเรียกได้ว่าเป็นมนุษย์ร้อยเปอร์เซ็นต์

ในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อให้มีการอยู่ร่วมกันโดยสันติสุขนั้น คนแต่ละคนจะต้องทำตนให้เป็นคนเต็มคนหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นมนุษย์ ผู้ที่จะเป็นคนเต็มคนหรือมนุษย์นั้น จะต้องมียุทธการดำเนินชีวิตประจำวันดังนี้

๑. เว้นจากการเบียดเบียนสัตว์อื่น
๒. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้โดยอาการแห่งขโมยหรือโจร
๓. เว้นจากการประพฤติดินในกาม
๔. เว้นจากการพูดเท็จ
๕. เว้นจากการดื่มน้ำขำอันเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา

ผู้ที่จะเป็นคนเต็ม คือ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ จะต้องเป็นผู้มีการดำเนินชีวิตประจำวันทีประกอบด้วยเบญจศีลเบญจธรรม ทั้ง ๕ ประการ ดังกล่าวแล้ว ถ้าขาด ๑ ประการ ก็เป็นคนเพียง ๘๐ เปอร์เซ็นต์ หรือขาด ๒ ประการ ก็เป็นคนเพียง ๖๐ เปอร์เซ็นต์ เป็นต้น นับว่าเป็นหลักการขั้นพื้นฐานที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนมุ่งเน้นให้พุทธศาสนิกชนได้ประพฤติปฏิบัติตามเพื่อความเป็นมนุษย์อันจะได้สมาชิกที่ดั่งามของสังคม ความสงบสุขในสังคมแต่ละวัน จะเกิดขึ้นได้ก็อาศัยหลักมนุษยธรรม หรือแต่ละคนเป็นคนเต็มคนนั่นเอง

จากผลวิเคราะห์ทั้งหมดนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมเพื่อวิเคราะห์วิธีการปฏิบัติตามเบญจศีลเบญจธรรมก็สามารถสรุปได้ว่า การที่จะปฏิบัติตามเบญจศีลและเบญจธรรมนี้ได้ดีที่สุดจะต้องปฏิบัติตามวิธี ซึ่งเจตนาเจตนางดเว้นจากความชั่ว ๓ ประการ คือ

๑. สัมปัตตวิธี แปลว่า ความละเว้นจากการได้ แม้ไม่ได้สมาทานศีลสิกขาบทมาก่อน เมื่อประสบกับเหตุการณ์หนึ่ง ทำให้ต้องล่วงละเมิดศีลใด ย่อมมีเจตนามาก่อน และเกิดความละอายใจที่ได้กระทำไม่ถูกต้องลงไป แล้วให้ละเว้นจากการกระทำนั้น

๒. สมาทานวิธี แปลว่า ความละเว้นด้วย การถือ ด้วยการสมาทาน หรือการขอรับเอง คือ การตั้งใจจะไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติดินในกาม ไม่พูดปด ไม่ดื่มสุราด้วยการรับศีลจากพระสงฆ์ หรือสมาทานในใจ และได้ปฏิบัติตามที่ตั้งใจไว้

๓. สมุจเจทวิริติ แปลว่า ความละเว้นด้วยตัดขาด เป็นการงดเว้นของพระอริยบุคคล ไม่ให้ประพฤติก่อล่วงข้อห้าม ไม่ให้เกิดการทุศีล

ผลของการปฏิบัติตามเบญจศีลเบญจธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมที่คู่กัน ส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ตามผู้วิจัยได้อธิบายความมาแล้วข้างต้น พร้อมทั้งข้อคิดของนักวิชาการเป็นเครื่องมือยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า ถ้ามนุษย์มีเบญจศีลเบญจธรรมแล้วจะทำให้มนุษย์มีบุคลิกภาพตามอานิสงส์ของศีล ๕^{๔๗} ดังนี้

๑. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๒. กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมขจรไป นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๓. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล จะเข้าไปถึงบริษัทใดๆ จะเป็นชาติตยบริษัทก็ตาม พรหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก่ลวกกล้า ไม่เก้อเขินเข้า ไปนี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๔. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๕. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล

ตามที่กล่าวมาแล้วนี้จะเห็นได้ว่า เบญจศีลเบญจธรรมนี้มีความสำคัญยิ่งสำหรับสังคมมนุษย์ หากคนในสังคมตั้งมั่นอยู่ในเบญจศีลเบญจธรรมโดยทั่วถึงกันแล้ว สังคมก็必将มีความมั่นคง มีความสงบสุขอย่างแน่นอน ผู้ใดมีเบญจศีลเบญจธรรม ผู้นั้นย่อมเป็นที่พึงปรารถนาของสังคม จะทำอะไร จะติดต่อกับใคร ประสานงานกับใคร จะขอความร่วมมือจากใคร ก็ย่อมจะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดียิ่ง ด้วยเหตุนี้ เบญจศีล-เบญจธรรม จึงมีความสำคัญยิ่งต่อการเสริมสร้างการพัฒนาครอบครัว ซึ่งเป็นส่วนย่อยของสังคมให้มีความมั่นคงในการดำเนินชีวิต และเมื่อมนุษย์คนใดที่มีการปฏิบัติตามเบญจศีลและเบญจธรรมแล้ว ย่อมจะทำให้มีความสมบูรณ์ขึ้นมาในระดับหนึ่งที่สมบูรณ์ตามหลักพุทธปรัชญา ที่เรียกว่า มนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นต้น แต่ถึงกระนั้น หากมนุษย์มีความต้องการที่จะเป็นมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ขึ้นไปยิ่งกว่านี้อีก จะต้องปฏิบัติตามหลักการปฏิบัติเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นกลางต่อไป

หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นกลางหลักการปฏิบัติเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นกลางในที่นี้ พูดถึงหลักว่าด้วยการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ในขั้นที่สูงกว่า ขั้นต้นขึ้นมา พูดถึงการเว้นจากการหาความชั่วทั้งปวงและให้หันมาทำกุศลทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา และใจ ซึ่งการปฏิบัติได้เช่นนี้จะทำให้มนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ในขั้นต้นกลายเป็นมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในระดับขั้นกลาง ซึ่งหลักธรรมที่มนุษย์จะนำมาฝึกฝนพัฒนาตนเอง ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นกว่าการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นต้นนั้นก็คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งจะทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่สูงขึ้นได้

^{๔๗} ธี.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๖/๓๐๕.

กุศลกรรมบถ หมายถึง การกระทำของคนดี หรือของคนฉลาด เพื่อก่อให้เกิดความดี ความเจริญก้าวหน้า ความถูกต้อง อันเป็นทางแห่งความดีกุศลกรรมบถ หมายถึง ธรรมหมวดหนึ่ง มี ๑๐ อย่าง คือ กายสุจริต ๓ วจีสุจริต ๔ มโนสุจริต ๓ การพัฒนามนุษย์เป็นการเน้นไปที่ตัวบุคคล เพราะมนุษย์มีศักยภาพความสามารถติดตัวมาทุกคน โดยมีจุดหมาย คือ ความสุข อิสรภาพ ความดีงามของชีวิต เพื่อพัฒนานตนเองโดยมีหลักการให้เกิดความใฝ่รู้ สิ่งที่ยากจนประสบผลสำเร็จ จะต้อง ปฏิบัติใน กุศลกรรมบถ ๑๐^{๔๘} ประการ ดังนี้

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์)
๒. อทินนาทานา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์)
๓. กาเมสุมิฉาจारा เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการประพฤติดิฉันในกาม)
๔. มุสาวาทา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ)
๕. ปิสุณาย วาจา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด)
๖. ผรุสย วาจา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ)
๗. สัมผัปปลาปา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ)
๘. อนภิชชา เวรมณี (ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา)
๙. อพยาบาท (ความไม่คิดร้าย)
๑๐. สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ)

วิธีการปฏิบัติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ การปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐^{๔๙} ประการนั้นจะต้องปฏิบัติดังนี้

ปฏิบัติทางกาย ๓ คือ

๑. ละเว้นจากการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน มีเมตตา กรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน
๒. ละเว้นการแย่งชิง ลักขโมย และการเอารัดเอาเปรียบ เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน
๓. ละเว้นการประพฤติดิฉันล่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น ไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน

ปฏิบัติทางวาจา ๔ คือ

๔. ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ
๕. ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี
๖. ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย พูดแต่คำสุภาพ นุ่มนวลควรฟัง
๗. ละเว้นการพูดเหลวไหล เพ้อเจ้อ พูดแต่คำจริง มีเหตุมีผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒ - ๓๖๓.

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน อง. ทุก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๑๕๔.

ปฏิบัติทางใจ ๓ คือ

๘. ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้ คิดให้ คิดเสียสละ ทำให้เผื่อแผ่กว้างขวาง

๙. ไม่คิด ร้าย มุ่งร้าย มุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย ตั้งความปรารถนาดี แผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

๑๐. มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมดาของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย^{๕๐}

ธรรม ๑๐ ข้อนี้เรียกว่า กุศลกรรมบถบ้าง ธรรมจริยาบ้าง อารยธรรมบ้าง เป็นรายละเอียดขยายความสุจริต ๓ ข้อ คือ กายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต

ผลของการปฏิบัติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ ถือว่าเป็นการปฏิบัติตามหลักการของการพัฒนาความเป็นมนุษย์ เรียกได้ว่า เป็นกัลยาณชน และย่อมได้รับอานิสงส์ของการประพาสสุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริตที่เรากล่าวมาแล้วโดยส่วนเดียวบุคคลนั้นจะได้รับอานิสงส์ดังต่อไปนี้ คือ (๑) แม้นกก็ดีเตียนตนเองไม่ได้ (๒) ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ (๓) กิตติศัพท์ย่อมขจรไป (๔) ไม่หลงลืมสติตาย (๕) หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริตที่เราเรียกว่าควรทำโดยส่วนเดียว บุคคลนั้นจะได้รับอานิสงส์นี้”^{๕๑}

นี่เป็นอานิสงส์แห่งการปฏิบัติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่สูงขึ้นกว่ามนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นต้น กลายเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพุทธปรัชญาในขั้นกลาง ที่เรียกว่า มนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นกลาง แต่ถึงกระนั้นก็ยังมียุทธธรรมที่จะทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นที่สูงขึ้นไปอีก ดังนั้นผู้ที่มุ่งหวังจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นสูงควรปฏิบัติตามหลักการปฏิบัติเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นสูง ดังผู้วิจัยจะได้อธิบายในข้อต่อไป

หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นสูงในที่นี้ พุทธถึงหลักการประพาสปฏิบัติของมนุษย์เพื่อฝึกฝนพัฒนาตนให้มีการปฏิบัติตามทางสายกลาง อันเป็นทางแห่งความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ซึ่งจะทำให้มนุษย์ฝึกฝนตนเองให้มีการพัฒนายิ่งขึ้นกว่าการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นกลาง จนกลายเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นสูง หรือเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่สุดเพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่ดีปราศจากปัญหาทั้งปวง หลักธรรมนั้น คือ มรรคมงคล ๘ มรรค^{๕๒} หมายถึง ความจริงว่าด้วยทางแห่งความดับทุกข์ หรือวิธีการปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาที่ควรปฏิบัติตาม เพราะสามารถลดปัญหาและหมดความทุกข์ได้ในที่สุดอริยมรรค หมายถึง ทางสายกลางอันประเสริฐ มี ๘ ประการ เรียกว่า มรรคมงคล ๘ อันเป็นทางนำไปสู่การพ้นทุกข์ โดยสรุปได้แก่ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญาอริยมรรค^{๕๓} คือ หลักของการกระทำที่ถูกต้อง ๘ ประการเพื่อนำไปสู่นิพพานจำแนกออกเป็น ๓ หมวด คือ

^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘-๒๙.

^{๕๑} อ.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

^{๕๒} ช.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๗/๔๐๑.

^{๕๓} ศิโรธรณ์ บัณฑิตชน, **แนวคิดเรื่องมนุษย์ในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ**, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๐, หน้า ๘๐.

๑. หมวดปัญญา ๑.๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ๑.๒) สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ

๒. หมวดศีล ๒.๑) สัมมาวาจา การพูดจาชอบ ๒.๒) สัมมากัมมันโต การหาการงานชอบ ๒.๓) สัมมาอาชีโว การเลี้ยงชีวิตถูกชอบ

๓. หมวดสมาธิ ๓.๑) สัมมาวายาโม ความเพียรชอบ ๓.๒) สัมมาสติ ความระลึกชอบ ๓.๓) สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ

อริยมรรคดังกล่าวมานี้ เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาให้มนุษย์มีความสมบูรณ์ในขั้นสูง หรือสูงที่สุด จนเป็นผู้เข้าถึงกระแสแห่งพระนิพพานได้

วิธีการปฏิบัติตามมรรคมองค์ ๘ ในที่นี้ เป็นวิธีการปฏิบัติตามหลัก ธรรมที่มีอุปการะต่อโลก ให้มีการกระทำที่ถูกต้อง ๘ ประการเพื่อนำไปสู่นิพพาน จำแนกออกเป็น ๓ หมวด ซึ่งได้แก่ หมวดปัญญา หมวดศีล และหมวดสมาธิ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนให้พุทธบริษัทได้นำไปใช้อบรมสั่งสอนตนเองและบุคคลอื่นๆ เพื่อให้มีวัตรอันงามซึ่งเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายเพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักการสอนในพระไตรปิฎกว่า^{๕๔} “อานนท์ เธอจะคิดอย่างนี้ว่า “สมัยนั้นพระเจ้ามชเวชะซึ่งทรงตั้งวัตรอันงามนั้นคงเป็นคนอื่นเป็นแน่” แต่ข้อนั้นเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น สมัยนั้นเราเป็นพระเจ้ามชเวชะ ได้ตั้งวัตรอันงามนั้นไว้ ประชาชนผู้เกิดมาภายหลังประพฤติดำเนินวัตรอันงามที่เราตั้งไว้แล้วนั้น แต่วัตรอันงามนั้นไม่ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้และเพื่อ นิพพาน เป็นไปเพียงเพื่อเข้าถึง พรหมโลกเท่า นั้น ส่วนวัตรอันงามที่เราตั้งไว้ในบัดนี้เป็นไปเพื่อความ เบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน โดยส่วน เดียววัตรอันงามที่เราตั้งไว้ในบัดนี้เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนดเพื่อดับเพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว เป็นอย่างไรคือ อริยมรรคมองค์ ๘ ได้แก่ ๑. สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) ๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) ๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) ๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) ๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) ๗. สัมมาสติ (ระลึก ชอบ) ๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) วัตรอันงามที่เราตั้งไว้ในบัดนี้แลเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียวอานนท์ เราขอเตือนเธอทั้งหลายอย่างนี้ว่า “เธอทั้งหลายควรประพฤติวัตรอันงามตามวิธีที่เราตั้งไว้แล้ว เธอทั้งหลายอย่าเป็นคนสุดท้ายของเราเลย” เมื่อยุคของใคร่ใดเป็นไปอยู่แต่ปล่อยให้วัตรอันงามเห็นปานนี้ ขาดสูญไป คนนั้นชื่อว่าคนสุดท้ายของบุรุษเหล่านั้น เราขอเตือนเธอทั้งหลายอย่างนี้ว่า “เธอทั้งหลาย ควรประพฤติวัตรอันงามตามวิธีที่เราตั้งไว้แล้ว เธอทั้งหลายอย่าเป็นคนสุดท้ายของเราเลย” นอกจากนี้ ยังได้กล่าว ไว้แล้วในข้างต้นว่า อริยมรรค คือ หลักของการกระทำที่ถูกต้อง ๘ ประการ เพื่อนำไปสู่ นิพพาน จำแนกออกเป็น ๓ หมวด ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑. หมวดปัญญา คือ เข้ารู้ถึงความเป็นจริงของธรรมชาติว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปตาม กฎอิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท และกฎไตรลักษณ์ ได้แก่

๑.๑ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบคือ ประพฤติตนเป็นผู้มีความเห็นที่เป็นไปเพื่อ ประโยชน์สุขและเกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น นั่นคือ ความไม่เห็นแก่ตัวซึ่งเป็นภัยแก่ตัวเองและผู้อื่น สัมมาทิฐิในมรรค คือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในเหตุให้เกิดทุกข์ ความรู้ในความดับแห่งทุกข์ความรู้

^{๕๔}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๖/๓๘๑.

ในทางดำเนินให้ถึงความดับแห่งทุกข์ จากความรู้ ๔ อย่างนี้ สรุปเป็น ๒ อย่างก็ได้ว่าความทุกข์และความดับทุกข์ ความเห็นแก่ตัวก่อให้เกิดความทุกข์ ความไม่เห็นแก่ตัวคือความดับทุกข์

๑.๒ สัมมาสังกัปปะ ความดาริชอบคือ ประพฤติตนเป็นผู้มีความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง สัมมาสังกัปปะในมรรคได้แก่ความดำริในการออกจากกาม ความดาริในการไม่มุงร้าย ความดาริในการไม่เบียดเบียน

๒. หมดศีล คือ หมดที่แสดงถึงการใช้ความรู้นั้นให้เป็นประโยชน์ คือ ปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมดาหรือกฎธรรมชาตินั้น โดยการกระทำที่เป็นเหตุให้เกิดเหตุปัจจัยทั้งหลายดำเนินไปในทางที่จะก่อผลดี

๒.๑ สัมมาวาจา การพูดจาชอบคือ ประพฤติตนเป็นผู้มีเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดไม่จริง เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๒.๒ สัมมากัมมันโต การทำงานชอบคือ ประพฤติตนเป็นผู้มีเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่า เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประทุษร้ายในกามทั้งหลาย

๒.๓ สัมมาอาชีโว การเลี้ยงชีวิตชอบคือ ประพฤติตนเป็นผู้ละเสียซึ่งการเลี้ยงชีพที่ ผิด ย่อมสำเร็จความเป็นอยู่ด้วยการเลี้ยงชีวิตที่ชอบเกี่ยวกับการเลี้ยงชีวิต เนื่องมาจากสัมมากัมมันโต คือ การทำงานชอบ การทำงานชอบควรเป็นงานที่มีลักษณะเหมาะสมแก่ตนจนสำเร็จและก้าวหน้า

๓. หมดสมาธิ คือ ความตั้งมั่นทางจิตใจที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีจิตใจที่สูงส่งและจิตใจที่ขาวสะอาด ความเป็นผู้มีจิตใจที่อ่อนโยน

๓.๑ สัมมาวายาโม ความเพียรชอบคือ ประพฤติตนเป็นผู้ทำความพอใจให้เกิดความพยายาม พยายามระมัดระวังประคองตั้งจิตไว้เพื่อยังกุศลธรรมอันเป็นบาปที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น เพื่อจะละอกุศลธรรมอันบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อจะยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น เพื่อความตั้งอยู่ ความไม่เลอะเลือนความงอกงามยิ่งขึ้น ความไพบูรณ์ ความเจริญ ความเต็มรอบ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓.๒ สัมมาสติ ความระลึกชอบคือ ประพฤติตนเป็นผู้เห็นกายในกายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเครื่องเผากิเลส มีสติ มีสัมปชัญญะ ถอนความพอใจและความไม่พอใจในโลกออกเสียได้

๓.๓ สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบประพฤติตนเป็นผู้มีความสงัดจากกามทั้งหลาย สงัดจากธรรมที่เป็นอกุศลทั้งหลาย

๔.๔ องค์ประกอบของเบญจธรรมกับเกณฑ์การตัดสินความงามตามแนวพุทธปรัชญา

เบญจธรรม หมายถึง ธรรมอันดีงามห้าอย่าง หรือคุณธรรมห้าประการซึ่งเป็นหลักธรรมที่คู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลควรมีไว้ประจำใจซึ่งเบญจธรรมมีองค์ประกอบด้วยหลักธรรม ๕ ประการ ได้แก่

๑. เมตตาและกรุณา หมายถึง ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญและความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์

๒. สัมมาอาชีวะ หมายถึง การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต

๓. กามสังวร หมายถึง ความสังวรในกาม, ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ไม่ให้หลงใหลในรูปเสียงกลิ่นรสและสัมผัส

๔. สัจจะ หมายถึง ความสัตย์ความซื่อตรง

๕. สติสัมปชัญญะ หมายถึง ระลึกได้ และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิดรู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท^{๕๕}

เกณฑ์ในการตัดสินความงามทางสุนทรียะ การตัดสินทางสุนทรียศาสตร์ คือ การที่เราใช้จิตใจแสดงปฏิกิริยาต่อสภาพการณ์ในสิ่งแวดล้อม หรือการที่จิตประเมินค่าวัตถุที่มีคุณค่าทางความงาม ที่เราให้เกิดความรู้สึกภายในจิตใจ แม้ว่าความงามจะขึ้นอยู่กับจิต แต่ก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับทางเลือกตามใจชอบ หากแต่ต้องขึ้นอยู่กับคุณค่าที่มีอยู่ในวัตถุนั้น ๆ ด้วย ฉะนั้นในการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางสู่ความซาบซึ้งควรมีความรู้ในการตัดสินคุณค่าความงาม มุมมองทางความคิด ที่มีความแตกต่างกันหลากหลายออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นๆ ว่าใช้อะไรเป็นหลักในการตัดสินสิ่งต่างๆ และการตัดสินทางสุนทรียศาสตร์ก็สามารถแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มแนวคิด ดังนี้

๑. กลุ่มที่ใช้ตนเองเป็นตัวตัดสิน จิตพิสัยหรืออัตวิสัย (Subjectivism) เป็นทัศนะที่คิดว่า ความงามเป็นเรื่องความรู้สึกอยู่ในใจของคน ไม่ได้ขึ้นอยู่กับวัตถุสิ่งของที่เรามองเห็นหรือสิ่งที่เราได้ยินใจของเราเป็นตัวกำหนดว่าสิ่งที่เรามองเห็นงามหรือไม่งาม เสียงที่เราได้ยินไพเราะหรือไม่ ทุกอย่างล้วนเกิดความคิดในใจ จากความรู้สึกภายในทั้งสิ้น วัตถุนั้นแตกต่างกันคนหนึ่งอาจเห็นว่างาม แต่อีกคนอาจเห็นว่าไม่งามก็ได้ เช่นเดียวกับการฟังเพลงเดียวกัน คนหนึ่งบอกว่าไพเราะแต่อีกคนบอกว่าไม่ไพเราะ ซึ่งการมองเห็น หรือการได้ยินของบุคคลทั้งสองถือว่าถูกทั้งคู่ ความงามจึงไม่มีมาตรฐานหรือกฎเกณฑ์ที่แน่นอนขึ้นจากความคิดความรู้สึกของผู้ที่สัมผัสเป็นหลัก

๒. กลุ่มที่เชื่อว่า มีหลักเกณฑ์ที่ตายตัว ที่จะใช้ตัดสินได้เรียกเกณฑ์ตัดสินนี้ว่า วัตถุพิสัยหรือปรวิสัย (Objectivism) เป็นกลุ่มที่เชื่อว่า มีเกณฑ์มาตรฐานตายตัวแน่นอนในทางศิลปะ ซึ่งสามารถนำไปตัดสินผลงานได้ในทุกสมัย เกณฑ์มาตรฐานนี้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงและไม่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกใครหรือศิลปินคนไหน กลุ่มนี้มีความเชื่ออีกว่า สุนทรียธาตุมีอยู่จริง แม้ว่าเราจะเข้าถึงมันไม่ได้ก็ตาม แต่มันก็มีอยู่จริง และด้วยเหตุผลนี้ การที่เราตัดสินศิลปะออกมาไม่เหมือนกัน ก็เพราะเราแต่ละคนไม่สามารถเข้าถึงสุนทรียธาตุที่แท้จริงได้ หรือตัวจริงมาตรฐานนั่นเอง การที่เราจะเข้าถึงเกณฑ์มาตรฐานนี้ได้ นั้น เราจำเป็นต้องฝึกพัฒนาจิตให้สมบูรณ์จนสามารถเห็นความงามมาตรฐานได้ บางคนอาจทำสมาธิ บางคนอาจฝึกฝนทางศิลปะจนชำนาญ

๓. กลุ่มที่เชื่อว่า ใช้หลักเกณฑ์ในการตัดสินสุนทรียศาสตร์ จะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อม เรียกเกณฑ์ตัดสินนี้ว่า สัมพัทธพิสัย (Relativism) เป็นกลุ่มที่มีแนวคิดคล้ายกับกลุ่มจิตพิสัย แต่ต่างกันตรงที่กลุ่มสัมพัทธพิสัยนั้นมีความเชื่อว่า กฎเกณฑ์ตัดสินทางสุนทรียศาสตร์นั้นขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อม วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น หรือขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ ตลอดจนดินฟ้าอากาศ ของแต่ละพื้นที่ โดยไม่ขึ้นอยู่กับตัวผู้วิจารณ์ เพราะผู้วิจารณ์จะต้องวางตัวเป็นกลางและต้องสำนึกอยู่ในใจเสมอว่า ตนเองเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสังคม ดังนี้แล้ว เกณฑ์ตัดสินทาง

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๗๕๓-๗๕๔.

สุนทรียศาสตร์จึงเปลี่ยนแปลงไปตามสังคมบ้าง ตามสภาพของภูมิอากาศ ภูมิประเทศนั้น ๆ บ้าง แล้วแต่สภาวะแวดล้อมจะพาไป นั่นเอง

ในหัวข้อนี้กล่าวโดยสรุป คือ เบญจธรรม และเบญจศีล บุคคลผู้เว้นแล้ว (เบญจศีล) และรวมถึงมีแล้ว (เบญจธรรม) การตัดสินใจโดยหลักทั้งสามอย่างที่กำลังมาข้างต้นนั้น จะเข้ากับหลักไหน โดยเวลา สถานที่ หรือแม้กระทั่งตัวบุคคลผู้ตัดสินใจในเรื่องนั้นๆ เวลานั้นๆ เหมาะที่จะใช้หลักเกณฑ์ใด ก็ต้องขึ้นกับเวลาและสถานการณ์ด้วย เช่น เบญจศีลและเบญจธรรมข้อที่หนึ่ง ถ้าสถานการณ์ปกติ เราสามารถใช้ได้ทั้งสามหลักเกณฑ์ตัดสินได้ เพราะอยู่ในสังคมปกติ สถานการณ์ปกติ กับอีกกรณีหนึ่งคือ สัตว์คือสุนัข แต่เวลานั้นสุนัขเป็นสุนัขบ้าเที่ยวไล่กัดคนทั้งหลายที่มันผ่านไป เวลานั้น การใช้การุณยฆาต ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับเหตุการณ์และสถานการณ์นั้นๆ ได้ เราอาจจะใช้หลักเกณฑ์ที่ว่าใช้ตัวเองเป็นตัวตัดสินเป็นอันดับต้นๆ เพราะประมวลเข้าในเรื่องความปลอดภัยของคนทั้งหลายเป็นหลัก อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งความงามหรือความดีที่เกิดขึ้นจากกรณีที่ยกตัวอย่างมาแล้วนั้น ความงามและความดีจะมีมากกว่าความไม่ดี จึงมองอย่างรวบยอดได้ว่าเป็นความงามได้

๔.๕ สรุป

จากการวิเคราะห์ความงามกับพุทธปรัชญาเถรวาท เบญจธรรมกับความเป็นสุนทรียะ วิเคราะห์คุณค่าที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตนตามเบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทในเชิงสุนทรียะ และองค์ประกอบของเบญจธรรมกับเกณฑ์การตัดสินความงาม พบว่า การพัฒนาตนต้องปฏิบัติตามกระบวนการส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ความสำคัญของการพัฒนาและฝึกมนุษย์เป็นการพัฒนาตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งประกอบด้วยหลักการปฏิบัติเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นต้น (เบญจศีลเบญจธรรม) หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นกลาง (กุศลกรรมบถ ๑๐) หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นสูง (มรรคมีองค์ ๘) ซึ่งเป็นบริบทของการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน จนถึงการก้าวเข้าสู่ บริบทของการเจริญสติปัฏฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเป็นการฝึกที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการและให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีดุลยภาพจนถึงความหลุดพ้นจากทุกข์ ความสำคัญของการพัฒนามนุษย์จะต้องเริ่มจากการฝึกตนเอง ผู้ที่ฝึกตนได้ย่อมเป็นบัณฑิต ดังพุทธพจน์ว่า “บัณฑิตทั้งหลายย่อมฝึกตน” ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พอสรุปหลักสำคัญในการปฏิบัติได้ ๖ ประการ ได้แก่ (๑) ต้องศึกษาหลักธรรมแต่ละข้อให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ (๒) ต้องนำเอาหลักธรรมแต่ละข้อที่ศึกษาเข้าใจดีแล้วมา ระลึกไว้ในใจเสมอ (๓) ต้องนำหลักธรรมแต่ละหัวข้อมาพิจารณาในการนำมาปฏิบัติตามให้ถูกต้อง (๔) ต้องมีความอดทน อุตสาหะ พยายาม และบากบั่นในการประพฤติตามหลักธรรมแต่ละข้อเรื่อยๆ (๕) ต้องหมั่นสร้างความคิดอันเป็นกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และหมั่นรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่และ (๖) ต้องหมั่นเพียรละบาปอันเป็นอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป และไม่ให้เป็นบาปอันเป็นอกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เมื่อทำได้เช่นนี้แล้ว มนุษย์ก็จะกลายเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้

เพราะฉะนั้นแล้วการปฏิบัติตามเบญจธรรมตลอดถึงเบญจศีลที่มีมาคู่กันของธรรมแล้วจะเกิดความงามทั้งกาย วาจาและใจในที่สุด จากผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นว่าข้อธรรมต่างๆ ได้เกี่ยวเนื่องกันและต่อเนื่องกันไปการปฏิบัติจึงต้องกระทำต่อกันไปเรื่อยๆ เพื่อให้เกิดความงามในการปฏิบัติ

ยิ่งๆขึ้นไป ดังคำกล่าวที่ว่า “งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลางและงามในที่สุด” คุณค่าที่เกิดขึ้นตามมา
จึงจะเป็นคุณค่าแท้ที่สูงสุด

บทที่ ๕

สรุป และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย สามารถสรุปผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ ได้ดังนี้

๕.๑.๑ ความงามในเชิงสุนทรียะ มองในแบบปรัชญาตะวันตก มองและพิจารณาความงามตามกรอบความคิดของวัตถุที่ถูกสร้างสรรค์ และตกแต่งให้เกิดความงาม ไม่ได้เป็นสุนทรียะเพราะใครๆ ให้การยอมรับว่าเป็นความงาม ความเป็นสุนทรียะไม่ได้มีเพราะการยอมรับว่าเป็นความงาม โดยมนุษย์เป็นผู้กำหนด หรือตัดสินให้เป็นเพราะความเป็นสุนทรียะ หรือไม่เป็นศิลปะอยู่ที่วัตถุที่ถูกตกแต่งจัดแจงขึ้นนั้นแล้ว สุนทรียะแบบตะวันตก มีบางส่วนที่ยอมรับและปฏิเสธแนวความคิดร่วมทางศาสนาหรือศีลธรรม คือเป็นศีลธรรมนิยม คือความงามต้องประกอบหรือสนับสนุนศีลธรรม โดยศิลปะมีหน้าที่รับใช้ศีลธรรม อีกประการหนึ่ง คือ ศิลปะนิยม คือ ศิลปะเพื่อศิลปะ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อศีลธรรม ไม่จำเป็นต้องรับใช้ศีลธรรม และไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับศีลธรรม และอารมณ์การรับรู้ศิลปะ ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับศีลธรรม ไม่ว่าศิลปะจะเกี่ยวข้องกับศีลธรรมหรือไม่ ย่อมไม่ทำให้คุณค่าของศิลปะน้อยลงแต่อย่างใด เพราะศิลปะมีคุณค่าในตัวเอง สุนทรียะในปรัชญาตะวันออกมุ่งเน้นแนวคิดอันเกี่ยวเนื่องด้วยเทพเจ้า สิ่งที่ไม่มีตัวตน ธรรมชาติ และศาสนา ซึ่งแตกต่างจากสุนทรียะแบบตะวันตกที่ว่าด้วยแนวคิดทางปรัชญา ดังนั้น สุนทรียะแบบพุทธ ก็มีพื้นฐานตามแบบฉบับของสุนทรียะตะวันออก พุทธสุนทรียะ มีรูปแบบดั้งเดิมที่มาจากแนวคิดสุนทรียะแบบพราหมณ์ คือ เป็นสุนทรียะแบบตะวันออก ซึ่งมีลักษณะอันเกิดจากสุนทรียะจินตนาการ สุนทรียะในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เป็นการผสมผสานระหว่างศีลธรรมและศิลปะ โดยพระพุทธรูปศาสนานั้น ได้มองศิลปะเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งของศีลธรรมซึ่งศีลธรรมที่พระพุทธรูปทรงเครื่องนั้น ล้วนมีความงดงาม ทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด อีกทั้งสุนทรียะสำหรับปวงชนทั่วไปแล้ว พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อศีลธรรม และความดีงามตามทัศนะทางพระพุทธศาสนา และไม่เป็นไปเพื่อความลุ่มหลงมัวเมา ส่วนความงามในทางธรรมนั้น หมายถึงความงาม ความสงบอันเกิดจากการปฏิบัติธรรม ความเยือกเย็น ความสุขุมอันประกอบไปด้วยสัมมาสมัตินั่นเอง ซึ่งมีพระนิพพานเป็นความงามสูงสุดมิติในทางพระพุทธศาสนาอาจจะกล่าวได้ว่า สุนทรียะในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ เป็นความงามที่ยั่งยืนและแบ่งเป็นภาคส่วน เป็นความงามที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของตน สังคม และส่วนรวม ทั้งนี้ต้องอิงอาศัยหลักธรรมต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนา เช่น เบญจศีล เบญจธรรม หลักคุณค่าแท้ – คุณค่าเทียม หรือหลักศีลธรรมอื่นๆ อันเป็นข้อปฏิบัติเพื่อความดีงามทางพระพุทธศาสนาเช่น แนวทางการปฏิบัติธรรม เพื่อความหลุดพ้น เป็นต้น

๕.๑.๒ เบญจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นธรรมอันเป็นคู่ๆ กับเบญจศีล เมื่อละได้แล้วนำมาปฏิบัติตามจะทำให้เกิดความงามขึ้นได้ ไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา และใจ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าบุคคลผู้มีธรรมแล้วนั้นจะงามทั้งทางนอกคือ กิริยา มารยาท ตลอดถึงทางในคือจิตใจ เป็นผู้โอบอ้อมอารี มีเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลาย การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมก็เต็มไปด้วยความสุข คำสรรเสริญเยินยอต่างๆ ย่อมมีอยู่เนืองๆ ไม่ว่าจะจากบุคคลหรือสังคม ความสำคัญและคุณค่าที่เกิดขึ้นสำหรับผู้มีธรรมนั้นเป็นสิ่ง

ที่มีโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ บุคคลผู้มีธรรมเป็นนิจนั้นย่อมมีความสำคัญในสังคมอย่างยิ่ง เป็นบุคคลผู้ที่สังคมต้องการไม่ว่าระดับต้น ระดับกลาง หรือแม้กระทั่งระดับสูง เหล่านี้ล้วนแล้วมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นบุคคลผู้ที่จะทำประโยชน์ให้กับสังคมนั้นๆ ได้และเมื่อได้ปฏิบัติประโยชน์ให้กับสังคมแล้วคุณค่าที่เกิดขึ้นตามมาก็เป็นคุณค่าที่ดี สูงมีแต่ประโยชน์อย่างเดียว โทษไม่มี เพราะการกระทำสำหรับผู้มีธรรมนั้น ไม่มุ่งหวังเอาไรต์เอาเปรียบสังคมอยู่แล้ว มีแต่เป็นฝ่ายให้เสียเป็นส่วนมาก สังคมจึงสงบสุข

๕.๑.๓ จากการศึกษาวิเคราะห์เบญจธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทในเชิงสุนทรียะ พบว่าเบญจธรรม (คู่กับเบญจศีล) เมื่อศึกษาและนำไปปฏิบัติทำให้เกิดผล เป็นอีกหัวข้อธรรมหนึ่งที่ทำให้เป็นผลดีต่อชีวิตของผู้ปฏิบัติ และเมื่อปฏิบัติในขั้นสูงขึ้นไปก็ทำให้เป็นคนเต็ม (มนุษย์) ได้อย่างสมบูรณ์แบบและพร้อมที่จะนำไปสู่ธรรมที่สูงๆ ขึ้นไปอีก ตลอดจนถึงสิ่งสูงสุดได้คือ นิพพาน แต่เบญจธรรมนี้เป็นเพียงแค่ธรรมขั้นพื้นฐานหรือขั้นต่ำเท่านั้น เพื่อเป็นบันไดที่จะนำขึ้นสู่ธรรมที่สูงต่อไป ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๔ ทำให้บุคคลผู้ปฏิบัติแล้วเป็นคนดี งาม มีประโยชน์ในสายตาของสังคม ความงามและคุณค่าที่เกิดขึ้นจึงมีประโยชน์สูงสุดทั้งต่อตนเองและสังคม แต่การที่จะปฏิบัติได้ดีนั้นต้องเว้นเสียก่อน นั่นคือศีล ๕ นั่นเองซึ่งมาคู่กันกับเบญจธรรม เมื่อเว้นแล้วพึงปฏิบัติตามเบญจธรรมเพียงเท่านั้นก็เป็นผู้มีธรรมที่ดีแล้ว เป็นคนดี คนงาม มีประโยชน์ ทั้งต่อตนเองและสังคม

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ผลงานวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาวิเคราะห์เบญจธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทในเชิงสุนทรียะ โดยไม่ได้ครอบคลุมถึงปัญหาทางอภิปรัชญา หรือคุณค่าทางจริยศาสตร์อื่นๆ ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเป็นประโยชน์ที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ในด้านจริยธรรมของบุคคลในสังคมและอื่นๆ ในครั้งต่อไป จะช่วยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ และความสามารถในการเข้าถึงเบญจธรรม เบญจศีล และหัวข้อธรรมอื่นๆของบุคคลทั่วไปในสังคมให้ถ่องแท้ยิ่งขึ้น

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่า หัวข้อการวิจัยซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ที่ควรศึกษาเพิ่มขึ้น ดังนี้คือ

- ๑) ศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมของมนุษย์เพื่อนำไปแก้ปัญหาในตัวบุคคลเพื่อการเข้าถึงสัจธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๒) ศึกษาวิธีการปฏิบัติเบญจศีลเบญจธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาเถปิฎก, ๒๕๐๕.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กীরติบุญเจือ. ปรัชญาเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๑.

เจษฎาทองรุ่งโรจน์. พจนานุกรมปรัชญาอังกฤษ-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โบแดง, ๒๕๔๗.

จรรยาโกมุทธยานนท์. ศิลปะคืออะไร. กรุงเทพมหานคร: บริษัทต้นอ้อแกรมมีจำกัด, ๒๕๓๙.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. พระมหาธรรมิกราชาธิราช. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

เครือจิตร ศรีบุญนาค และคณะ. สุนทรียภาพของชีวิต. กรุงเทพมหานคร: คอมฟอร์ม, ๒๕๔๒.

ทินวัฒน์ มฤคพิทักษ์. พูดได้พูดเป็น. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, ๒๕๒๕.

ดีภรณ์ บัณฉิตชน. แนวคิดเรื่องมนุษย์ในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

บุญนิลเกษ. ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๒๓.

_____. สุนทรียศาสตร์เบื้องต้น. ฝ่ายผลิตตำราและเอกสารทางวิชาการคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓.

ประเสริฐศิริรัตน. สุนทรียทางทัศนศิลป์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. ๒๕๔๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). ก้าวไปในบุญ, ๒๕๕๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). ธรรมบุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). พุทธธรรม. บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑.

พระครูภาวนาโพธิคุณ,ดร. การเมืองใหม่วิถีพุทธ. ขอนแก่น: คลังน่านวิทยา, ๒๕๕๓.

พระเดชศรี เมธงกูโร. ผู้หญิงกับการปฏิบัติธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๓.

_____. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๒.

พระเมธีวราภรณ์ (สุทัศน์). **เบญจศีลเบญจธรรม อุดมชีวิตของมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นบุญ, ๒๕๕๑.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธ). **เพชรในดวงใจ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๓๙.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **ตามทางพุทธกิจ**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) , ๒๕๓๑-๒๕๔๓

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์**
คำวัด, มปป.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระทักษิณคณาธิกร. **ปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๑๗.

พ่วง มีนอก. **สุนทรียศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา. มหาวิทยาลัยราม-
รามคำแหง, ๒๕๓๖.

พระมหาสมปอง มุทีโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด
, ๒๕๔๗.

ไพศาล ภูไพบูลย์ อังคณา ตติรัตน์ และปนัดดา มีสมบัติงาม. **หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการ
ดำเนินชีวิตในสังคม ม.๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : นวสาส์น
การพิมพ์, ๒๕๕๑.

มานพนักการเรียน. **มนุษย์กับการใช้เหตุผลจริยธรรมและสุนทรียศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

นิพาดา เทวกุล. **ธรรมชาติหรือลักษณะทั่วไปของสุนทรียศาสตร์**. ศิลปกรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.

บุญมี แท่นแก้ว. **จริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนส์ไตร์, ๒๕๓๐.

สุชีพ ปุณฺณภาพ. **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๑.

วิชัย ธรรมเจริญ เรียบเรียง. **ธรรมศึกษาตรี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓.

วิชัยวงษ์ใหญ่. **ศิลปเบื้องต้น เอกสารประกอบการเรียนศิลปศึกษาฉบับที่ ๑๐**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๑๕.

วนิดาข้าเขียว. **สุนทรียศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: พรวนการพิมพ์, ๒๕๔๓.

วศิน อินทสระ. **ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล**. กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๒๕.

วศิน อินทสระ. **พุทธปรัชญาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๑๙.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน ย่อความจากพระไตรปิฎกฉบับบาลี ๔๕ เล่ม**, จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ. **พระคัมภีร์อภิธานปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘.

ลักษณะวัต ปาละรัตน์. **สุนทรียศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาปรัชญา. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๑.

ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี. คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: นวสารการพิมพ์, ๒๕๕๑.

โสวิทย์ บำรุงภักดิ์. **รวมบทความวิชาการ ชุดไม่เรียวสร้างชีวิต**. ขอนแก่น: เพ็ญพริ้นติ้ง, ๒๕๕๒.

สุเชาว์ นพลอยชุม. **สุนทรียศาสตร์ปัญหาและทฤษฎีเกี่ยวกับความงามและศิลปะ**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สุเมธ เมธาวิทยกุล. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **หลักสูตรนิกธรรมและธรรมศึกษาขั้นตรี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๗.

สุเชาว์ นพลอยชุม. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. ประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

(๒) วิทยานิพนธ์

จรรยาโกมุทรัตนานนท์. “ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับศีลธรรม”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

ปรีเปรมอยู่สันติกุล. “สุนทรียทัศน์ของเฮอ์มานน์เฮสเส”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

พระมหาประพันธ์ศุภสร. “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

พระอำนาจ เขมปญโญ (ยอดทอง). “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาความรักในพุทธปรัชญาเถรวาทและงานเขียนเรื่องซิมโฟนีเชียม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาอุดม ปญญาโก (อรรถศาสตร์ศรี). “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์: ศึกษากรณีเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สมเกียรติ ตั้งมโน. “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดสุนทรียศาสตร์ในพุทธศาสนากับปรัชญาของเพลโต”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔.

ศุภลักษณ์ สุวรรณเครือ. “มรรควิถีแห่งรักและเมตตา เพื่อรับใช้สังคมในทศวรรษวิทยาการชาวพุทธ”. วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๒.

สมศรี ประทุมสูตร, ประยงค์ วิริยวิทย์ และอาภรณ์ ผูกกะมาน. งานวิจัย “เรื่อง จรณะ ๑๕ ทางเอก แห่งการบรรลุอย่างพระพุทธเจ้า มีผลจริง พิสูจน์ได้ แม้ในปัจจุบัน”. พิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญผล, ๒๕๒๕.

(๓) หนังสือแปล

จีศรีนิवासัน. สุนทรียศาสตร์ปัญหาและทฤษฎีว่าด้วยความงามและศิลปะ. แปลและเรียบเรียงโดย สุเชาว์นพลอยชุม. พิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏ, ๒๕๔๕.

ศิลปพระศรี. ศิลปสงเคราะห์พจนานุกรมศัพท์ศิลปะของชาวตะวันตก. แปลโดยพระยาอนุนาน-ราชชน. พิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ, ๒๕๑๕.

C. E. M. Joad. ปรัชญา. แปลโดยวิทย์วิศทเวทย์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๑๓.

Harell, J.(edit.).History of Aesthetics.London:Continuum International Publishing Group, ๒๐๐๕.

